

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯҳишгоҳи илмӣ – тадқиқоти фарҳанг ва иттилоот / Сармуҳаррир Ш. Комилзода; муҳаррири масъул М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – № 2 (50). – 128 с.

Муассиси маҷалла:

Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Комилзода Шариф	САРМУҲАРРИР: номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, директори Пажӯҳишгоҳи илмӣ–тадқиқоти фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Раҳимӣ Дилшод	ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР: номзади илмҳои филологӣ, муовини директори ПИТФИ оид ба қорҳои методӣ
Муродов Мурод Бердиевич	МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ: доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири шуъбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ
Раҳмонзода Абдучаббор Азиз	ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ: доктори илмҳои филологӣ, профессор, академики АИ ҶТ, ёрдамчи Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа
Муллоаҳмадов Мирзо	доктори илмҳои филологӣ, профессор, узви вобастаи АИ ҶТ
Ўлмасов Фирӯз	доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессори кафедраи таърих ва назарияи мусиқии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода
Камолов Ҳамзахон	доктори илмҳои таърих, сарҳодими Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши АИ ҶТ
Абдурахимзода Қурбоналӣ	номзади илмҳои таърих, муовини вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон.
Раҳимзода Кароматулло	номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба ба номи А. Ҷӯраев

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №101/МҶ-97 аз 11 марти соли 2019 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабобоев, 17 (ошёнаи 2). Сомонаи пажӯҳишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: farjom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензиони №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмии Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дарачаи илмии мавод, саҳеҳии арком, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифон аст. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сураат мегирад. Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмии маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2тадж)+63.3 (2тадж)+85.313 (2тадж)+78.34 (2тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / Гл. редактор Ш. Комилзода; ответственный редактор М. Муродов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – № 2 (50). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Комилзода Шариф

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат педагогических наук, доцент, директор
Научно-исследовательского института культуры и
информации Республики Таджикистан

Рахими Дилшод

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

кандидат филологических наук, заместитель
директора НИИКИ по методической работе

Муродов Мурод Бердиевич

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор, зав.
отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.

Рахмонзода Абдуджаббор Азиз

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

доктор филологических наук, профессор, акаде-
мик АН РТ, помощник Президента Республики
Таджикистан по вопросам социального развития
и связям с общественностью

Муллоахмадов Мирзо

доктор филологических наук, профессор, член
корреспондент АН РТ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор кафедры
история и теории музыки ТГИКИ им. М. Тур-
сунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и эт-
нографии им. Ахмада Дониша АН РТ

Абдурахимзода Курбонали

кандидат исторических наук, зам. министра
культуры Республики Таджикистан

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор Госу-
дарственной филармонии Таджикистана им.
А. Джураева.

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал с ново зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан
№101/Ж-97 от 11 марта 2019 г.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2
этаж). Сайт института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail:
frauom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84; Почтовый индекс: 77728.

Журнал, на основе лицензионный договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года,
включен в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно
предоставляет в РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за научный уровень материалов, правильность фактов и цитат
своих статей. Перепечатка возможна при условии согласования с редакцией и ссылки на журнал.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются в официальной сайте
журнала.

DC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
BC – 71.0+71.4 (2Taj)+63.3 (2Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2Taj)
H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / Editor in Chief Sh. Komilzoda; responsible editor M. Murodov. – Dushanbe: Arzhang, 2020. – № 1 (49). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Komilzoda Sharif

EDITOR IN CHIEF,

Candidate of pedagogical sciences, docent, Director of the Research Institute of Culture and Information of the Republic of Tajikistan

Rahimi Dilshod

DEPUTY EDITOR

Candidate of philological sciences, Deputy Director of the RICI for methodical issues.

Murodov Murod Berdievich

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences, Professor, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

EDITORIAL BOARD:

Rahmonzoda Abdujabbor Aziz

Doctor of philological sciences, Professor, Academician of the AS RT, Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on Issues of Social Development and Public Relation.

Mulloahmadov Mirzo

Doctor of philological sciences, Professor, Correspondent member of the AS RT.

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department of history and theory of the TSICA named after M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow of the Ahmad Donish Institute of history, archeology and ethnography, AS RT.

Abdurahimzoda Kurbonali

Deputy Minister of the Ministry of Culture of Republic of Tajikistan.

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State Philharmony of Tajikistan named after. A. Juraev.

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №101/jr in March 11, 2019.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84; Website of organization: www.pitfi.tj; Website of journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: fpayom@gmail.com. Indeks pochty: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

Authors are responsible for scientific level of the materials, correctness of facts and quotations of their articles. Publishing materials will take place according to editorial conclusion.

The full text version of the published materials will be placed at its official website.

УДК 37+39+008+392+394.2

Тураев М., Тураева М.

ОБРЯДЫ И ОБЫЧАИ В ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЕ

В статье рассматриваются переходные обряды, сопровождающие ключевые моменты жизни человека, отмечающие его переход в другое социальное состояние. Углубленное исследование обрядов перехода было проведено Арнольдом ван Геннепом. В дальнейшем его идеи развил В. Тернер в своих работах по изучению лиминарных периодов. Арнольд ван Геннеп выделил в обрядах перехода три обязательные стадии: прелиминарную (отделение), лиминарную (промежуточную) и постлиминарную (включение), отметив, что все три стадии обряда перехода входят в каждый ритуальный цикл, но наиболее выраженными являются определенные аспекты, зависящие от сути ритуала и традиции. В каждом обществе существуют обряды посвящения индивида в данное общество или в возрастную группу (наречение имени, крещение, запись имени, инициации, выдача паспорта и т.д.), дни рождения и юбилеи, свадьбы и похороны и т.д. Коллективные, общественные и государственные обряды напоминают о целостности общества, зафиксированной в памятных датах. Большинство культур маркирует обрядами перехода всю человеческую жизнь, отмечая значимые этапы от рождения и до смерти включительно. Эти этапы совпадают практически у всех культур: рождение, приобщение к религии, достижение социальной зрелости, брак, отцовство / материнство, повышение общественного положения, профессиональная специализация, смерть. Все эти этапы сопровождаются определенными ритуалами – обрядами перехода, призванными помочь, т.е. обеспечить переход человеку из одного конкретного состояния в другое. Используя описания и интерпретации других специалистов, Арнольд ван Геннеп практически сформулировал свою систему, определяющую внутреннюю связь между переходными обрядами. Любой обряд, как указывал Геннеп, всегда состоит из определенных, последовательных действий, исполняемых в конкретное время, в установленном порядке. Обряд является полностью оформленным и завершенным (совершенным), только если все эти условия соблюдены. Исследования Арнольда ван Геннепа представляются особо актуальными в контексте изучения современной культурной обрядовости различных этнических сообществ.

Ключевые слова: культура, обычай, ритуал, традиция, обряд, исследование, анализ.

Определенные этапы жизни человека во всех культурах сопровождаются конкретными церемониями и ритуалами, и сегодня это не утратило своего значения. И сейчас ключевые моменты жизни человека, отмечающие его переход в другое социальное состояние (статус), также сопровождаются определенными обрядами перехода (отделение, промежуток, включение).

На первый взгляд понятия «обычай», «обряд», «ритуал» могут показаться синонимичными, и их часто используют как синонимы, например, в художественной литературе, где их точные значения и спе-

цифические различия не столь важны для описания и понимания происходящего в тексте. Но там, где дело касается специализированной научной литературы, нюансы в определениях зачастую играют огромную роль.

Для анализа концепции обрядов перехода с точки зрения культурологического исследования в первую очередь необходимо дать определения понятиям «обычай», «обряд», «ритуал», «обряд перехода», выявить различия между ними.

Обычай – «исходный, наиболее простой тип культурной регуляции на основе целостных, привычных образцов поведения, совершаемого по установленному поводу в определенное время и в определенном месте. Обычаи ... имеют социальную природу... Концепт обычая подразумевает не только статистические показатели существования того или иного поведения, но и прескриптивный компонент: такого поведения придерживаются все члены общества при любых обстоятельствах, и нарушение обычая может повлечь за собой санкции, начиная с общественного неодобрения до остракизма или иных форм наказания... Хотя в качестве основного регулятора поведения обычай выступает лишь в примитивных этнографических обществах, в устойчивой бытовой среде, инертных социальных группах, он присутствует и на всех более продвинутых ступенях общественного развития. Социально признанные образцы складываются в обычаи, через которые накопленный опыт передается из поколения в поколение ... Обычаи общепризнаны и утверждены властью массовой привычки. Они большей частью не получают объяснения и могут не осознаваться самими членами коллектива...» [3, с. 105–106].

Под **ритуалом** обычно понимают исторически сложившуюся форму неинстинктивного предсказуемого, социально санкционированного упорядоченного символического поведения, в которой способ и порядок исполнения действий строго канонизированы и не поддаются рациональному объяснению в терминах средств и целей.

Одной из важнейших проблем исследования ритуала всегда была проблема его определения. Большинство исследователей рассматривали ритуал как категорию поведения, религиозного по характеру и преследующего религиозные цели.

С ритуалом тесно связано понятие обряда. **Обряд** – это «совокупность действий (установленных обычаем или ритуалом), в которых воплощаются какие-нибудь религиозные представления, бытовые традиции» [4, с. 437]. Формализованные обычаи, совершаемые в определенном месте и в положенное время по специальным поводам, называют обрядами. В выборе обряда человек еще менее свободен, чем в простом обычае, т.к. он связан с выполнением публичных действий, имеющих высокий знаковый статус в данном обществе. В каждом обществе существуют обряды посвящения индивида в данное общество или в возрастную группу (наречение имени, крещение, запись имени, инициации, выдача паспорта и т.д.), дни рождения и юбилеи, свадьбы и похороны и т.д. Коллективные, общественные и государственные обряды напоминают о целостности общества, зафиксированной в памятных датах.

В нашем случае объектом внимания является **обряд перехода** – ритуальная церемония, обозначающая переход индивида или группы людей в новую социальную категорию. Эта ритуальная церемония также

формально закрепляла переход, и еще фиксировала приобретение участниками нового социального статуса [1, с. 43–70]. Арнольд ван Геннеп (1908) исследовал и описал церемонии, связанные с кризисами индивидуального жизненного цикла (рождением, половым созреванием, заключением брака, смертью и т.д.) и событиями календарного цикла, объединив их в категорию «обрядов перехода». Он обнаружил, что обряды перехода подчиняются той же модели, что и обряды инициации, и «служат перемещению индивида из одного статуса в другой, которое происходит в три этапа: отделение индивида от группы, переход и воссоединение с группой» [3, с. 171].

Большинство культур маркирует обрядами перехода всю человеческую жизнь, отмечая значимые этапы от рождения и до смерти включительно. Эти этапы совпадают практически у всех культур: рождение, приобщение к религии, достижение социальной зрелости, брак, отцовство / материнство, повышение общественного положения, профессиональная специализация, смерть. Все эти этапы сопровождаются определенными ритуалами – обрядами перехода, призванными помочь, т.е. обеспечить переход человеку из одного конкретного состояния в другое.

Одними из самых значительных исследований обрядов в традиционных культурах стали труды Арнольда ван Геннепа [1], основателя концепции обрядов перехода. Именно он первым выделил обряды перехода из системы обрядов в целом, дал определение и классифицировал не только сами переходные обряды, но и ритуалы, входящие в каждый из них. Исследования Арнольда ван Геннепа дополняют труды В Тернера [5; 6] в области лиминальных (пороговых, крайних, пограничных) периодов сообществ и состояний коллектива.

Обрядами перехода Арнольд ван Геннеп обозначает любые церемонии, сопровождающие переход из одного состояния в другое, из одного мира «сакрального» или «профанного» (космического или человеческого) – в другой. Каждый обряд перехода включает три обязательные стадии: отделение, промежуток, включение. Обряды отделения являются прелиминарными, т.е. предварительными, вводными. Обряды промежуточные – лиминарные, т.е. пороговые, переходящие. Обряды включения – постлиминарные, т.е. состоявшиеся, материализованные.

Все три стадии обряда перехода входят в каждый ритуальный цикл, но наиболее выраженными могут быть определенные аспекты, зависящие от сути ритуала и традиции, определенной картины мира [2, с. 37]. Например, для ритуального цикла свадебного обряда характерны в большей степени постлиминарные обряды (обряды включения), погребальная церемония сопровождается в основном прелиминарными обрядами (обряды отделения), а лиминарные обряды (промежуточные) более характерны для различных церемоний при беременности, инициации и т.п.

Но надо учитывать, как отмечает Арнольд ван Геннеп, что практически в различных культурах по-разному сбалансированы и этапы человеческой жизни, и их значения для конкретной культуры, и необходимо разное количественное соотношение трех видов обряда перехода в каждой из конкретных церемоний.

В своем исследовании Арнольд ван Геннеп не только классифицирует сами обряды, но и выделяет культурные оппозиции: мир «профан-

ный» – мир «сакральный», обряды позитивные (разрешающие) – обряды негативные (запрещающие), действия прямые – действия косвенные и т.д. В зависимости от полярности рассматриваются и различные приемы магии. Понятие «вращение» (круг, полный оборот) вводится Геннепом для анализа изменений «сакрального» на «профанное» или, наоборот, в зависимости от цели проведения обряда. Это вращение он также определяет как отдельный обряд перехода, т.к. каждый индивид (личность) в течение своей жизни оказывается то на «сакральной» стороне бытия, то на «профанной».

До Арнольда ван Геннепа исследователи не придавали особого значения чередованию и прохождению ритуалов, не подвергали их сравнительному анализу и не вписывали их в общую схему бытования типичных для всех народов обрядов.

Арнольд ван Геннеп отмечал, что формальному анализу не поддаются культурные системы только в целом, но элементы могут быть вполне сопоставимы и классифицированы. Опираясь на этнографические теоретические исследования, «полевые» (практические) изыскания других ученых, Геннеп, не отвергая их значимость, в своей монографии оспаривал некоторые теории. Среди исследователей, чьи труды были рассмотрены Арнольд ван Геннепом, Дж. Фрэзер, Э. Тайлор, Э. Хартланд и другие. Например, Фрэзер, один из главных теоретиков сравнительного метода английской антропологической школы, был близок в своих взглядах Геннепу, что не мешало последнему его критиковать.

Используя описания и интерпретации других специалистов, Арнольд ван Геннеп практически сформулировал свою систему, определяющую внутреннюю связь между переходными обрядами. Любой обряд, как указывал Геннеп, всегда состоит из определенных, последовательных действий, исполняемых в конкретное время, в установленном порядке. Обряд является полностью оформленным и завершенным (совершенным), только если все эти условия соблюдены. Кроме того, как между обрядами в целом, так и внутри каждого обряда происходят чередования «включения» и «отлучения», которые вытесняют человека из одного состояния и погружают в другое, иногда оставляя в состоянии промежуточном. Например, исторгают его из мира «профанного» в мир «сакральный», или наоборот, т.е. придают ему новое состояние. Таким образом, внутри одного переходного обряда, разнесенного во времени, и среди всех переходных обрядов любой культуры существует агрегация.

Арнольд ван Геннеп выдвигает и другие важные теоретические положения. Подчеркивая, что обряды перехода – это именно «последовательные церемонии», Геннеп обращает внимание на важность «растянутости» обрядов, имея в виду тесную взаимосвязь разделенных во времени ритуалов.

Сумев организовать и классифицировать огромный массив сведений из жизни различных народов, Геннеп сделал вывод, что обряд или ритуал не имеет одного единственного, однажды заданного и неизменного смысла: смысл трансформируется в зависимости от совершаемых действий перед обрядом, и действий, следующих за ним. Соответственно, можно сделать вывод: для того чтобы проанализировать обряд, его нельзя произвольно вырывать из ритуальной, церемониальной целостности. Каждый элемент обрядовой совокупности следует рассматри-

вать в его связях с другими элементами, участвующими в действии. Геннеп обосновывал каждое действие, находя его логическое место в системе прохождения обряда.

Любой индивид последовательно и постепенно переходит из одного возраста в другой, двигается от одного важного этапа к другому, и это движение приносит изменения в его личной жизни, семье, среде сверстников, социальной группе, общественном статусе и т.д. Геннеп обнаружил, что в большинстве культур, главные этапы (изменения) в человеческой жизни сопровождаются совокупностью обрядов, утверждающих переходы индивида на другой уровень (этап). Эта совокупность обрядов, по мнению Геннепа, входит в сложную систему, которую и необходимо изучать, т.к. обряды перехода у большинства культур имеют соприкосновения.

Арнольд ван Геннеп в своем исследовании обрядов перехода рассматривает отдельно обручение и свадьбу. В своем анализе он опирается на описание многочисленных сюжетов свадебных и около свадебных обрядов в культурах разных народов. В этих сюжетах он выявляет закономерности и последовательности, что дает ван Геннепу возможность провести анализ и классификацию обрядов перехода внутри обрядов свадебного цикла. До него исследователи рассматривали обряды, входящие в свадебный цикл, изолированно, и от этого страдала интерпретация, как правило, фиксирующая частности, а не целую картину.

Некоторые идеи Арнольда ван Геннепа были развиты, как уже упоминалось, В. Тернером в трудах по промежуточным (лиминарным) обрядам перехода.

Требование находить каждому действию или верованию логическое место в обрядовой совокупности стало для ван Геннепа главным в его дальнейшей исследовательской деятельности. Любой человек последовательно переходит из одного возраста в другой, и в результате этого происходят изменения в его личной жизни, семье, среде сверстников, социальной группе, общественном статусе и прочем. В культуре многих народов ван Геннеп обнаружил систему обрядов, утверждающих эти переходы. Идеи Арнольда ван Геннепа о стадиях ритуалов перехода в дальнейшем были развиты Виктором Тернером.

Литература

1. Аронов, А.А. К вопросу о ментальности отечественной культуры: развитие рывками // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2015. – № 1 (63). – С. 38-45.
2. Аронов, А.А. Культурный ренессанс в России на рубеже XIX-XX веков: что возродилось // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. – 2016. – № 6 (74). – С. 10-15.
3. Геннеп, А. ван. Обряды перехода: систематическое изучение обрядов. – М.: Восточная литература РАН, 1999. – 198 с.
4. Гриненко, Г.В. Семиосфера и семиотика культуры // Культура и образование. – 2013. – № 1. – С. 32–39.
5. Культурология. XX век. Энциклопедия: в 2 т. / под. ред. С.Я. Левит. – М.: РОССПЭН, 2007. – Т. 2.
6. Ожегов, С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия

наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: ООО «А ТЕМП», 2006.

7. Тернер, В. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах // Семиотика и искусствознание. – М.: Прогресс, 1972.

8. Тернер, В. Символ и ритуал. – М.: Наука, 1983. – 277 с.

Тураев М., Тураева М.

ЧАШНУ МАРОСИМ ДАР ФАРҲАНГИ АНЪАНАВИ

Дар мақола сухан дар бораи чашну маросимҳое меравад, ки дар давраҳои гуногуни ҳаёти инсонӣ баргузор карда мешаванд ва барои ҳар нафар лаҳзаҳои ширину фаромӯшнашавандаро ба ёдгори мегузоранд. Ҳамчунин, дар мақола, чашну маросимҳои дигар, аз ҷумла гурӯҳӣ, оилавӣ, милли, давлатӣ ва ғайра, ки дар фарҳанги анъанавии қавму миллатҳои гуногуни олам дар шаклҳои гуногун таҷлил мешаванд, мавриди таҳқиқи баррасӣ қарор гирифтааст.

Дар навиштани мақола ба пажӯҳишҳои донишмандони варзида Арнолд ван Геннеп ва В. В. Тернер таъкиҷи шудааст. Мавзӯи мавриди назарро нахуст Арнолд ван Геннеп мавриди пажӯҳиши амиқ қарор додааст. Баъдтар ғояҳои ӯро В. В. Тернер, дар қорҳои таҳқиқоти худ оид ба фарҳанги анъанавӣ, истифода намудааст.

Арнолд ван Геннеп зухури чашну маросимҳоро вобаста ба синну соли инсон ба се марҳила ҷудо мекунад: прелиминарӣ (ҷудоқунӣ), ламинарӣ (фосилавӣ) ва постлиминарӣ (дохилшавӣ). Яъне, инсон вақте замони тиф-лиро падруд мегӯяд (аз тифлӣ ҷудо мешавад), ба давраи наврасӣ мепайвандад (дохил мешавад), миёни тифливу наврасӣ фосилае мавҷуд аст. Ба ин минвол, то замони марг ин се марҳила дар ҳаёти инсон такрор меёбад ва чашну маросимҳо бо навҳои гуногун зухур мекунанд.

Дар ҳар ҷома, вобаста ба урфу одати қавму миллатҳо, маросимҳо (номгузорӣ, гирифтани шаҳодатномаи таваллуд, гирифтани ширносома ва ғайра) ва чашнҳо: (зодрӯз, тӯи арӯсӣ, чашни тиллоии ҳамхонагӣ ва амсоли ин) дар давраҳои гуногуни зиндагии инсон баргузор карда мешаванд. Дар баробари ин, дар алоқамандӣ ба фаслҳои сол ва санаҳои таърихӣ чашну маросимҳое дигаре низ мавҷуданд, ки онҳоро чашну маросимҳои иҷтимоӣ, милли ва давлатӣ ном мекунанд.

Дар фарҳанги анъанавии қавму миллатҳои гуногун чашну маросимҳои алоқаманд ба синну соли инсон ба ҳам шабоҳат доранд. Аз ҷумла, чашну маросимҳои рӯзи таваллуд, издивоҷ, соҳибхитосос шудан, боло рафтани мақоми иҷтимоӣ ва ғайра, ки дар имтидоди ҳаёти инсон таҷлил карда мешаванд.

Ҳар гуна маросим, тавре ки Геннеп ишора кардааст, ҳамеша аз амалҳои мушаххас ва пайдарпай иборат аст, ки дар вақти муайян бо тартиби муқарраршуда иҷро карда мешавад. Таҳқиқоти Арнолд ван Геннеп, дар мавзӯи омӯзиши чашну маросимҳо дар фарҳанги анъанавии қавму миллатҳои гуногун муҳим арзёбӣ шудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, урфу одат, расму оин, анъана, маросим, таҳқиқот, таҳлил.

Turaev M., Turaeva M.

RITUALS AND CUSTOMS IN TRADITIONAL CULTURE

The article discusses the rites of passage that accompany the key moments of a person's life, marking his transition to another social status. An in-depth study of the rites of passage was conducted by A. van Gennep. Later his ideas were developed by V. Turner in his works on the study of liminal periods. Van Gennep identified three mandatory stages in the rites of passage: preliminary (separation), liminal (intermediate) and post-liminal (inclusion), noting that all three stages of the rite of passage are included in each ritual cycle, but the most pronounced are certain aspects that depend on the essence of the ritual and tradition. In every society, there are rites of initiation for an individual into a given society or age group (naming, baptisms, recording names, initiations, issuing passports, etc.), birthdays and anniversaries, weddings and funerals, etc. Collective, public and state rites remind of the integrity of society, recorded in memorable dates. Most cultures mark the entire human life with rites of passage, marking significant stages from birth to death inclusive. These stages coincide in almost all cultures: birth, religious initiation, social maturity, marriage, fatherhood / motherhood, social advancement, professional specialization, and death. All these stages are accompanied by certain rituals-rites of passage, designed to help, that is, to help people. Ensure the transition of a person from one particular state to another. Using the descriptions and interpretations of other specialists, A. van Gennep practically formulated his own system that defines the internal connection between transitional rites. Any rite, as pointed out by Gennep, always consists of certain, sequential actions performed at a specific time, in a prescribed manner. The rite is fully formed and completed (perfect), only if all these conditions are met. The works of Gennep are particularly relevant in the context of studying the modern cultural rites of various ethnic communities.

Keywords: culture, custom, ritual, tradition, rite, research, analysis.

ТДУ 37 тоҷик+008+392+398+641.566+9тоҷик
Тағай У.

БАЪЗЕ ВИЖАГИҶОИ ПУХТАНИ СУМАНАК ДАР НОҶИЯИ МИР САЙИД АЛИИ ҲАМАДОНИ

Дар мақола оид ба суманак ва тарзи омода намудани он дар ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонии вилояти Хатлон маълумот дода шудааст. Суманак як навъи ҳалвои анъанавии мардуми тоҷик буда, маъмулан дар арафаи ҷашни Наврӯз пухта мешавад. Сабзаи суманакро ҳамчун рамзи баҳор дар ороиши дастархони ҷашну маросимҳои наврӯзӣ васеъ истифода мебаранд. Аз қадимулайём халқи тоҷик аз рӯйи бовару эътиқод чи гуна омадани солро дар фасли баҳор муайян мекарданд. Масалан, дар зарфҳо намудҳои гуногуни гандумро месабзониданд. Аз рӯйи сабзиши ҳар навъи галладона маълум мекарданд, ки ҳосили имсола чи гуна мешавад. Гандум низ аз оилаи галладонагӣ буда, ҳамасола барои донишҷӯи ҳосилнокии он сол дар зарф онро месабзонанд. Тайёр намудани суманак аз сабзаи гандум маҳз аз ҳамин гуна анъанаҳо сарчашма гирифтааст. Дар ҳама манотиқи кишварамон ин ҳалвои миллиро омода намуда, дар дастархони Наврӯзӣ мегузоранд.

Калидвожаҳо: *Наврӯз, суманак, суманакпазӣ, баҳор, ҳалвогӣ, гандум, сабза, бонувон, дастархон, суруд, рақс, чормағз, суманаки кулчагӣ, атолагӣ.*

Суманак яке аз ҳалвоҳои мавсимии мардуми тоҷик буда, дар фасли баҳор, махсусан, дар ҷашни Наврӯз омода карда мешавад. Он яке аз рамзҳои ин ҷашни аҷдодӣ ба шумор меравад. Суманак навъе аз ҳалвои наврӯзӣ аст, ки аз шираи сабзаи гандум бо иловаи орду равшан пухта мешавад. Истилоҳи “суманак” дар шимоли кишвар, инчунин дар байни тоҷикони Ҷумҳурии Ўзбекистон дар шакли “сумалак” талаффуз мешавад. Этимологияи онро то ҳол касе дақиқ таҳқиқ накардааст ва тахмин меравад, ки он аз решаи вожаи “суман” сохта шуда бошад. Дар байни мардум шарҳи омиёнаи калимаи “сумалак” машҳур аст, ки гуё аз ибораи “сӣ малак” – сӣ фаришта ба вучуд омадааст [5, с. 144-150].

Дар ноҳияи Мир Сайид Алии Ҳамадонии вилояти Хатлон низ, мисли дигар шаҳру навоҳии кишвар, анъанавии суманакпазиро бо тамоми хусусиятҳои риоя мекунанд. Аслан, сабзаи суманакро аввалҳои моҳи март пеш аз оғози ҷашни Наврӯз месабзонанд. Бино ба нақли сокини деҳаи Садбарггоҳи ҷамоати деҳоти Қаҳрамони ноҳияи мазкур Раҳимова Робиямоҳ (с.т. 1971) суманак ин як навъ ҳалвои рамзии ҷашни Наврӯз ба шумор меравад.

Суманак хосси фасли баҳор аст, бахусус дар айёми Наврӯз онро тайёр мекунанд, дар фаслҳои дигар суманак намепазанд. Дар байни тоҷикон дар тӯли садсолаҳо навъҳои гуногуни суманак – атолагӣ, ҳалвоӣ, дегӣ, бирёнӣ, танӯрӣ ё кулча-суманак ва суманаки чанголи низ ба вучуд омадаанд [3, с. 87].

Дар байни мардуми ноҳияи Ҳамадонӣ ривояте ҳаст, ки бояд суманакро шахсоне тайёр кунанд, ки оилаи солим дошта бошанд, бештар гандуми майсаи суманакро занҳои солхӯрдаи бадавлат, яъне

сохиби фарзандону наберагони зиёд мегузоранд. Ҳар шахс пеш аз истеъмоли ҳалвои суманак, зери лаб орзуву омоли хешро ифода мекунад.

Дар вақти хобонидани суманак ба донаи гандум аҳамияти махсус медиҳанд, то ин ки сабза шираи хуб диҳад. Як коса гандуми сурхро шуста, дар зарфи обдор ба муҳлати 3 рӯз нигоҳ дошта, дар як рӯз ду бор обашро иваз мекунад то ин ки напӯсад, баъди дам карда неши сафед пайдо кардани гандум онро дар табақҳои алюминӣ ва ё сафолин гирифта, ба андозаи баландияш 2 ё 3 сантиметр тунук менамоянд ва дар чойе, ки намӣ дорад нигоҳ дошта, дар як рӯз то 3 маротиба об мепошанд. Дар ҳавоҳои боронӣ онро зери борон мегузоранд, то он даме ки гандум сабзад, чараёни сабзидани гандум тақрибан 4 - 5 рӯз давом мекунад. Дар минтақаи Кӯлоб, баҳусус дар ноҳияи Ҷамадонӣ ду навъи ҳалвои суманак: атолагӣ ва кулчагӣ маъмул аст.

Маросими суманакпазӣ бо иштироки занони рӯзгордидаву намоёни деҳа ё маҳалла бо шукӯҳи хосса, бо рақсу бозӣ ва суруду таронаҳои аз шом то субҳ идома меёбад, ин анъана то ба ҳол бо шеваҳои дилнишин доир мегардад. Мояи ифтихор аст, ки модарони тоҷик расму оини гузаштагонро ба гӯшаи фаромушӣ насупорида, баръакс бо иштиёку фараҳмандӣ онро идома медиҳанд. Бо пӯшидани либосҳои миллии чакану атлас ва пухтани хӯрокҳои лазизи тоҷикӣ ба ин чашн шукӯҳу шаҳомати хотирмон зам мекунад [6, с. 168-171].

Дар пухтани суманак якчанд нафар бонувон чамъ шуда, сабзаро ба қисмҳо ҷудо намуда онро дар уғӯрак (асбоб барои кӯфтани ғалладонагиҳо) андохта мекӯбанд. Дар вақти кӯфтани суманак ба он кам-кам об мепошанд, то ин ки шираи гандум зудтар ҷудо гардад. Баъди кӯфта шудан шираи суманакро аз сабза чабида бо элак ва ё доқа меполанд. Аз шираи он суманаки атолагӣ ва кулчагӣ мекунад.

Аввал суманаки кулчагиро омода мекунад. Дар табақ шираи суманакро гирифта, дар он каме шакар ва рағған меандозанд ва бо орди осибӣ хамир мешӯранд. Хаамири шӯридашуда бояд мисли хаамири нони чапоти на саҳт ва на суст бошад. Баъди омода шудани хамир дар танӯр оташ мегиронанд, баъди тасфидани танӯр лаҳчаи оташро ба як тараф ғун карда, хамир суманакро кулчашакл намуда, дар табақи алюминии гардолудашуда мемонанд. Дар дохили танӯр якчанд хишт ё санг монда, табақи суманакро болои он мегузоранд. Баъд аз ин амалро анҷом додан даҳони танӯрро маҳкам мепӯшонанд, то ки ҳаво надарояд ва ба муддати 3 соат нигоҳ медоранд. Чун суманаки кулчагӣ мепазад, буяш ба машом мерасад. Баъд бонувон суманакро аз танӯр берун оварда, дар гармогармиаш чанголӣ омода менамояд.

Суманаки кулчагиро бо рағғани маскаи гов дар ҳолати гармиаш ҳамроҳ намуда, мисли фатирмаска бо қошуқи чӯбин дар табақи чӯбин лат мезананд, то ки омезиш ёбад. Чанголӣ таоми миллии тоҷикон буда, онро аз қадим мардуми тоҷик, махсусан сокинони кӯҳистон ва чорводорон тайёр мекунад. Дар фасли баҳор хусусияти шифобахшии чанголӣ бештар мешудааст. Модару бибихои мо ривоят мекунад, ки агар суманак аз шираи гандум бошад ва дар танӯр пухта бо рағғани маскаи гов ҳамроҳ карда шавад, миҷозаш гарм шуда, ба хунукии рӯдаву меъда даво мебахшад.

Суманаки кулчагиरो дар фасли баҳор дар ҳама хонадони мардуми Хатлон дидан мумкин аст. Бонувон то баромадани фасли баҳор чанд маротиба суманак мепазанд. Чунончи ишора шуд, суманакпай бо иштироки занону духтарон сурат мегирад. Дар рафти пухтани суманак занон мардонро ба гирди дег наздикшавӣ намонанд. Тибқи навиштаи фолклоршинос Р. Аҳмадов, дар гузашта занон дар сари деги суманак бо либоси сафед нишаста, занҳои ҳомила, бепарзанд, шахсони азодорро назди худ роҳ намедоданд. Дар хонаи азодорон суманак намепухтанд [2, с. 354-355].

Дар баъзе шаҳру навоҳии вилояти Суғд миёни мардум ақидае ҳаст, ки агар бону дар арафай Наврӯз як маротиба суманак пазад, бояд ҳафт сол пайи ҳам ин амалашро такрор намояд. Гӯё, бо чунин кор ӯ метавонад савоби ду дунёро гирад.

Дар минтақаи Бохтар низ пухтани суманак хусусиятҳои хос дорад ва бовару эътиқодҳои зиёде доир ба он маъмул аст. Масалан, мутобиқи гуфтаи яке аз суманакпазони моҳири ин минтақа Ойдил Ҳайдарова сокини маҳаллаи Ургути шаҳри Бохтар (с.т. 1955) суманак таоми ниҳоят пок буда, аз аввали сабзонидани сабза то пухтани он дидани шахсони номаҳрам (занони узрдошта) ва мардон мумкин нест. Мувофиқи бовару эътиқодот суманакро бояд занони рӯзгордидаву аз олудагиҳо пок пазанд.

Мувофиқи иттилои занони солхӯрдаи ноҳияи Ҳамадонӣ, дар хонаводаҳое, ки ягон шахси наздиқашон аз дунё гузаштаасту азодоранд, суманак мондан мамнӯъ аст. Ба гуфтаи бонувон, гӯё, суманаке, ки дар он оила месабзад, ранги сурх мегирад ва хосияти хуб надорад. Вақте ки дигарон суманак мепазанд, онро пеш аз ҳама, ба хонаҳое, ки азодоранд мефиристанд, то ин ки бо умеди хушхӯлӣ ва рӯзу моҳу соли нав ғам аз хонадонашон дур гардад.

Суманаки атолагӣ дар деги калон бо ҳамроҳ кардани каме шакар, равған ва якчанд коса орд ба шираи суманак тайёр карда мешавад. Оташи ин навӣ суманакро муътадил нигоҳ медоранд ва бонувон ба дег санг ё чормағз партофта, орзуву нияти дар дил дошташонро мегӯянд. Ғайр аз ин дар гирди деги суманак аз аввали шом то субҳ занону духтарон доира навохта, раксу бозӣ, шеърӯ суруд ва таронаҳои мекунанд. Суруди маъмулие, ки хангоми пухтани суманак иҷро мешавад, чунин аст:

Суманак дар чӯш мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.

Суманак файзи баҳорай
Милаи шабзиндадорай
Соли дигар ё насиб,
Иди Наврӯзӣ муборак!

Суманак дар чӯш мо кафча занем
Дигарон дар хоб мо дафча занем.

Суманак ширини ёрай,
Суманак аҷаб нигорай,
Суманак зеби баҳорай,
Иди Наврӯзӣ муборак!

Тарзи дигари тайёр кардани суманак низ вучуд дорад: ба хамир ба ҷойи об шираи гандум ҳамроҳ карда, дар таги хокистари оташдон ё дар болои тобасанг мепазанд. Кулчаи суманакро чунин тайёр мекунад: гандумро андак сабзонида, мехушконанд, сипас дар осиеб орд карда, чун нони муқаррарӣ мепазанд, ки онро кулча ё нони суманак меноманд. Баъди пухтани суманак дегӣ ҷавонзанҳо онро ба навбат мекобанд. Дар ин муддат занҳо дар гирди дег суруди “Суманак”-ро хонда, рақсу бозӣ мекунад.

Дар ноҳияи Ҳамадонӣ низ ҳангоми пухтани суманак низ суруд мехонанд, дар даруни деги суманак 7 дона чормағз меандозанд ва суманак атолагиро тақрибан 12 соат мепазанд, то пухта шуданаш дегро ба навбат мекобанд, то он ба дег начаспад.

Яке аз хусусиятҳои аз шаб то субҳ пухтани суманакро занони пиронсол чунин шарҳ медиҳанд, ки гӯё шабонгаҳ малоикаҳои осмонӣ ба замин фуруд меоянд ва ба деги суманак назар менамоянд. Аз ҳамин сабаб шабонгаҳ то субҳ суманак мепазанд. Вақте ки субҳ дамида рӯз шуд, суманак тайёрро ягон зани солхӯрдаи серфарзанду соҳиби шавҳар дуои хайр дода, нахуст дегро бо кафгир мекобад, баъдан духтароне, ки ба синни балоғат расидаанд, бо навбат дегро то охираш бо кафгир як маротиба кофта суманак нахустро мебардоранд. Агар дар кафгири кадомашон чормағз афтад, ҳамон сол ба шавҳар мебарояд. Ҳамин тавр, то ёфт шудани 7 чормағз дегкобии духтарон давом мекунад. Ҳар шахсе, ки хоҳиши чашидани суманакро кунад, бонувон ба ӯ суманак медиҳанд. Суманакро дар дастархони ҳафт син низ мегуздоранд, то хама чашанд.

Хулоса суманак рамзи асосии Наврӯз буда, дар ноҳияи Ҳамадонӣ мисли дигар шахру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фасли баҳору ҷашни Наврӯз дар шакли ҳалвоя, кулчагӣ ва ғайра бо тарзҳои гуногун пухта мешавад.

Адабиёт

1. Абдуллоев, А. Хусусиятҳои маҳаллии Наврӯз (дар мисоли Наврӯзи Данғара) // Дастовези Наврӯзӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – 226 с.
2. Аҳмадов, Р. Суманак // Донишномаи фарҳанги мардуми тоҷик / сармуҳарир Н. Амиршоҳӣ. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – Ҷилди 2. – С. 354-355.
3. Мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар Тоҷикистон / мурағиб Д. Раҳимов. – Душанбе: Эр-граф, 2017. – 280 с.
4. Раҳимӣ, Д. Наврӯз, Меҳргон ва ҷашнҳои дигари ниёгон. – Душанбе: Аржанг, 2018. – 304 с.
5. Фарзона, М. Соҳибони ҷашни Наврӯзем мо // Дастовардҳои Наврӯзӣ. – Душанбе: Ирфон, 2018. – С. 226.

Тағай У.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИГОТОВЛЕНИЯ СУМАНАКА В РАЙОНЕ МИР САИД АЛИИ ХАМАДОНИ

В этой статье рассматривается порядок приготовления традиционного блюда халвы - Суманак в районе Мир Сайид Али

Хамадони, Хатлонской области. Суманак является одной из разновидностей традиционной халвы таджиков и обычно готовится накануне весеннего праздника Навруз. Зелень суманака используют в качестве символа весны для украшения праздничного дастархана и обрядов праздника Навруз. Суманак готовится в посуде, где произрастают замоченные зерна пшеницы. В прошлом, исходя из состояния произрастания зелени пшеницы, местные жители уточняли каким будет будущий урожай. Приготовление суманака из зелени пшеницы стало одним из главных традиционных блюд праздничного стола. Национальную халву, суманак, готовят во всех регионах страны и выставляют на праздничный дастархан во время празднования Навруза.

Ключевые слова: Навруз, суманак, приготовление суманака, весна, халва, пшеница, зелень, женщины, дастархан, пение, танцы, орехи, лепешечный суманак.

Tagay U.

SOME FEATURES OF COOKING SUMANAK IN THE MIR SAYIDALI HAMADONI DISTRICT

This article discusses the spring halva of Tajiks called as *Sumanak* and its preparations in the Mir Sayidali Hamadoni district of the Khatlon province. Sumanak is one of the varieties of traditional halva of the Tajik people and is usually cooked on the Navruz holiday. Sumanak greens are used as a symbol of spring in the decoration of the festive *dastarkhan* and other rites of Navruz. Since ancient times, the Tajik people during spring, based on faith and confession, determined how the new year comes. For example, various varieties of grain were grown in dishes. Based on the state of greenery, they specified what the harvest will be. The preparation of Sumanak from green wheat came from this tradition. This national halva is prepared in all regions of our country and put up in a festive dastarkhan.

Keywords: Navruz, Sumanak, preparation of sumanак, spring, galva, wheat, greens, dastarkhan, singing, dancing, nuts, flat cake sumanак, women.

УДК Тадж:9+011/019+017+018+07+02+024(575.3)

Абдурахимзода Қ. Б., Титова О.В.

ОБ ИСТОРИИ СОЗДАНИЯ ПОЛНОГО РЕПЕРТУАРА ТАДЖИКСКОЙ КНИГИ

Авторы кратко освещают процесс становления и развития Государственной Книжной палаты Таджикской ССР, переименованной впоследствии в Государственное учреждение «Национальное агентство Международной организации стандартной нумерации книги – Дом книги Таджикистана», основными задачами которого являются ведение государственной библиографии, выпуск государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан», выпуск ретроспективного каталога «Книги Республики Таджикистан», сбор, обработка, государственная регистрация и вечное хранение обязательных экземпляров печатной продукции республики, ежегодное составление статистических сведений о выпуске печатной продукции в Республике Таджикистан, а также присвоение индексов международной стандартной книжной нумерации отечественным изданиям.

В статье приводится полный перечень ретроспективных указателей книг и сборников статистических материалов «Печать Таджикской ССР», изданных Государственной Книжной палатой за весь период становления и деятельности, анализируются основные характеристики и особенности составления ретроспективных сводных каталогов, Летописей печати и сборников статистических материалов. Особое значение придается анализу использования инструктивно-методических пособий и действующих стандартов, примененных при составлении каждого ретроспективного указателя. Исследуется основная масса научных работ, касающихся истории становления, из которых выделяются существенные факты библиографической деятельности Дома книги Таджикистана. Также в статье обзорно излагаются некоторые направления изучения формирования системы периодической печати в Таджикистане. Авторы излагают факты внедрения множества новшеств в современную деятельность Дома книги Таджикистана, в том числе введение в структуру текущего библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» новой системы классификации по УДК.

В статье рассматривается реализация проекта по подготовке электронных версий ретроспективных и текущих указателей, осуществления оцифровки существующих изданий с последующим включением их в веб-сайт организации.

Ключевые слова: Книжная палата Таджикской ССР; государственная библиография; каталог; ретроспективное издание; Летопись

печати; обязательный экземпляр; статистический сборник; Дом книги Таджикистана.

Государственное учреждение «Национальное агентство Международной организации стандартной нумерации книги – Дом книги Таджикистана» в 2020 году отмечает свой 85-летний юбилей. Оно прошло славный исторический путь, были взлёты и падения, бурное развитие и времена застоя, которые в разных ракурсах освещены в трудах отечественных и зарубежных авторов на страницах сборников, научных журналов и газет. Источниковедческая база исследования обширна и для ознакомления предоставляем вам некоторое количество изданных трудов. Авторами научных статей и рецензий являлись учёные и специалисты отрасли, такие как: Абдуллоев С. [1] и Гуломшоев С. [1; 14], Ахмадова М. [2], Бабаджанов Р. [3; 64], Буриев К.Б. [Буризода] [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 52], Горден А. [11], Елецкий Я. [12], Ибрагимов С. [13] и Наджмиддинов А. [13; 38], Икромии С. [14], Поддымникова Т.И. [15; 47], Тошев Ш.К. [Комилзода] [25], Курамшина Н.А. [26], Курбанов А.К. [27], Майо-Знак Э. [29], Махмудов Г. [30; 31], Миров С.М. и Кукушкина Р. [32], Морозова Г. [33], Моторин П. [34], Мушеев Г.А. [35; 36; 37], Норкаллаев С.И. и Мурзинская А.М. [39], Пиров С. [45; 46], Рахимов А.Х. [48], Решетинский И.И. [49], Рогов И. [50], Рутенштейн И. [51], Сафаралиев Б.С. [52], Титова О.В. [53; 54; 55; 56; 57], Файзалиев Х. [58], Шаропов Р. [Шарофзода] [59], Шевченко З.М. [60; 61] и Курапова Н.И. [61], Шосаидов С.Х. [Шосаидзода] [62], Язбердыев А. [63], Ярашева Л. [64], Мухиддинов С.Р. и многие другие.

Необходимо отметить, что работ, полностью касающихся истории становления и деятельности Дома книги Таджикистана, не так уж много. Исследование показало, что основная масса научных работ касается данной проблемы частично, по мере соприкосновения их основных исследовательских тем и направлений исследования. Тем не менее, из данных исследований можно выделить существенные факты по истории, проблемам и деятельности Дома книги Таджикистана, относящихся к разным периодам его существования. Особенно велико количество научных работ по использованию и оценке выпускаемых библиографических источников – государственных текущих и ретроспективных указателей.

Среди научных трудов, целиком и полностью посвящённых деятельности Дома книги Таджикистана, можно отнести работы исследователей Г.А. Мушеева, Ш. Комилзода, С. Шосаидзода, К.Б. Буризода [Буриева], С. Абдуллоева, С. Гуломшоева, О.В. Титовой, С. Пирова и некоторых других, которые отражают разные вопросы и проблемы развития Дома книги Таджикистана. Охотно перечислим заглавия некоторых научных статей данных исследователей (в оригинале): «Махзани маърифат» (Сокровищница мудрости) [1], «Государственная библиография Республики Таджикистан» [4], «Рушди библиографияи давлатии тоҷик» (Развитие таджикской государственной библиографии) [6], «Хонаи китоби Тоҷикистон: таърих, вазъ ва мушкилот» (Дом книги Таджикистана: история, современное состояние и проблемы) [7], «Из истории развития государственного учреждения «Дом книги Таджикистана» [8], «Инъикоси таърих ва фаъолияти Агентии миллии Созмони

байналмилалии ракамгузори стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон дар матбуот» (Отражение истории и деятельности Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана в печати) [9], «Инъикоси фаъолияти Хонаи китоби Тоҷикистон дар матбуоти илмии хоричи» (Отражение деятельности Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана в зарубежной печати) [10], «Хонаи китоби Тоҷикистон – маркази библиографияи давлати» (Дом книги Таджикистана – центр государственной библиографии) [25], «Солномаи матбуоти РСС Тоҷикистон» ва баъзе масъалаҳои бехтарнамоии самаранокии он» («Летопись печати Таджикской ССР» и некоторые вопросы её эффективного улучшения») [37], «Некоторые вопросы развития текущей библиографической информации по общественным наукам в Таджикистане» [26], «Из истории государственной библиографии в Таджикистане (1929 – 1941)» [35], «К вопросу о создании репертуара Таджикской национальной печати» [36], «Аз таърихи китобҳои бойгонии милли (солҳои 1922 – 1923)» (Из истории книг национального архива (1922 – 1923 годы) [45], «Индексирование произведений печати государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» [53], «Инновационная деятельность Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана» [54], «Книжная палата Таджикской ССР – центр государственного статистического учёта печатной продукции» [55], «Методика составления государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» [56], «Организация работы Отдела приёма и хранения обязательных экземпляров Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана» [57], «Чойгоҳи Хонаи китоби Тоҷикистон дар хифзи хотироти миллат» (Место Дома книги Таджикистана в сохранении национальной памяти) [62] и других, в которых авторы по мере своих возможностей освещают историю и деятельность государственной библиографии в Таджикистане.

Переходим к краткому освещению становления и развития Государственной Книжной палаты Таджикской ССР и истории создания полного репертуара таджикской книги. Решение об организации Государственной Книжной палаты Таджикской ССР было принято после Постановления ЦК Коммунистической партии Таджикской ССР от 14 июня 1934 года «О комплексном расширении библиотек и улучшении организации деятельности библиотек в Таджикистане». Постановлением Совета Народных Комиссаров Таджикской ССР Государственная Книжная палата была организована в декабре 1935 года с целью создания в республике рекомендательной, персональной, отраслевой, учетно-регистрационной, информационно-рекомендательной и краеведческой библиографии [1, С.5]. В соответствии с Постановлением Правительства Республики Таджикистан №239 от 02 июля 2005 года она была переименована в Государственное учреждение «Национальное агентство Международной организации стандартной нумерации книги – Дом книги Таджикистана». В настоящее время Государственное учреждение «Национальное агентство Международной организации стандартной

нумерации книги – Дом книги Таджикистана» по праву считается ведущим библиографическим центром республики, основными задачами которого являются ведение государственной библиографии, выпуск государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан», выпуск ретроспективного библиографического указателя «Книги Республики Таджикистан», сбор, обработка, государственная регистрация и вечное хранение обязательных экземпляров печатной продукции республики, расстановка и защита произведений печати от старения, ежегодное составление статистических сведений о выпуске книг, брошюр, периодических и продолжающихся изданий в Республике Таджикистан, а также присвоение индексов международной стандартной книжной нумерации отечественным изданиям.

Первоначально предоставление обязательного экземпляра полиграфическими предприятиями и типографиями имело целью осуществление сбора, обработки, анализа, архивного хранения первоисточников без ограничения сроков хранения, а также публикации статистических отчетов по всем видам и типам обязательных экземпляров книг, газет, брошюр, журналов и прочих печатных изданий независимо от тематики, специализации, объёма, читательского назначения. С течением времени стало ясно, что поступивший обязательный экземпляр является еще и единственным источником государственной регистрации произведений печати, опубликованных в республике, необходимый также для отражения сведений о нём в государственных библиографических указателях и сборниках статистических материалов, отражающих состояние книгоиздательского дела за определённый период времени.

В первые годы становления Советской власти в Таджикистане функционировала лишь одна типография издательства республиканских газет, не было полиграфической базы и все книги печатались в разных городах Советского Союза: Бухаре, Ташкенте, Самарканде, Ленинграде и Казани.

Только позднее, в 1934 г. было построено и сдано в эксплуатацию крупнейшее полиграфическое предприятие республики – Душанбинский полиграфический комбинат, ставший основной базой выпуска печатной продукции, крупнейший полиграфический комплекс Таджикской ССР, который был оснащен лучшим оборудованием того времени. Открылись типографии в крупных городах республики, рассчитанные на выпуск книг и брошюр, газет и другой печатной продукции, улучшалось качество выпускаемых изданий, из года в год увеличивался их тираж.

В первый год своей деятельности Государственной Книжной палате был выделен отдельный кабинет при Доме печати Таджикской ССР. Саидахмадов А. стал её первым директором и проработал на этой должности с 1935 по 1936 гг. За время своего руководства он выполнял функции троих штатных работников, но из-за отсутствия профессиональных кадров библиографов и архивистов не было возможности принять на работу новые кадры.

Дело, начатое первым директором Книжной палаты по сбору печатных материалов, особенно книг, было продолжено в 1937 г. новым директором К. Рахимзода. Ему помогали такие отраслевые организации, как «Всесоюзная книжная палата», «Книжная палата Узбекистана» и библиотеки, в которых хранились книги, изданные на таджикском

языке, что было важным шагом для пополнения фонда Государственной Книжной палаты Таджикской ССР печатной продукцией на таджикском языке. По мере поступления новых экземпляров изданных книг пополнялся архив, был создан внушительный для тех времён фонд. Таким образом, в первые годы своей деятельности Государственная Книжная палата начала создавать фонд таджикской книги. В данный фонд вошли книги, изданные в Самарканде, Бухаре, Ташкенте, Казани, Москве и Ленинграде в период с 1928 по 1937 годы, всего их было собрано более 2040 наименований, а общее количество книг в архиве печати к тому времени превышало 16250 экземпляров.

Работа по сбору литературы продолжалась, особенно этому способствовало принятое Постановление ЦИК и СПК Таджикистана «Об обеспечении государственных книжных фондов печатными изданиями, изданными на территории Таджикской ССР» от 11 августа 1937 г. На основе данного Постановления обязательные экземпляры изданных в республике произведений печати передавалась бесплатно в Государственную Книжную палату, которая стала заниматься учётно-регистрационной библиографией, хранением обязательных экземпляров, поступивших в соответствии с установленным порядком рассылки контрольного экземпляра произведений печати. Необходимо отметить, что первые годы Книжная палата нерегулярно получала обязательные экземпляры республиканских изданий, что отрицательно сказалось на ведении учётно-регистрационной библиографии» [60, С. 99].

В Книжной палате начали заполнять и хранить библиографические карточки и на их основе создавать картотеку, на основе которой затем создавался первый каталог книг Таджикской ССР. Первое печатное издание Книжной палаты начали создавать совместно с опытными библиографами Государственной республиканской библиотеки имени Фирдоуси под названием «Книжная летопись» в 1938 г.

В 1939 г. тиражом 250 экземпляров выпускается первый номер «Книжной летописи» на таджикском языке с применением латинских букв и русском языке. В него вошли книги, поступившие за первый квартал 1939 г. В данный номер было включено 291 наименование книг, изданных в 1937–1938 гг., из них 253 экземпляра на таджикском языке и 38 экземпляров на русском языке, составителем которого была Л.В. Успенская. Первое издание имело существенные недостатки, которые были отражены в рецензионной статье Я. Елецкого [12], но в то же время оно было отмечено, как достижение таджикской библиографии. Во втором выпуске многие недостатки, отмеченные рецензентом, были устранены и работниками Книжной палаты был начат сбор материалов для создания «Летописи газетных статей» и «Летописи журнальных статей».

В июле 1940 г. тиражом 250 экземпляров выпускается первый номер «Летописи газетных статей» на таджикском языке с применением латинских букв и русском языке. В него вошли статьи из газет за первый квартал 1939 г. В первой части «Летописи газетных статей» включены статьи из газет на таджикском языке, во второй части – статьи из газет на узбекском языке, в третьей – статьи из газет на русском языке, отсутствует сплошная нумерация. В каждой части материал расположен в систематическом порядке в 25-ти отраслевых разделах, внутри

алфавитного ряда применено сплошное алфавитное расположение. Составителями были А. Афанасьевич и С. Нуруллоев, ответственным редактором была Л.В. Успенская. Под редакцией Л.В. Успенской в течение 1940 года были выпущены еще 5 летописей, отразившие статьи из газет за период 1939–1940 год. В апреле 1941 года вышел в свет первый номер «Летописи печати Таджикистана», в который вошли книги, журнальные и газетные статьи на таджикском, узбекском и русском языках. В создании этого номера принимали участие библиографы Абдусаламов и Л.В. Успенская. Под руководством директора Книжной палаты С. Ибрагимов в 1941 году были подготовлены и изданы два выпуска «Летописи печати Таджикистана».

В период Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.) издательская деятельность Книжной палаты была прекращена. После окончания Великой Отечественной войны Книжная палата, как орган государственной библиографии Таджикской ССР, продолжила свою работу и постепенно начала реализацию своих основных функций.

Массивы библиографической информации, накопленные в изданиях текущей библиографии, со временем преобразовались в ретроспективные, что явилось непреложным законом функционирования источников текущей и ретроспективной библиографии, создав предпосылки для подготовки и последующему выпуску ретроспективного указателя книг «Каталог книг Таджикской ССР» (ныне библиографический каталог «Книги Республики Таджикистан»).

Сотрудники Книжной палаты начали работу по подготовке и последующему выпуску текущего библиографического указателя «Летопись печати Таджикской ССР» (ныне «Летопись печати Республики Таджикистан»). В июне 1948 г. тиражом 500 экземпляров была выпущена «Книжно-журнальная летопись» за 1947 год. В неё вошли 105 наименований книг на таджикском языке, 24 наименования книг на узбекском языке и 49 наименований на русском языке. В журнальной части отражены 218 статей на таджикском языке и 41 статья на русском языке. В каждой части материал расположен в систематическом порядке в 30-ти отраслевых разделах, внутри каждого языкового ряда применено алфавитное расположение. Составителями библиографического указателя были Т. Поддымникова и С. Ибрагимов. С 1950 г. до декабря 1973 г. она выходила в свет ежеквартально.

Началась подготовка статистических данных о поступивших обзательных экземплярах, выпуск и распространение библиографических карточек на поступившую литературу в массовых библиотеках республики, велась справочно-библиографическая и информационно-библиографическая деятельности.

Постепенно улучшалась подготовка и выпуск летописей, добавлялись новые части и разделы для наиболее полного освещения печатных материалов, беря за основу интересы библиотечных работников, работников науки и народного хозяйства, разных групп потребителей информации. Бурное развитие народного хозяйства, науки и культуры в республике требовали ускоренного обеспечения информационной потребности населения. Развивалось издательское дело, налаживалась расширенная сеть периодической печати в республике, постепенно ста-

новьясь источником развития библиографии и её основных направлений в стране.

«Летопись печати Таджикской ССР», являясь единственным государственно-регистрационным библиографическим периодическим изданием, отражала на своих страницах «Летопись книг» (1939), «Летопись журнальных статей» (1941), «Летопись газетных статей» (1939).

Наиболее важным направлением работы Книжной палаты являлась подготовка и издание ретроспективных указателей книг, изданных в разных периодах Таджикской ССР и независимой Республики Таджикистан. Как отмечал известный библиограф Г.А. Мушеев: «Среди отдельных видов библиографии важную роль занимает государственная библиография, частью которой являются общие ретроспективные указатели, отражающие национальную печать республик с исчерпывающей полнотой за большие исторические периоды» и далее отмечает: «Ретроспективные библиографические указатели являются репертуаром печати национальных республик, создают прочную базу для развития других видов библиографии, и, наконец, они являются культурно-исторической летописью жизни народов нашей страны» [36, С. 18].

Попытки создания ретроспективных указателей были сделаны в конце 30-х – начале 40-х годов XX века, но, к сожалению, не увенчались успехом. Хотя отдельными учёными были созданы библиографические издания, типа «Антология» («Примеры таджикской литературы»), которые могли стать наглядным пособием для библиографов Книжной палаты.

Первым опытом по созданию ретроспективного издания Книжной палаты Таджикской ССР была подготовка и выпуск «Летописи китоби солхои 1938–1948» («Книжная летопись 1938–1948 гг.»), которая была посвящена 20-летию Таджикской Советской Социалистической Республики и состояла из двух частей и 30 разделов, выпущенной в 1949 году. В первой её части было отражено 1502 книги на таджикском языке и во второй – 618 книг на русском языке [28, С. 18]. «Структура обеих частей одинакова. Весь материал расположен в систематическом порядке в 30-ти отраслевых разделах, внутри деления второй степени применено сплошное алфавитное расположение» [36, С. 28], – отмечает Г.А. Мушеев. Составителями данного ретроспективного указателя были С. Ибрагимов, А. Ахмедова и К. Абрамов, которые в качестве примера для создания указателя использовали структуру «Книжной летописи» Всесоюзной книжной палаты СССР. Редакторами данного указателя были А. Умаров и опытный библиограф Т. Поддымникова. Этот указатель, по сути, был первым опытом работы библиографов Книжной палаты Таджикской ССР в области создания репертуара таджикской печатной книги и государственной ретроспективной библиографии. По мнению известного таджикского библиографоведа Г.А. Мушеева «...это первое крупное издание ретроспективного характера, охватывающее книжную продукцию, изданную за 11 лет всеми издательствами республики на таджикском и русском языках» [36, С. 28]. Это было значительное достижение библиографов Книжной палаты и важным экзаменом, который они успешно преодолели, доказав свою состоятельность и способность в выполнении поставленных библиографических задач перед ними государством и народом республики. Хотя, по мнению

исследователей, в данном издании существовало много орфографических и библиографических ошибок. «В указателе нет единой методики расположения элементов описания в отдельных частях. Например, если в таджикской части наименование издательства стоит до указания места издания, то в русской части совсем наоборот. В описаниях встречается большое количество сокращений отдельных слов, названий учреждений, хотя список принятых сокращений в указателе отсутствует. Совсем не применяются ссылки, то есть книги, относящиеся по своему содержанию к двум и более разделам, описываются один раз и дополнительного отражения не имеют» [36, С. 28-29]. В данном издании также отсутствуют предисловие и вспомогательные указатели, которые, в свою очередь, были бы полезны в оперативном поиске нужной литературы.

Первый опыт создания репертуара таджикской книги был взят на вооружение другими научными, педагогическими и библиотечными учреждениями и стал положительно влиять для создания отраслевых и тематических ретроспективных указателей в республике. Основную массу ретроспективных указателей в стране создавали Государственная республиканская библиотека имени Фирдоуси, Центральная научная библиотека Академии наук Таджикской ССР, Таджикский государственный университет имени Ленина, Таджикский педагогический институт имени С. Айни, Таджикский государственный медицинский институт имени Абуали ибн Сины и многие республиканские, областные и городские библиотеки и библиотеки ВУЗов.

Государственно-регистрационная библиография способствовала появлению основополагающих ретроспективных указателей «Каталог книг Таджикской ССР» определённого периода почти с полным охватом изданных книг. Надо отметить самоотверженный труд русских учёных и первых таджикских библиографов, которые заложили основу таджикской советской библиографии и создали условия для её роста.

В конце 50-х годов XX века началась работа над созданием репертуара печатных книг под названием «Каталог книг Таджикской ССР» (1926 – 1956 гг.), который был сдан в набор в ноябре 1957 г. и вышел в свет тиражом 2000 экземпляров в январе 1960 г. Сотрудники Книжной палаты совместно с сотрудниками Государственной республиканской библиотеки Таджикской ССР имени Фирдоуси с целью ознакомления советской общественности с изданными в Таджикской ССР книгами, методическими пособиями и другими материалами, подготовили каталог книг на русском языке. Подготавливая материалы к выпуску данного каталога, библиографы столкнулись с тем, что за годы деятельности Таджикского государственного издательства письменность имела различную графическую основу. До 1930 года книги издавались на арабской графике, а учебники для школ, начиная с 1928 года, печатались латинским шрифтом, переход к которому завершился примерно к 1940 году. К этому времени в действующих типографиях республики начал применяться алфавит таджикского языка на основе русской графики. Ввиду того, что составители приняли решение о введении сведений о книгах, методических пособиях и других материалов на русском языке, издания на разных языках были размещены в следующей последовательности: 1. Книги на таджикском

языке; 2. Книги на русском языке; 3. Книги на узбекском языке; записи на книги, изданные арабским шрифтом, снабжены примечанием «арабская графика» [15].

В нем были отражены 7342 экземпляра книг, методических пособий и других материалов. Библиографы Книжной палаты в качестве основы для данного каталога использовали не только материалы своего архива печати, но и книжные фонды Государственной республиканской библиотеки Таджикской ССР имени Фирдоуси. При этом также были использованы печатные каталоги: «Каталог Таджикского государственного издательства №1 (1926–1930 гг.)» и «Каталог Таджикского государственного издательства №2 (1931–1935 гг.) Сталинабад – Самарканд 1936» (издан на таджикском языке). В каталог также целиком вошёл перечень литературы первого ретроспективного указателя «Книжной летописи 1938–1948 гг.» и считается по праву первой фундаментальной работой репертуара печатных книг в Таджикской ССР. Кроме того, по заказу Государственной Книжной палаты Таджикской ССР работниками Государственной Книжной палаты Узбекской ССР были предоставлены карточки на таджикскую книжную продукцию, изданную до 1931 года [15]. Составителями каталога являлись работники ГРБ имени Фирдоуси и Книжной палаты Таджикской ССР – О.Р. Тальман, Т.И. Поддымникова, Г.Я. Якубов, Э.Н. Яковлева, М. Ахмедова и К. Джамалов, редакторами издания были О. Каримова и Х. Гулямов.

Каталог оснащён предисловием на русском языке «От составителей» и вспомогательным указателем «Алфавитный указатель имён, заглавий и коллективов» [15, 258-289]. В алфавитный указатель с указанием порядкового номера отсылок вошел перечень упомянутых в библиографическом описании фамилий и имен авторов, а также были включены заглавия книг, автор которой не был указан на титульном листе или его не удалось установить. В круглых скобках приведены номера, относящиеся к фамилиям лиц, отраженных по признаку персоналии. Алфавитный указатель получился очень громоздким и неудобным для поиска фамилии и имени конкретного исторического лица.

Библиографическое описание книг было сделано со значительными сокращениями. Фамилии редакторов и переводчиков указывались только при описании произведений художественной литературы. Есть существенные недостатки в раскрытии содержания произведения, их целевого и читательского назначения. Отсутствие других (кроме «Алфавитный указатель имён, заглавий и коллективов») вспомогательных указателей затрудняют поиск нужной (например: отраслевой или тематической) литературы, но, несмотря на существенные недостатки, его появление стало значимым событием. В октябре 1959 г. тиражом 1000 экземпляров под редакцией Х. Гулямова было опубликовано первое издание статистического сборника «Печать Таджикской ССР за 1928–1958 годы», состоящий из 19-ти таблиц, в которых отразилось состояние книгоиздательского дела и печати Таджикской ССР. В сборнике содержатся сведения о выпуске книг и брошюр по отдельным издательствам, по языкам, по тематическим разделам, по целевому назначению в пределах отдельных разделов содержания с выделением платных изданий, по группам языков. По данным сборника за

эти годы было издано 8537 книг общим тиражом 69868 тысяч экземпляров [40, С. 17].

Следующее ретроспективное издание «Книга Советского Таджикистана. Каталог (1957–1961 гг.)» не заставило себя долго ждать. Каталог был подготовлен и сдан в набор в апреле 1963 г. и выпущен в ноябре 1963 г. тиражом 1500 экземпляров. Он охватывает 2968 наименований книг, брошюр и продолжающихся изданий расположенных в 30 разделах [16]. Каталог состоит из предисловия на таджикском и русском языках, основной части и вспомогательного указателя, который составлен для таджикских и узбекских источников отдельно, на русскоязычную литературу отдельно. Книги описаны на языке оригинала на таджикском, узбекском и русском языках, имеются краткие переводы заглавий таджикских и узбекских источников на русский язык. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, приведенные по правилам, устанавливающим наполнение и порядок следования областей и элементов согласно «Единым правилам описания произведений печати для библиотечных каталогов». Схема расположения материала внутри разделов алфавитная, если у автора несколько книг в одном и том же разделе, то они расположены в хронологическом порядке, без указания фамилии автора со знаком тире «-». Данный каталог более усовершенствован, чем предыдущий, в нём много изменений в разделах и ощущаются улучшения в библиографическом описании источников.

В предисловии на таджикском и русском языках даётся краткое изложение включённых видов изданий, хронология, описание структуры расположения материала, географические наименования в выходных данных изданий, расположение внутри разделов, вспомогательный аппарат. Вся совокупность отраслей знаний разделена на 30 разделов, названия разделов приведены на таджикском языке, но в содержании на русском языке есть точный перевод каждого раздела. В библиографическом описании отсутствуют данные, содержащие сведения о годе поступления на вечное хранение в архив печати при Государственной Книжной палате Таджикской ССР и его регистрационный инвентарный номер, присвоенный данному изданию при поступлении в Отдел приёма и хранения обязательных экземпляров, что значительно усложняет поиск.

Каталог снабжен двумя вспомогательными указателями личных имен в форме, наиболее удобной для использования читателей, применено двухколонное расположение. В круглых скобках приведены порядковые номера, относящиеся к фамилиям лиц, отраженных по признаку персоналии. В первом указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера. Ввиду того, что в этот указатель вошли личные имена авторов книг на двух языках, необходимо было добавить пояснение к книгам на узбекском языке – (узб.), но такого пояснения не применено. Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера.

Особое место занимает благодарность работников Книжной палаты работникам научно-методического отдела Всесоюзной книжной палаты

Н. Кропоткину, В. Рождественской и В. Францкевичу за помощь и советы по составлению данного каталога. Составителями каталога являлись А. Ахмедова и Р.А. Кукушкина, членами редакционной коллегии были С. Ибрагимов – директор Книжной палаты Таджикской ССР, М. Ахмедова, С. Сафарова, Т. Поддымникова и И. Наркаллаев – зав. отделом национальной библиографии ГРБ имени Фирдоуси.

Начиная с 1950 г. до 1974 г. ежегодно выпускалось 4 выпуска «Летописи печати Таджикской ССР», до 1978 г. каждый выпуск состоял из 31-го раздела. «Летопись печати Таджикской ССР», являющейся единственным государственно-регистрационным библиографическим периодическим изданием и отражающей на своих страницах «Летопись книг» (1939), «Летопись журнальных статей» (1941), «Летопись газетных статей» (1939), в 1964 г. впервые на своих страницах отразила «Летопись рецензий». Библиографическая запись рецензий состоит из двух частей: в первой части дано описание рецензируемого произведения, во второй – сведения о рецензиях. Библиографические записи систематизированы в соответствии со схемой классификации, принятой в органах государственной библиографии. Алфавитный указатель к «Летописи рецензий» состоит из алфавитного указателя авторов рецензируемых произведений и алфавитного указателя рецензентов.

О больших достижениях в развитии печати Таджикской ССР свидетельствует сборник статистических материалов «Печать Таджикской ССР (1959–1963)», который был выпущен в декабре 1964 г. Он состоит из 18-ти таблиц, отражающих состояние книгоиздательского дела и печати в республике за 1959–1963 гг. Составителем сборника была О.С. Стародинская, а редактором был директор Книжной палаты С.И. Ибрагимов. Статистический учет издательской продукции осуществлялся по обязательным экземплярам изданий, фактически выпущенным за указанный в сборнике период. Сборник был составлен из статистических таблиц, классифицирующих печатную продукцию по содержанию и целевому назначению. Таблицы располагались по группам, освещающим материал в определенном аспекте, а комбинированные таблицы содержали сведения о выпуске различной по содержанию литературе. По данным сборника в 1959–1963 годах было издано 3270 книг общим тиражом 20123 тысячи экземпляров [41, С. 14].

Впервые краткие статистические таблицы, отражающие сведения о печати в Таджикской ССР за 1968 год, были включены в государственный библиографический указатель «Летопись печати Таджикской ССР» и опубликованы в конце четвертого номера за 1969 год. Все предыдущие выпуски не имели статистических таблиц. Сокращенные данные статистических отчетов, характеризующие выпуск произведений печати за предыдущий год, стали ежегодно печататься в каждом последнем номере государственного библиографического указателя «Летопись печати Таджикской ССР». Данный указатель являлся универсальным источником сведений о литературе, содержал информацию, необходимую для развития других видов библиографии, давал материал для официальной статистики печати, отражал состояние культуры, науки, политики и других отраслей народного хозяйства Таджикской ССР.

Третьим изданием ретроспективной библиографии стал сводный каталог «Книга Советского Таджикистана. Каталог (1962 – 1966 гг.)»,

который был сдан в набор в октябре 1967 г. и выпущен в марте 1968 г. тиражом 2000 экземпляров. В нём отражены книги, брошюры и другие материалы, вышедшие в республике за этот период тиражом не ниже 500 экземпляров, исключением стали несколько книг, тематика которых представляла определенный интерес для читателей. Он охватывает 2847 наименований книг, брошюр и продолжающихся изданий [17]. Предисловие дано на таджикском и русском языках. Вся совокупность областей знаний разделена на 30 разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском языке, но в содержании на русском языке есть точный перевод каждого раздела. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, которые приведены на языке оригинала – на таджикском, русском и узбекском языках, как и во втором каталоге, под каждым источником на таджикском и узбекском языках дан краткий перевод заглавия на русский язык. Библиографическое описание составлено согласно «Единым правилам описания произведений печати для библиотечных каталогов» и методических дополнений к ним [17, С. 5]. Ввиду того, что каталог содержит материал на таджикском, узбекском и русском языках, в каждом разделе литература расположена по языковому признаку и разделена звёздочками. Хотя основным источником информации о поступивших обязательных экземплярах служил архив печати при Книжной палате, в библиографическом описании отсутствуют данные, содержащие сведения о годе поступления на вечное хранение в архив печати и его регистрационный инвентарный номер, присвоенный данному изданию при поступлении в Отдел приёма и хранения обязательных экземпляров, что значительно усложняет поиск необходимого источника.

При наличии библиографического описания двух или более книг одного автора, описание первого произведения начинается с его фамилии и указания инициалов, в последующих записях вместо фамилии проставляется тире «–», а произведения отражаются в порядке алфавита заглавий. При описании программ и учебных пособий применены сводные описания. На первое в порядке алфавита издание дано полное библиографическое описание, а последующие начинаются со слов «То же». В некоторых разделах открыты дополнительные рубрики. К книгам, содержащим параллельный текст на двух и более языках, применено библиографическое описание на таджикском языке.

Сводный каталог снабжен двумя вспомогательными указателями личных имен и применено двухколонное расположение. В первом указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера, добавлено пояснение к книгам на узбекском языке – (узб.) [17, С. 329-339]. Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера [17, С. 340-347], в круглых скобках приведены порядковые номера, относящиеся к фамилиям лиц, отраженных по признаку персоналии.

После алфавитных указателей включена отдельная часть, состоящая из 4-х разделов под названием «Издания таджикской литературы в братских республиках». В неё были введены 64 книги таджикских

авторов, переведенные и изданные за рубежом Таджикской ССР [17, С. 348-353] на языках народов других республик за период 1962–1966 гг. Библиографическое описание составлено на русском языке, в каждой записи указано, на каком языке было издано то или иное издание. Эта часть имеет отдельную нумерацию и именной указатель. Все принципы расположения материала сохранены, кроме дополнительного раздела «Издания таджикской литературы в братских республиках», помещённых иллюстраций (выставок) к разделу КПСС и трудам основоположников марксизма-ленинизма [17, С. 7; 13]. Составителями каталога являлись М. Ахмедова и Р.А. Кукушкина, редактором издания – С. Ибрагимов, директор Государственной Книжной палаты Таджикской ССР.

В 1971 г. было опубликовано третье издание статистического сборника «Печать Таджикской ССР за 1964–1968 гг.», состоящего из 20-ти таблиц, которое было составлено О.С. Стародинской под редакцией С.И. Ибрагимова и М.А. Ахмедовой. В 1964 г. при составлении статистических отчетов впервые было применено деление на книги и брошюры, присутствовала статистика процентного отношения между выпускаемой печатной продукцией и численностью населения. По данным этого сборника за 1964–1968 гг. было издано 3241 книг и брошюр общим тиражом 26400 тысяч экземпляров [42, С. 13].

В июле 1978 г. было подготовлено и сдано в набор четвертое издание сводного ретроспективного каталога «Книга Советского Таджикистана. Каталог (1967 – 1975 гг.)», выпущенного тиражом 1000 экземпляров в марте 1982 г. [18]. В нём отражены книги, брошюры и другие материалы, вышедшие в республике за этот период тиражом не ниже 300 экземпляров. Он охватывает 5204 наименования книг, брошюр и продолжающихся изданий. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, приведенные по «Единым правилам описания произведений печати в библиографических и информационных изданиях» (М.: Книга, 1970) и методических дополнений к ним в соответствии с ГОСТом 7.1–69 «Описание произведений печати для библиографических и информационных изданий» (М., 1969) и ГОСТом 7.12–70 «Сокращения русских слов и словосочетаний в каталогизационном и библиографическом описании» (М., 1970). К книгам, описанным на таджикском и узбекском языках, даются краткие переводы заглавий на русский язык.

Вся совокупность областей знаний разделена на 31 раздел, каждый раздел делится на подразделы, а они в свою очередь имеют более мелкие деления. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках. Содержание ориентирует читателя не только в озаглавленных разделах, но и примененных в данном каталоге подразделах. В каталоге применена систематизация по схеме «Классификация литературы в органах государственной библиографии» (Изд. 5-е, перераб. и доп. М.: Книга, 1971 г.). При расположении материалов съездов, конференций соблюдается прямая хронология. При группировке учебников для средней школы по дисциплинам иногда применён логический принцип. При классификации книг, относящихся по содержанию к разным отраслям знания, применяется дублирование их [18, С. 7]. В библиографическом описании отсутствуют данные,

содержащие сведения о годе поступления на вечное хранение в архив печати при Государственной Книжной палате Таджикской ССР и его регистрационный инвентарный номер, присвоенный данному изданию при поступлении в Отдел приёма и хранения обязательных экземпляров, что значительно усложняет поиск.

Вспомогательный аппарат каталога состоит из именного указателя на таджикском и русском языках, указателя заглавий на таджикском и русском языках и географического указателя [18, С. 480-510; 511-533; 534-537]. Примечательно, что в данном каталоге впервые приведён «Список сокращений слов на таджикском и узбекском языках», который охватывает 13 сокращений. Составителем каталога являлась Р.А. Кукушкина, членами редакционной коллегии были библиографы Книжной палаты – М. Ахмедова, М.К. Каримов, Б.М. Левина, С.М. Мирон, Е. Ярашева.

С января 1974 г. «Летопись печати Таджикской ССР», которая выпускалась один раз в квартал, стала выпускаться ежемесячно, вся совокупность областей знаний продолжала делиться на 31 раздел. Начиная с 1978 г. материалы «Летописи» стали отражаться уже в 50-ти разделах и продолжали выходить на трёх языках.

В сентябре 1983 г. тиражом 2000 экземпляров вышло четвертое издание статистического сборника «Печать Таджикской ССР за 1969–1980 гг.», состоящее из 20-ти таблиц и содержащее основные количественные показатели, характеризующие издательскую деятельность в республике. Над его составлением работала О.С. Стародинская, а ответственным редактором был А.К. Курбанов – директор Государственной Книжной палаты Таджикской ССР. По данным этого сборника за 1969–1980 гг. было издано 8850 книг и брошюр общим тиражом 66446 тысяч экземпляров [43, С. 42-43].

Пятое издание ретроспективного указателя «Книги Советского Таджикистана (1976 – 1980 гг.). Государственный библиографический указатель» был сдан в набор в декабре 1988 г. и выпущен тиражом 1000 экземпляров в ноябре 1990 г. [19]. В нём отражены книги, брошюры, методические пособия и другие материалы, вышедшие в республике за этот период тиражом не ниже 250 экземпляров. Он охватывает 3009 источников, основной ряд классификации состоит из 50-ти разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках, в содержании отражены только основные классификационные разделы. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, которые приведены на языке оригинала – на таджикском, русском и узбекском языках, под каждым источником на таджикском и узбекском языках дан краткий перевод заглавия на русский язык. Библиографическое описание составлено в соответствии с ГОСТом 7.1–76 «Библиографическое описание произведений печати» (М., 1977), инструктивно-методическими указаниями Межведомственной каталогизационной комиссии при Государственной библиотеке СССР имени В.И. Ленина. Книги в ретроспективном указателе систематизированы по «Единой схеме классификации литературы для книгоиздания в СССР» (М., 1977) [19, С. 6]. Все переиздания одного и того же произведения печати помещены в едином сводном описании под

сдвоенными порядковыми номерами и указанием «То же». В данном издании использованы книги из архива печати Государственной Книжной палаты Таджикской ССР, фондов Центральной научной библиотеки АН Таджикской ССР имени И. Ганди, Государственной республиканской библиотеки имени Фирдоуси, библиотеки Республиканского института научно-технической информации. Впервые в библиографическое описание ретроспективного указателя включены данные, содержащие сведения о годе поступления на вечное хранение в архив печати при Государственной Книжной палате Таджикской ССР и его регистрационный инвентарный номер, присвоенный данному изданию.

Каталог снабжен двумя вспомогательными указателями личных имен в форме, наиболее удобной для использования читателей, применено двухколонное расположение [19, С. 335-356]. В первом указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера, добавлено пояснение к книгам на узбекском языке – (узб). Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера. Составителями указателя являются Р. Хайдарова, З. Бабаджанова, Г. Бобоходжаева, редактор Р.А. Кукушкина, ответственным редактором издания является А. Курбанов, директор Государственной Книжной палаты Таджикской ССР.

В 1990 году тиражом 1000 экземпляров вышло пятое издание статистического сборника «Печать Таджикской ССР (1981–1985)», состоящего из 25-ти таблиц и содержащее основные количественные и качественные показатели, характеризующие издательскую деятельность в республике. Над его составлением работала Бела Михайловна Левина. По данным этого сборника за 1981–1985 годы было издано 3920 книг и брошюр общим тиражом 36131 тысяча экземпляров [44, С. 7].

Шестое издание ретроспективного указателя «Книги Республики Таджикистан (1981 – 1985 гг.). Каталог» было сдано в набор в феврале 1992 г. и выпущено тиражом 1000 экземпляров в сентябре 1992 г. [20]. В нем отражены книги, брошюры, методические пособия и другие материалы, вышедшие в республике за этот период тиражом не ниже 300 экземпляров, но в некоторых случаях, учитывая ценность издания, включены книги тиражом менее 300 экземпляров. Он охватывает 2847 источников [20] и даёт информацию о литературе по всем отраслям знаний. Основной ряд классификации литературы состоит из 50-ти разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках, в содержании на таджикском и русском языке отражены только основные классификационные разделы. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, которые приведены на языке оригинала – на таджикском, русском и узбекском языках, под каждым источником на таджикском и узбекском языках дан краткий перевод заглавия на русский язык.

Книги описаны в соответствии с ГОСТом 7.1–76 «Библиографическое описание произведений печати» (М., 1977), инструктивно-методическими указаниями Межведомственной

каталогизационной комиссии при Государственной библиотеке СССР имени В.И. Ленина.

При описании применялись сокращения, предусмотренные ГОСТом 7.12 – 77 «Сокращения русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (М., 1977) и «Пособие по сокращению таджикских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (Душанбе, 1983). Книги в указателе систематизированы по «Единой схеме классификации литературы для книгоиздания в СССР» (М., 1977) [20, С. 6]. Все переиздания одного и того же произведения печати помещены в едином сводном описании под сдвоенными порядковыми номерами и указанием «То же».

В библиографическое описание ретроспективного указателя включены данные, содержащие сведения о годе поступления на вечное хранение в архив печати при Государственной Книжной палате Республики Таджикистан и его регистрационный инвентарный номер.

Каталог снабжен географическим указателем [20, С. 347-349] и двумя вспомогательными указателями личных имен в форме, наиболее удобной для использования читателей, применено двухколонное расположение. В первом именном указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера. Ввиду того, что в этот указатель вошли личные имена авторов книг на двух языках, добавлено пояснение к книгам на узбекском языке – (узб.) [20, С. 323-335]. Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера [20, С. 336-346]. Основным источником книг, брошюр и других материалов при составлении указателя служил фонд архива печати при Государственной Книжной палате Таджикской ССР. Сверка полноты материала была проведена по фондам Государственной республиканской библиотеки имени Фирдоуси, Центральной научной библиотеки АН Таджикской ССР имени И. Ганди. Составителями данного указателя были библиографы З. Бабаджанова, Г. Бобоходжаева, С. Назарова, а ответственным редактором являлся директор Государственной Книжной палаты Таджикской ССР К. Курбонов.

В первые годы независимости в Республике Таджикистан разгорается гражданская война и прекращается работа многих государственных учреждений. Для Книжной палаты наступает трудный период существования. Пришло в негодность основное техническое оборудование по нормализации температуры в хранилищах, расхищено техническое оснащение зданий. К нашей огромной радости не были затронуты книжные фонды и фонды периодической печати, хранящиеся в архиве печати Книжной палаты, но, к сожалению, частично исчезло некоторое количество редких книг и единичных экземпляров продолжающихся изданий. В районах прекратилась работа местных издательств, перестала выходить продукция периодической печати. Возникли проблемы государственного финансирования деятельности сотрудников Книжной палаты. Естественно, эти трудности отражались на подготовку и своевременный выпуск «Летописи печати Республики Таджикистан» и ретро-

спективного каталога «Книги Республики Таджикистан». Таким образом, «Летопись печати Республики Таджикистан» выходила небольшим тиражом и отражала всю поступающую литературу и статьи из журналов и газет, которые в небольшом количестве все же продолжали поступать по линии обязательного экземпляра. Естественно, данные пробелы в работе Книжной палаты негативно отражались на её дальнейшей популяризации в библиотеках республики.

Ознакомившись с информацией по выпуску государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» в период Государственной независимости, можно сделать выводы о том, что с января 1974 г. до апреля 1992 г. «Летопись печати Таджикской ССР» продолжала выходить ежемесячно, с мая 1992 г. до апреля 1995 г. она выпускалась один раз в два месяца. В 1994 г. указатель выходил 6 раз в год, в 1995-м – 3 раза в год, в 1996-м – 2 раза в год. Начиная с 1997 г. и по 2001 г. включительно указатель выходил всего 1 раз в год. Положительная динамика прослеживается в период с 2002 г. по 2015 г., когда указатель начал стабильно выходить в свет 2 раза в год.

Седьмое издание ретроспективного библиографического указателя «Книги Республики Таджикистан (1986–1990 гг.). Государственный библиографический указатель» было подготовлено и выпущено в 2005 году тиражом 300 экземпляров [21]. Данный указатель был посвящён 70-летию юбилею Государственной Книжной палаты Республики Таджикистан. В нём отражены книги, брошюры, методические пособия и другие материалы, вышедшие в республике за этот период тиражом не ниже 300 экземпляров, но в некоторых случаях, учитывая ценность издания, включены книги тиражом менее 300 экземпляров. Он охватывает 3642 источника [21] и даёт информацию о литературе на таджикском, русском и узбекском языках по всем отраслям знаний. Книги в указателе систематизированы по «Единой схеме классификации литературы для книгоиздания в СССР» (М., 1977). Основной ряд классификации литературы состоит из 50-ти разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках.

Книги описаны в соответствии с ГОСТом 7.1–84 «Библиографическое описание документа» (М., 1984). При библиографическом описании источников на русском языке применялись сокращения, предусмотренные ГОСТом 7.12–77 «Сокращения русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (М., 1977), а при библиографическом описании источников на таджикском языке применялись сокращения в соответствии с методическим пособием «Сокращение таджикских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (Душанбе, 1988) [21, С. 5]. Все переиздания одного и того же произведения печати помещены в едином сводном описании и каждая библиографическая запись имеет свой порядковый номер с указанием «То же».

К книгам, описанным на таджикском и узбекском языках, даются краткие переводы заглавий на русский язык. В конце библиографического описания включены данные, содержащие сведения о годе поступления издания на вечное хранение в архив печати при

Государственной Книжной палате Республики Таджикистан и присвоенный ему регистрационный инвентарный номер [21, С. 5].

Каталог снабжен двумя вспомогательными указателями личных имен, применено двухколонное расположение. В первом именованном указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера. Ввиду того, что в этот указатель вошли личные имена авторов книг на двух языках, добавлено пояснение к книгам на узбекском языке – (узб.) [21, С. 454-476]. Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера [21, С. 476-496]. Впервые в ретроспективном указателе в конце библиографической записи указаны сведения о первичности издания в виде условных обозначений: «п» – отмечены книги и брошюры, вышедшие первым изданием; «в» – книги и брошюры, вышедшие вторым и последующим изданиями, а также сведения о способе печати, указанные после сведений о первичности или вторичности издания в виде условных обозначений «вс» – для изданий, отпечатанных способом высокой печати; «оф» – для изданий, отпечатанных способом плоской печати.

Важно отметить и тот факт, что своевременному выходу каталога «Книги Республики Таджикистан (1986–1990 гг.). Государственный библиографический указатель» помешала вспыхнувшая гражданская война и кризисное состояние республики. Подготовленные библиографами материалы много лет хранились и оберегались для будущего его издания. Составителями данного выпуска были библиографы С. Бобомуратова, Д. Авазова, С. Гуломшоев, Н. Раджабова, а ответственным редактором являлся директор Книжной палаты Республики Таджикистан Акдод Файзалиев.

Восьмое издание ретроспективного указателя «Книги Республики Таджикистан. Библиографический каталог (1991–2010 гг.)» было подготовлено и выпущено тиражом 500 экземпляров в августе 2011 г. [22]. Данный указатель был посвящён 20-летию Государственной независимости Республики Таджикистан. Он охватывает 4949 источников [22] и состоит из трёх частей. Каждая часть в отдельности имеет свой основной ряд классификации литературы, состоящий из 50-ти разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках. Библиографическое описание содержит библиографические сведения, которые приведены на языке оригинала – на таджикском, русском и узбекском языках и расположены по языковым рядам, внутри языкового ряда – в алфавитном порядке. К некоторым книгам, описанным на таджикском и узбекском языках, не даются краткие переводы заглавий на русский язык.

Часть I: Каталог книг, выпущенных в период с 1991 по 1995 гг., отражает 1740 источников [22, С. 9-276]; Часть II: Каталог книг выпущенных в период с 1996 по 2005 гг., отражает 1602 источника [22, С. 277-478]; Часть III: Каталог книг выпущенных в период с 2006 по 2010 гг., отражает 1607 источников [22, С. 479-676]. Каждая часть снабжена единым вспомогательными именованным указателем, в котором содержится упорядоченный по алфавиту перечень личных имён, независимо от того,

на каком языке составлено библиографическое описание [22, С. 249-276; 453-478; 647-676].

Книги описаны в соответствии с ГОСТом 7.1–84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» (М., 1984). При библиографическом описании источников на русском языке применялись сокращения, предусмотренные ГОСТом 7.12–77 «Сокращения русских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (М., 1977), а при библиографическом описании источников на таджикском языке применялись сокращения в соответствии с методическим пособием «Сокращение таджикских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (Душанбе, 1988) [22, С. 7]. Издания в указателе систематизированы по «Единой классификации литературы для книгоиздания в СССР» (М., 1986). В конце библиографической записи указаны сведения о первичности издания в виде условных обозначений: «п» – отмечены книги и брошюры, вышедшие первым изданием; «в» – книги и брошюры, вышедшие вторым и последующим изданиями, а также сведения о способе печати, указанные после сведений о первичности или вторичности издания в виде условных обозначений «вс» – для изданий, отпечатанных способом высокой печати; «оф» – для изданий, отпечатанных способом плоской печати.

Для наиболее удобного использования читателями перед содержанием расположена таблица, в которой отражены страницы каждой части каталога. В содержании каталога на таджикском языке [22, С. 678-679] так же как в «Летописи печати Республики Таджикистан» в единой колонке отражены 50 основных классификационных разделов, каждому периоду выделен один столбец, в котором даётся указание страниц этого раздела, принадлежащего I части (1991–1995), затем во втором столбце даётся указание страниц II части (1996–2005) и в третьем столбце – указание страниц этого раздела, принадлежащего III части (2006–2010).

Порядок расположения материала, библиографическое описание литературы и её классификация сохранены, частично в описании указан международный стандартный номер ISBN, который был впервые принят в каталоге.

Нужно отметить, что каталог «Книги Республики Таджикистан. Библиографический каталог (1991 – 2010 гг.)» был составлен библиографом Д. Авазовой и отредактирован М. Алиевым и О. Титовой, которые усердно работали над усовершенствованием данного выпуска. Но, к сожалению, независимо от их деятельности и огромного опыта, есть ряд упущений, которые повлияли на качество и полноту указателя. Этому способствовали несвоевременная и неполная поставка обязательных экземпляров произведений печати, отток специалистов библиографов и т.д. Были и другие объективные причины: во-первых, он отражает огромный период времени, было бы предпочтительнее разделить их по определённым периодам и выпустить каждую часть отдельным изданием; во-вторых, не вся изданная литература отражена в данном каталоге из-за прекращения скоординированной работы с ведущими библиографическими органами республики; в-третьих, надо было привлечь опытных библиографов-специалистов. Принимая во

внимание опыт работы в содружестве с основными библиографическими и информационными организациями, такими как Государственная республиканская библиотека имени Фирдоуси, Центральная научная библиотека АН Республики Таджикистан имени И. Ганди, библиотека Республиканского института научно-технической информации, необходимо было скорректировать и скоординировать свои усилия по выпуску каталога.

Девятое издание ретроспективного библиографического указателя «Книги Республики Таджикистан (2011–2015 гг.). Каталог» было подготовлено и выпущено тиражом 500 экземпляров в декабре 2016 г. Данный указатель был посвящён 25-летию Государственной независимости Республики Таджикистан [23]. В нем отражены книги, брошюры, методические пособия и другие материалы, вышедшие в республике за этот период и поступившие на вечное хранение в архив печати при Доме книги Таджикистана независимо от того, каким тиражом эти произведения печати вышли в свет. Он охватывает 2934 источника [23, С. 451] и даёт информацию о литературе на таджикском, русском и узбекском языках по всем отраслям знаний. Книги в указателе систематизированы по «Единой схеме классификации литературы для книгоиздания в СССР» (М., 1986). Основной ряд классификации литературы состоит из 50-ти разделов, каждый раздел делится на подразделы. Названия разделов и подразделов приведены на таджикском и русском языках.

Книги описаны в соответствии с ГОСТом 7.1–84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» (М., 1984). При библиографическом описании источников на русском языке применялись сокращения, предусмотренные ГОСТом 7.12–93 «Библиографическая запись. Сокращение слов на русском языке. Общие требования и правила составления», а при библиографическом описании источников на таджикском языке применялись сокращения в соответствии с методическим пособием «Сокращение таджикских слов и словосочетаний в библиографическом описании произведений печати» (Душанбе, 1988) [23, С. 4]. Все переиздания одного и того же произведения печати помещены в едином сводном описании и каждая библиографическая запись имеет свой порядковый номер с указанием «То же».

К книгам, описанным на таджикском и узбекском языках, не даются краткие переводы заглавий на русский язык. В конце библиографического описания включены данные, содержащие сведения о годе поступления издания на вечное хранение в архив печати при Доме книги Таджикистана и присвоенный ему регистрационный инвентарный номер. В ретроспективном указателе в конце библиографической записи указаны сведения о первичности издания в виде условных обозначений: «п» – отмечены книги и брошюры, вышедшие первым изданием; «в» – книги и брошюры, вышедшие вторым и последующим изданиями, а также сведения о способе печати, указанные после сведений о первичности или вторичности издания в виде условных обозначений «вс» – для изданий, отпечатанных способом высокой печати; «оф» – для изданий, отпечатанных способом плоской печати. Каталог снабжен двумя вспомогательными указателями личных имен на таджикском и

русском языке, применено двухколонное расположение. В первом именованном указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на таджикском и узбекском языках с указанием их порядкового номера, добавлено пояснение к книгам на узбекском языке – (узб.) [23, С. 452-490]. Во втором указателе расположен упорядоченный по алфавиту перечень личных имён авторов книг на русском языке с указанием их порядкового номера [23, С. 491-503]. Каталог также снабжен двумя вспомогательными указателями заглавий на таджикском [23, С. 504-528] и русском языках [23, С. 529-537]. Ретроспективный библиографический каталог книг был составлен Д. Авазовой под редакцией М. Алиева и О. Титовой, а ответственным редактором являлся Курбонали Буриев – директор Дома книги Таджикистана.

До 2015 года книги, статьи из журналов и газет, рецензии в библиографическом указателе «Летопись печати Республики Таджикистан» располагались в систематическом порядке по «Единой схеме классификации литературы для книгоиздания в СССР». Назрела необходимость классификации поступающей печатной продукции по Универсальной десятичной классификации (УДК), полностью изменилась классификационная практика. УДК уже достаточно долго применяется и используется во всём мире для систематизации произведений печати, поступающих от издательств и полиграфических предприятий, а также для организации картотек. Эта классификационная система должна была стать основой построения дальнейших выпусков библиографического указателя. Переход к УДК был продиктован велением времени.

В начале 2015 года было утверждено методическое руководство «Расположение библиографических записей в государственных библиографических указателях на основе Универсальной десятичной классификации (УДК)», позволившее библиографам Дома книги Таджикистана выпустить первый номер государственного библиографического указателя с применением обязательного индексирования всех книг, статей из журналов и газет по УДК. С начала 2016 года текущий библиографический указатель выходит в свет 4 раза в год, почти вдвое по сравнению с прежними годами увеличился объём библиографических записей во всех его разделах.

В заключении хочется отметить, что заслуга «Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана» по приёму обязательных экземпляров, обработке, регистрации, хранению, библиографированию печатных материалов и сохранению культурно-исторического достояния таджикского народа в виде печатных изданий несравненно велика, особенно если учесть, что в её архиве в единственном экземпляре хранятся книги с 1922 г., первые номера периодической печати с 1924 г. (в архиве существуют редкие издания периодической печати с 1910 – 1916 гг.). На основе поступающей печатной продукции подготавливаются и выпускаются текущие и ретроспективные библиографические указатели. Сотрудникам Книжной палаты (ныне Дома книги Таджикистана) удалось сохранить основной архивный фонд, где бережно хранятся произведения печати прошлых лет, многие из которых в настоящее время существуют в единственном экземпляре. Основная задача со-

трудников Дома книги Таджикистана – сохранить для будущих поколений весь архивный фонд, ведь уникальные документы, сохранившиеся в единственном экземпляре, не имеют себе подобных по содержащейся в них информации. Они невозполнимы при утрате с точки зрения его духовной ценности, каждое произведение печати имеет огромное научное, историческое и художественное значение. Весь этот огромный массив книг, брошюр и авторефератов диссертаций, периодических и продолжающихся изданий, трудов, сборников и газет остаются здесь на вечное хранение. Архив печати – сокровищница таджикской печати, в которой хранятся культурные ценности, духовное наследие и история печати таджикского народа. На Дом книги Таджикистана возложена почётная ответственность за сохранение для будущих поколений духовного и интеллектуального потенциала народов Таджикистана.

Печатная продукция, не поступившая в Дом книги Таджикистана, не отображается на страницах «Летописи печати Республики Таджикистан», такие материалы со временем затериваются в огромном массиве произведений печати. Особенно важно отметить, что Национальное агентство МОСНК – Дом книги Таджикистана не может работать само по себе, а лишь в тесном контакте с авторами, издательствами, полиграфическими предприятиями и типографиями. Так как степень полноты и достоверности данных, обобщающих результаты издательской деятельности в стране, соответствуют объёму поступления обязательных экземпляров в Дом книги Таджикистана, необходимо вести активную разъяснительную деятельность с поставщиками обязательных экземпляров документов, призывая ответственно относиться к срокам предоставления вышедших в свет изданий, что окажет значительное влияние на совершенствование системы обязательного экземпляра документов.

Постскриптум: В течении последних лет в работе «Национального агентства МОСНК – Дома книги Таджикистана» произошли некоторые позитивные изменения, которые оказывают положительное влияние на его деятельность. Одним из таких положительных изменений является успешное прохождение Домом книги Таджикистана Государственной аккредитации научной организации и получение свидетельства АК-1 № 0000150 от 28 ноября 2019 года. Постановлением Комиссии Республики Таджикистан по Государственной аккредитации научных организаций от 14 ноября 2019 года под № 29, учреждению дано право на научную деятельность в течении пяти последующих лет. В данный период времени реализуется научно-исследовательская тема под названием «Научное исследование архива «Книжной палаты Таджикистана», создание полного репертуара национальной книги, электронного каталога «Книги Республики Таджикистан» и «Летописи печати Республики Таджикистан» (2017 – 2021 гг.) зарегистрированный по номером ГР 0118ТJ00941 с привлечением семи научных работников из числа библиографов и ведущих учёных. Благодаря реализации данного проекта создаются условия для изучения исторических, теоретических и практических аспектов истории таджикской книги, национальной печати и библиографии. В ходе исследования, на основе инновационных подходов, особое внимание будет уделяться выявлению, разработке и использованию содержательных аспектов богатейшего архива печати Дома книги Таджикистана. Будут подготовлены электронные версии

ретроспективных и текущих указателей, осуществляется оцифровка существующих изданий с последующим включением их в веб-сайт организации для потребителей информации в соответствии с современными требованиями.

Результаты данного проекта создают условия для изучения и исследования истории таджикской книги и периодической печати, особенно таких направлений, как архивоведение и библиографическо-информационная деятельность, стимулируя их дальнейшее развитие. Были закуплены новейшие сканеры по оцифровке традиционных книг, журналов и газет. Проект, прежде всего, направлен на снабжение учреждения инновационными технологиями путём использования мировых инновационных достижений, стимулируя развитие инновационных процессов в Республике Таджикистан в соответствии с современными задачами и требованиями нашего общества. Он также обеспечивает юридические, экономические и общественные права служащих и пользователей данных сфер деятельности, оцифровка существующих источников и предоставления их потребителям, что в конечном итоге положительно отражается на членах общества. На данный момент исследователями Дома книги Таджикистана подготовлены и выпущены два научных сборника «Библиографоведение и книговедение в Таджикистане» [Книга I (2018, 208 с.); Книга II (2019, 320 с.)], где отражены основные научные результаты исследователей за два года реализации проекта.

Кроме того, подготовлена и проходит экспертизу в Совете по координации научно-исследовательских работ Академии наук Республики Таджикистан вторая научно-исследовательская тема: «Формирование системы периодической печати в Таджикистане» (на основе фонда Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана, 2021 – 2025 гг.), при поддержке и финансировании которой можно будет привлечь более 10-ти внешних исследователей данного направления и начать фундаментальное исследование бесценного сокровища архива печати Дома книги Таджикистана. Основной целью проекта является определение факторов становления системы периодической печати Таджикистана, а с другой стороны, обеспечение научных предпосылок для изучения особенностей газет и журналов 1920 – 1930 гг. XX века и системного развития деятельности редакции изданий. С решением задач проекта можно получить новый импульс развития в концептуально-инновационной системе средств массовой информации в республике. Результаты проекта найдут свое отражение в формах разработки программ, проектов, научных исследований, учебной и методической литературы, а также будут способствовать разработке закона и постановлений о СМИ и информации. Результаты исследований также можно применить в подготовке и воспитании специалистов отрасли средств массовой информации.

При поддержке и финансировании научных тем впервые в Доме книги Таджикистана появилась возможность начать подготовку и представление к публикациям монографий, научных сборников, научных статей, учебно-методических пособий, программ, проектов по научному освещению её деятельности и привлечения дополнительных финансирований.

В конце хотим отметить и тот факт, что при поддержке руководства и работников Российской Книжной палаты было внедрено множество новшеств в деятельность Дома книги Таджикистана. В структуру текущего библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» введена новая система классификации по УДК. Существенно улучшилась деятельность библиографического отдела в связи с применением в практической деятельности полученных инструкций и инструктивно-методических указаний, подготовленных специалистами РКП, которым выражаем глубокую признательность и благодарим за сотрудничество.

Источники

1. Абдуллоев, С., Фуломшоев, С. Маҳзани маърифат [Матн]. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 78 с.
2. Аҳмадова, М. Маҳзани дурдонаи мо [Матн]: Палатаи давлатии китобҳо // Занони Тоҷикистон. – 1966. – № 2. – С. 11; Аҳмадова, М., Начмиддинов, А. Палатаи давлатии китобҳо [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1966. – 13 май; Амедова, М. А. Книга получает прописку [Текст] // Веч. Душанбе. – 1973. – 21 июня.
3. Бобочонов, Р. Ганҷинаи матбуоти тоҷик [Матн]: дар бораи Палатаи давлатии китобҳои РСС Тоҷикистон // Занони Тоҷикистон. – 1975. – № 8. – С. 11; Бобочонов, Р. Маҳзани ганҷ [Матн] // Маориф ва маданият. – 1976. – 15 июн.
4. Буриев, К.Б. Государственная библиография Республики Таджикистан [Текст] // Библиография: Научный журнал по библиографоведению, книговедению и библиотековедению. – 2016. – № 5. – С. 120-131.
5. Буриев, К.Б. История таджикской библиографии (с древнейших времён до конца 80-х годов XX века) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2014 – 176 с.; Бӯриев, К.Б. Таърихи библиографияи тоҷик (аз замони қадим то ибтидои асри XXI) [Матн]. – Душанбе: Аржанг, 2017. – 260 с.; Буриев, К.Б. Историография библиографических источников в Советском Таджикистане (1920 – 1990 гг.) [Текст] // Осори Пажӯҳишгоҳ: маҷмӯаи мақолаҳои илмии олимони ПИТФИ. – Душанбе: Истеъдод, 2014. – Ч.1. – С. 192-260; Буриев, К.Б. Историография источников таджикской библиографии в 1980 – 1991 гг. [Текст] // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – №1(25). – С. 55-72; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1960–1965 гг. [Текст] // Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы Междунар. науч. творч. форума (Челябинск, 6–8 ноября 2014 г.) / Челяб. гос. акад. культуры и искусств; сост. Е. В. Швачко. – Челябинск, 2014. – Ч. 1. – С. 97-100; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1960 – 1965 гг. [Текст] // Паёмномаи фарҳанг. – 2015. – №4(32). – С. 61-68; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1960 – 1965 гг. [Текст] // Взаимодействие семьи и школы по духовно-нравственному воспитанию обучающихся: сб. науч. статей / Чуваш. гос. пед. ун-т им. И.Я. Яковлева; отв. ред. В.П. Ковалев, М.Ю. Григорьевская, В. И. Бычков. – Чебоксары, 2016. – С. 30-35; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской

библиографии (начало XX века – 1941 г.) [Текст] // Вестник культуры. – 2015. – №1(29). – С. 20-34; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии начала XX века [Текст] // Библиотечное дело–2015: документно-информационные коммуникации и библиотеки в пространстве культуры, образования, науки. Скворцовские чтения: материалы 20-ой Междунар. науч. конф. (22-23 апреля 2015 г.). Ч. 1. – М.: МГИК, 2015. – С. 49-58. – Библиогр.: с. 57-58; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии начала XX века [Текст] // Молодежь в науке и культуре XXI в.: материалы Междунар. науч.-творч. форума (31 окт. – 3 нояб. 2016 г.) / Челяб. гос. ин-т культуры; сост. Е. В. Швачко. – Челябинск, 2016. – С. 75-78; Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1975 – 1981 гг. [Текст] // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – №2(34). – С. 60-65; Буриев, К.Б. Состояние библиотечно-библиографической отрасли в Таджикистане (конец XX – XXI в.) [Текст] // Вестник культуры и искусств. – 2017. – № 4(52). – С. 61-67; Буриев, К.Б. Состояние библиотечно-библиографической отрасли в Таджикистане (конец XX – XXI в.) [Текст] // Паёмномаи фарҳанг. – 2017. – № 4(40). – С. 73-80; Буриев, К.Б. Становление и развитие библиографии в Таджикистане (1920 – 1960 гг.) [Текст] / К.Б. Буриев // Паёмномаи фарҳанг. – 2013. – №22. – С. 60-70; Буриев, К.Б. Таджикская советская библиография в 1960 – 1970 годах [Текст] // Межцивилизационное взаимодействие на Евразийском пространстве: история, тенденция и перспективы: материалы Междунар. науч. конф. (Душанбе, 13 февраля 2015 г.) / РТСУ, 2015. – С. 318-334.

6. Бӯриев К.Б. Рушди библиографияи давлатии тоҷик [Матн] // Библиографияшиноси ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 39-52.

7. Бӯриев, К.Б. Хонаи китоби Тоҷикистон: таърих, вазъ ва мушкилот [Матн] // Библиографияшиноси ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 12-18.

8. Буриев, К.Б. Из истории развития государственного учреждения Дом книги Таджикистана [Текст] // Паёмномаи фарҳанг. – 2016. – № 1(33). – С. 42-53.

9. Бӯризода, Қ.Б. Инъикоси таърих ва фаъолияти Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузории стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон дар матбуот [Матн] / Қ.Б. Бӯризода // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби II. – Душанбе: Кайҳон, 2019. – С. 6-33.

10. Бӯризода, Қ.Б. Инъикоси фаъолияти Хонаи китоби Тоҷикистон дар матбуоти илмӣ хориҷӣ [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2019. – №3(47).

11. Горден, А. Рассказывают цифры [Текст]: о кн. богатствах респ., отраженных в стат. сб., изданном Кн. палатой Таджикской ССР // Гулистон. – 1960. – № 3. – С. 127-128.

12. Елецкий, Я. Книжная летопись [Текст] // Сов. библиография. – 1940. – № 3. – С. 278-279.

13. Ибрагимов, С. В Книжной палате республики [Текст] // Коммунист Таджикистана. –1960. – 13 дек.; Ибрагимов, С. Книжная палата Таджикской ССР [Текст]: к 40-летию советской государственной

библиографии (1920-1960). – М., 1960. – С. 172; Иброҳимов, С., Начмиддинов, А. Чашни ганчинаи дониш [Матн] // Маориф ва маданият. – 1967. – 12 авг.

14. Икромӣ, С., Фуломшоев, С. Агентии миллии Созмони байналмилалӣ ракамгузории стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон [Матн] // Энциклопедияи Миллии Тоҷик (А-Асос). – Т. 1. – Душанбе: СИЭМТ, 2011. – С. 153-154; Икромӣ, С. Ирсоли нусхаҳои ҳатмӣ-назорати ҳатмист [Матн] // Баҳори Аҷам. – 2008. – 18 июл. – С. 3; Икромӣ, С. Маҳзани маърифат [Матн]: аз бурду бохт ва вазифаҳои муассисаи давлатии «Агентии миллии СБРСК – Хонаи китоби Тоҷикистон» // Садои мардум. – 2007. – 5 май; Икромӣ, С. Мутолиаи китоб ва дарёфти китоб [Матн] // Баҳори Аҷам. – 2009. – 7 сент. – С. 3; Икромӣ, С. Солнома барои кист? [Матн] // Фарҳанг ва ҳунар. – 2007. – № 10. – С. 38-45; Икромӣ, С. Хонаи китоби Тоҷикистон – амонатдори фарҳанги мардум [Матн]: мусоҳиба бо муовини директори кулли Хонаи китоби Тоҷикистон С. Икромӣ / Мусоҳиб Б. Каримзода // Садои мардум. – 2011. – 10 март; Икромӣ, С. Ҳавзаи китоби ягона надорем, чун ҳатти ягона надорем [Матн]: суҳбат бо муовини директори кулли Хонаи китоби Тоҷикистон С. Икромӣ // Имрӯз News. – 2011. – 24 окт. – С. 7; Икромӣ, С. Шармандаи пеши насли оянда набошем... [Матн]: назаре ба мавзӯи ҳифзу нигоҳдории маҳсулоти чопӣ // Нури зиндагӣ. – 2008. – 2 окт. – С. 6; Икромӣ, С. Чумхурии Тоҷикистон узви Созмони шумораи стандартии байналмилалӣ китоб (ISBN) [Матн] // Адабиёт ва санъат. – 2006. – 5 янв. – С. 6; Икромӣ, С. ISBN – моҳият ва қорбурди дурусти он дар нашри китоб [Матн] // Паёмномаи фарҳанг. – 2008. – № 1. – С. 30-31; Икромӣ, С. ISBN: Сохтор, моҳият, навғони ва қорбурди дурусти он [Матн] // Сипар. – 2006. – 5 дек. – С. 14.

15. Каталог книг Таджикской ССР (1926–1956 гг.) / сост.: Р.О. Тальман, Т.И. Поддымникова, Г.Я. Якубов, Э.Н. Яковлева, М. Ахмедова, К. Джамалов; ГРБ им. Фирдоуси, Государственная Книжная палата Таджикской ССР. – Сталинабад: Таджгосиздат, 1960. – 295 с.

16. Китобҳои Тоҷикистони Советӣ. Каталог (солҳои 1957–1961) [Книга Советского Таджикистана. Каталог (1957–1961 гг.)]. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1963. – 316 с.

17. Китобҳои Тоҷикистони Советӣ. Каталог (солҳои 1962–1966) [Книга Советского Таджикистана. Каталог (1962–1966 гг.)]. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1967. – 356 с.

18. Китобҳои Тоҷикистони Советӣ. Феҳраст (солҳои 1967–1975) [Книга Советского Таджикистана. Каталог (1967–1975 гг.)]. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1982. – 544 с.

19. Китобҳои Тоҷикистони Советӣ. Феҳраст (солҳои 1976–1980) [Книга Советского Таджикистана. Каталог (1976–1980 гг.)]. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1988. – 360 с.

20. Китобҳои Чумхурии Тоҷикистон. Феҳраст (солҳои 1981–1985) [Книги Республики Таджикистан. Каталог (1981–1985 гг.)]. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1992. – 352 с.

21. Китобҳои Чумхурии Тоҷикистон. (солҳои 1986–1990). Феҳрасти давлатии библиографӣ [Книги Республики Таджикистан (1986–1990 гг.). Государственный библиографический указатель]. – Душанбе, 2005. – 504 с.

22. Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Феҳрасти библиографӣ (солҳои 1991–2010) [Книги Республики Таджикистан. Библиографический каталог (1991–2010 гг.)]. – Душанбе: Ватанпарвар, 2011. – 680 с.

23. Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Феҳрасти библиографӣ (солҳои 2011–2015) [Книги Республики Таджикистан. Библиографический каталог (2011–2015 гг.)]. – Душанбе: Маориф, 2016. – 544 с.

24. Книжная палата Таджикской ССР [Текст] // Сов. библиография. – 1937. – №3. – С. 74-75; Книжная палата Таджикской ССР [Текст] // Сов. библиография. – 1946. – № 1. – С. 95-96; Книжной палате – 10 лет [Текст]: к 10-летию Кн. палаты Таджикской ССР // Коммунист Таджикистана. – 1947. – 12 нояб.; Книжной палате – 30 лет [Текст]: к 30-летию Кн. палаты Таджикской ССР // Комсомолец Таджикистана. – 1967. – 11 авг.

25. Комилзода Ш. Хонаи китоби Тоҷикистон – маркази библиографияи давлатӣ [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 18-22.

26. Курамшина, Н.А. Некоторые вопросы развития текущей библиографической информации по общественным наукам в Таджикистане [Текст] // Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе, 1973. – С. 48-67.

27. Курбанов, А.К. Юбилей Книжной палаты Таджикистана [Текст] // Сов. библиография. – 1986. – № 2. – С. 30-32.

28. «Летописи китобии солҳои 1938–1948» [«Книжная летопись 1938–1948 гг.»]. – Сталинабад: Полиграфкомбинат, 1949. – 214 с.

29. Майо-Знак, Э. Всё, что издано, хранится вечно [Текст]: о Всесоюз. Кн. палате // Комсомолец Таджикистана. – 1972. – 22 авг.

30. Маҳмудов, Г. Баъзе масоили омӯзиши библиографияи давлатии тоҷик [Матн] // Маърузаҳои конфронси илми-амалии олимони мухталисонии ҷавони ҷумҳурӣ. – Курғонтеппа, 1991. – С. 150-151.

31. Маҳмудов, Г. К вопросу изучения государственной библиографии в свете новых требований [Текст] // Книга и личность в свете обновления общества: тез. докл. респ. науч. конф. – Ташкент, 1991. – С. 70-71.

32. Милов, С.М., Кукушкина, Р.А. 40 лет Книжной палате Таджикской ССР [Текст] // Сов. библиография. – 1975. – № 5. – С. 17-21; Милов, С., Кукушкина, Р. Маҳзани нашрияҳои республика [Матн]: Ба муносибати 40-солагии таъсисёбии Палатаи давлатии китобҳои РСС Тоҷикистон // Коммунист Тоҷикистон. – 1975. – № 8. – С. 94-95; Милов, С., Кукушкина Р. Фонди тиллоии республика [Матн] // Тоҷикистони Советӣ. – 1975. – 28 авг.

33. Морозова, Г. В Книжной палате [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1966. – 27 янв.

34. Моторин, П. Сокровища палаты [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1974. – 5 нояб.

35. Мушеев, Г.А. Из истории государственной библиографии в Таджикистане (1929-1941) [Текст] // Сов. библиография. – 1974. – № 2. – С. 32-40.

36. Мушеев, Г.А. К вопросу о создании репертуара Таджикской национальной печати [Текст] // Баъзе масъалаҳои китобшиносии тоҷик. – Душанбе, 1973. – С. 17-47.

37. Мушеев, Г. «Солномаи матбуоти РСС Тоҷикистон» ва баъзе масъалаҳои бехтарнамоии самаранокии он [Матн] // Библиографияшиносии Тоҷикистон: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе, 1981. – С. 92-97.

38. Наджмиддинов, А. В Книжной палате [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1967. – 4 июля.

39. Норкаллаев, С.И., Мурзинская А.М. Библиография Таджикистана на современном этапе [Текст] // Китобхонашиносӣ, библиография, таърихи китоби тоҷик: маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Ирфон, 1981. – С. 113-118.

40. Печать Таджикской ССР (1928–1958): статистические материалы / Книжная палата; ред. Х. Гулямов. – Сталинабад: Полиграфкомбинат, 1959. – 74 с.

41. Печать Таджикской ССР (1959–1963): статистические материалы / Книжная палата; сост. О.С. Стародинская; ред. С.И. Ибрагимов. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1964. – 63 с.

42. Печать Таджикской ССР (1964–1968): статистические материалы / Книжная палата; сост. О.С. Стародинская; ред. С.И. Ибрагимов. – Душанбе: Полиграфкомбинат, 1971. – 88 с.

43. Печать Таджикской ССР (1969–1980): статистические материалы / Государственная Книжная палата; сост. О.С. Стародинская; отв. ред. А.К. Курбанов. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 96 с.

44. Печать Таджикской ССР (1981–1985): статистические материалы / Государственная Книжная палата; сост. Б.М. Левина; ред. А.К. Курбанов. – Душанбе, 1990. – 80 с.

45. Пиров, С. Аз таърихи китобҳои бойгонии миллӣ (солҳои 1922 – 1923) [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 168-177; Пиров, С. Таҳлили ташреҳии китобҳои бойгонии миллӣ (солҳои 1925 – 1926) [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 178-201; Пиров, С. Таҳлили ташреҳии китобҳои бойгонии миллӣ (соли 1927) [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 221-250; Пиров, С. Нигоҳе ба ду асари Каптерев (аз бойгонии Хонаи китоби Тоҷикистон) [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 250-267; Пиров, С. Тавзеҳи баъзе хунарҳои мардумӣ дар асари Ольга Александровна Сухарева аз бойгонии Хонаи китоби Тоҷикистон [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 268-276.

46. Пиров, С. Таҳлили ташреҳии китобҳои бойгонии миллӣ (соли 1927) [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби 2. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Кайҳон, 2019. – С. 221-250.

47. Поддымникова, Т.И. Краткая характеристика работы Книжной палаты Таджикской ССР [Текст] // Совещание директоров

Книжных палат союзных и автономных республик (20-30 нояб. 1956 г.): сб. материалов. – М., 1957. – С. 31-33.

48. Рахимов, А.Х. К вопросу о периодизации истории библиографической информации в Таджикистане [Текст] // Библиотеке имени Фирдоуси – 50 лет: сборник статей. – Душанбе: Ирфон, 1983. – С. 116-127; Рахимов А.Х. Система библиографической информации в помощь развитию общественных наук: история, состояние, перспективы развития на примере Таджикской ССР: диссертация ... кандидата педагогических наук: 05.25.03. – Ленинград, 1982. – 255 с.

49. Решетинский, И.И. Текущие библиографические издания книжных палат и их использование: справочное пособие [Текст] / ВКП. – М., 1981. – 159 с. (Подробная характеристика «Летописи печати Таджикской ССР» и её частей дана в справочном пособии Решетинского И.И. Текущие библиографические издания книжных палат и их использование. – М., 1981. – (см.: С. 71-72).

50. Рогов, И. Хранить для потомков [Текст] // Веч. Душанбе. – 1979. – 2 нояб.

51. Рутенштейн, И. В сокровищнице таджикской печати [Текст]: о деятельности Кн. палаты // Комсомолец Таджикистана. – 1959. – 14 янв.

52. Сафаралиев, Б.С., Буриев, К.Б. Государственная регистрационная библиография Республики Таджикистан [Текст] / Б.С. Сафаралиев, К.Б. Буриев // Вестник Казанской государственной академии культуры и искусств. – 2016. – №2. – С. 39-46; Сафаралиев, Б., Буриев, К. Источники по истории таджикской советской библиографии (1920 – 1960-е гг.) [Текст] / Б. Сафаралиев, К. Буриев // Вестник Челябинской государственной Академии культуры и искусств. – 2015. – №1(41). – С. 30-37; Сафаралиев, Б., Буриев, К. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1965 – 1975 гг. [Текст] / Б. Сафаралиев, К. Буриев // Баркамол авлод – буюк юрт истикболи = Здоровая нация – будущее великой страны: материалы Респ. науч.-практ. конф. (Бухара, БухГУ, 25-26 ноября 2014 г.). – Бухара, 2014. – С. 224-230; Сафаралиев, Б.С., Буриев, К.Б. Источники по истории таджикской советской библиографии в 1975 – 1981 гг. [Текст] / Б.С.Сафаралиев, К.Б. Буриев // Актуальные проблемы социально-экономического развития и социального управления в современной России: сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. (Республика Башкортостан, г. Стерлитамак, 17-20 декабря 2015 г.) / отв. ред. А.М. Акчурина. – Стерлитамак: Стерлитамакский филиал БашГУ, 2015. – С. 122-129; Сафаралиев, Б.С., Буриев, К.Б. Страницы истории библиографической информации в библиотеках Средней Азии [Текст] / Б.С. Сафаралиев, К.Б. Буриев // Страны Запада и Востока: проблемы становления и модернизация политических, экономических и культурных форм развития: сб. науч. трудов Междунар. науч.-практ. конф. (Республика Башкортостан, г. Стерлитамак, 14 ноября 2016 г.) / отв. ред. И.И. Явнова, зам. отв. ред. Р.И. Кантмирова; отв. за вып. С.В. Сиротин. – Стерлитамак: Стерлитамакский филиал БашГУ, 2016. – С. 148-153. (223 с.).

53. Титова О.В. Индексирование произведений печати государственного библиографического указателя «Летопись печати

Республики Таджикистан» [Текст] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 72-81.

54. Титова, О.В. Инновационная деятельность Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана [Текст] // Вестник культуры. – Душанбе, 2019. – № 1(45). – С. 49-57; Титова, О.В. Инновационная деятельность Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана [Текст] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби 2. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Кайҳон, 2019. – С. 67-76; Титова, О.В. Инновационная деятельность Национального агентства международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана [Текст] // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Китоби VIII. – Душанбе: Аржанг, 2019. – С. 135-146.

55. Титова, О.В. Книжная палата Таджикской ССР – центр государственного статистического учёта печатных продукции [Текст] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 23-39.

56. Титова, О.В. Методика составления государственного библиографического указателя «Летопись печати Республики Таджикистан» [Текст] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби I. – Душанбе: Кайҳон, 2018. – С. 53-72.

57. Титова, О.В. Организация работы Отдела приёма и хранения обязательных экземпляров Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана [Текст] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби 2. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Кайҳон, 2019. – С. 77-87; Титова, О.В. Организация работы Отдела приёма и хранения обязательных экземпляров Национального агентства Международной организации стандартной нумерации книги – Дома книги Таджикистана [Текст] // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон: Китоби VIII. – Душанбе: Аржанг, 2019. – С. 547-560.

58. Файзалиев, Х. Ганҷинаи нодир [Матн]: мусоҳиба бо директори Палатаи давлатии китобҳои ҷумҳурӣ Х. Файзалиев / суҳбатро Х. Файзов // Чархи гардун. – 2000. – 30 июн.

59. Шаропов, Р. Основные этапы и закономерности развития таджикской литературной библиографии [Текст]. – Душанбе, 1970. – 112 с.

60. Шевченко, З.М. Из истории библиографической работы в Таджикистане [Текст] // Известия Академии наук Таджикской ССР. Отделение общественных наук. – Душанбе, 1962. – №3(30). – С. 94-104.

61. Шевченко, З.М., Курапова, Н.И. Пора упорядочить работу по централизованной каталогизации книг [Текст] // Сов. библиография. – 1963. – № 1 (77). – С. 83-84.

62. Шосайдзода С.Х. Ҷойгоҳи Хонаи китоби Тоҷикистон дар ҳифзи хотироти миллат [Матн] // Библиографияшиносӣ ва китобшиносӣ дар Тоҷикистон. Китоби 2. Маҷмӯаи мақолаҳо. – Душанбе: Кайҳон, 2019. – С. 53-66.

63. Язбердыев, А. Проблемы отражения национальной печати в изданиях книжных палат Средней Азии и Казахстана [Текст]: [есть мате-

риал о Книжной палате Таджикской ССР] // Сов. библиография. – 1974. – № 6. – С. 3-14.

64. Ярашева, Л., Бабаджанов, Р. Золотой фонд республики [Текст] // Веч. Душанбе. – 1975. – 10 ноябрь.

Абдурахимзода Қ.Б., Титова О. В.

ДОИР БА ТАЪРИХИ ТАШКИЛИ РЕПЕРТУАРИ МУКАММАЛИ КИТОБИ ТОЧИК

Дар мақола раванди ташаккул ва инкишофи муассисаи давлатии Хонаи китоби ҶШС Тоҷикистон – минбаъд «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб – Хонаи китоби Тоҷикистон», ки вазифаҳои асосиаш пешбурди библиографияи давлатӣ, барориши феҳрасти библиографияи давлатии «Солномаи матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон», феҳрасти тарҷеи «Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», ҷамъоварӣ, коркард, бақайдгирии давлатӣ, нигоҳдории доимии нусхаҳои ҳатмӣ маҳсулоти ҷопии ҷумҳурӣ, таҳияи ҳарсолаи маълумоти оморӣ доир ба барориши маҳсулоти ҷопӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин додани индекси байналмилалӣ стандарти рақамгузори китобҳои нашриётҳои ватанӣ мебошад, ба таври мухтасар баррасӣ шудааст.

Дар он феҳрасти тарҷеи «Китобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», маҷмӯаи маводи оморӣ «Матбуоти ҶШС Тоҷикистон» ва нашрҳои муассисаи давлатии Хонаи китоб дар тамоми давраи ташаккул ва фаъолият бо назардошти тавсифҳои асосӣ ва хусусиятҳои таҳияи феҳрастҳои тарҷеи маълумотӣ таҳлил карда шудааст. Махсусан, ба таҳлили истифодаи воситаҳои дастуриву методӣ ва стандартҳои амалкунандаи ҳангоми таҳияи феҳрастҳои тарҷеи истифодашаванда аҳаммият дода шудааст.

Муаллифон маҷмӯи қорҳои асосии илмии марбут ба таърихи ташаккули фаъолияти библиографияи Хонаи китоби Тоҷикистонро таҳқиқ намуда, фактҳои мавҷударо ҷудо намудаанд. Ҳамчунин дар мақола баъзе самтҳои омӯзиши ташаккули низоми матбуоти даврӣ дар Тоҷикистон, маҷмӯи навоариҳо дар фаъолияти имрӯзаи Хонаи китоби Тоҷикистон, аз ҷумла дар сохтори феҳрасти библиографияи «Солномаи матбуоти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷори намудани низоми нави таснифот доир ба ТДУ ба таври умум баён шудааст.

Дар фарҷоми мақола татбиқи лоиҳа оид ба тайер намудани нусхаҳои электронии нишондодҳои ҷорӣ тарҷеӣ, анҷом додани рақамгузориҳои нашрияҳои мавҷуда, ворид намудани онҳо дар сомонии муассиса баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: Палатаи китоби ҶШС Тоҷикистон; библиографияи давлатӣ, феҳраст, нашрҳои тарҷеӣ, Солномаи матбуот, нусхаи ҳатмӣ, маҷмӯаи оморӣ, Хонаи китоби Тоҷикистон.

Abdurahimzoda K. B., Titova O.V.

ON THE HISTORY OF CREATING A COMPLETE COLLECTION OF THE TAJIK BOOKS

The authors of this article briefly describe the process of formation and development of the State Book Chamber of the Tajik SSR, later renamed as the State National Agency of the International Organization of Standard Book Numbering – Book House of Tajikistan", whose main tasks are to maintain the state bibliography, issue the state bibliographic index "Chronicle of the Ppress of the Republic of Tajikistan", issue the retrospective catalog "Books of the Republic of Tajikistan", collection, processing, state registration and perpetual storage of mandatory copies of printed products of the Republic, annual compilation of statistical data on the production of printed products in the Republic of Tajikistan, as well as assigning indexes of international standard book numbering to domestic publications.

The article provides a complete list of retrospective indexes of books and collections of statistical materials "Press of the Tajik SSR", published by the State Book Chamber for the entire period of formation and activity, analyzes the main characteristics and features of the compilation of retrospective consolidated catalogs, Press Annals and collections of statistical materials. Particular importance is attached to the analysis of the use of instructional manuals and current standards applied in the preparation of each retrospective index. The main mass of scientific works concerning the history of formation is studied, from which the essential facts of the bibliographic activity of the "Book House of Tajikistan" are highlighted. The article also reviews some areas of study of the formation of the periodical press system in Tajikistan. The authors present the facts introducing many innovations in the modern activity of the Book House of Tajikistan, including an introduction to the structure of the current bibliography "Chronicle of Press of the Republic of Tajikistan" a new classification system for UDK.

The article discusses the implementation of a project to prepare electronic versions of retrospective and current indexes, digitization of existing publications and their subsequent inclusion in the organization's website.

Keywords: Book Chamber of the Tajik SSR; state bibliography; catalog; retrospective publication; Chronicle of the Press; mandatory copy; statistical collection; Book House of Tajikistan.

УДК 9 тадж+ 327 тадж+008+37 тадж+392+778.55+9(с)27
Набиев В., Зубайди А., Саъдиев Ш.

ИЗ ИСТОРИИ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ТВОРЧЕСКИХ КОЛЛЕКТИВОВ ТАДЖИКИСТАНА И РСФСР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

Статья посвящена творческому сотрудничеству работников театральных коллективов и киноискусства Таджикской ССР и Российской Федерации в годы Великой Отечественной войны.

В статье освещены следующие вопросы темы:

– Дальнейшее сотрудничество творческих коллективов Таджикской ССР и РСФСР в условиях Великой Отечественной войны 1941-1945гг.

– Вклад эвакуированных писателей России на творческую деятельность таджикских литераторов.

– Оказание плодотворного влияния эвакуированных творческих коллективов и деятелей искусств РСФСР на деятельность театров и национальной киностудии Таджикистана в годы войны.

– Организация русской секции при Союзе писателей Таджикистана (1942 г.) которая занималась переводами произведений таджикских литераторов и ознакомила широкие круги читателей СССР с новым произведениями С.Айни, А.Лохути, М.Турсунзаде, А.Дехоти, М.Миршакара и др.

– Создание в декабре 1942 г. в республике творческой бригады - Фронтového театра Таджикской ССР, для отправки на фронт в состав которого вошли многие молодые певцы, музыканты, танцоры и писатели Таджикистана.

– Выступления участников Фронтového театра перед труженниками тыла и действующей Красной Армии на фронтах Великой Отечественной войны.

– Осуществление постановки первого художественного фильма «Сын Таджикистана», совместно со студией «Союздетфильм», который положил начало военно-патриотической теме в таджикском кино.

– Создание и выпуск художественных и документальных фильмов на базе киностудии «Таджикфильм».

В целом, на документальных материалах в статье рассматривается возникновение новых тем и форм театральных представлений. Особое внимание уделяется театрализованным концерт-спектаклям для фронтового зрителя и созданию совместных кинофильмов и документальных фильмов.

Ключевые слова: *Великая Отечественная война, культура, искусство, эвакуация творческих коллективов, писатели, переводы произведений литераторов, военно-патриотическая тема, сотрудничество театрально-зрелищных учреждений, фронтовой театр Таджикской ССР, совместное сотрудничество кинематографистов, взаимообогащение культур.*

История культурных взаимоотношений творческих коллективов Таджикистана и России в годы существования Советского Союза имеет глубокие корни, которые способствовали взаимообогащению культур и дружбе народов. За этот отрезок времени укрепилась не только дружба наших народов, но и углубился процесс взаимодействия культуры и искусств обеих стран.

Мы являемся наследниками нерушимой дружбы наших отцов и дедов, и должны не только гордиться ею, но и умножить, и крепить её на благо наших предков» [9, 291].

Свидетельством этого является сотрудничество творческих коллективов театра и кино Таджикской ССР с эвакуированными творческими коллективами РСФСР в годы Великой Отечественной войны.

В суровые годы Великой Отечественной войны из РСФСР в Таджикскую ССР, были эвакуированы литераторы, актёры, режиссёры, операторы из Москвы, Ленинграда, Воронежа и других городов республики.

Плодотворное влияние на работу театров Таджикистана оказали эвакуированные творческие коллективы А.Файко, С.Городецкий, А.Адалис, Н.Павлович, Л.Лесная, М.Казмичев, Д.Казмичева и др. По их инициативе в 1942 г. была организована русская секция при Союзе писателей Таджикистана. Они своими переводами ознакомили широкие круги читателей страны новым произведениями С.Айни, А.Лохути, М.Турсунзаде, А.Дехоти, М.Миршакара и др.

В результате плодотворной деятельности писателей русской секции Союза писателей Таджикистана в 1945 г., был выпущен первый номер литературно-художественного альманаха «Литературный Таджикистан» на русском языке [6, 119].

Творческая деятельность театров Таджикистана с началом войны была целиком подчинена интересам фронта. Целесообразно отметить, что в годы Великой Отечественной войны творческую труппу Таджикского академического театра им. А.Лохути дополнили первые выпускники Таджикской студии Государственного института театрального искусства им.А.Луначарского: Шамси Киямов, Абдусалом Рахимов, Шарофат Сиддикова, Халима Насибуллина и другие [4, 283].

Плодотворное влияние на работу театров Таджикистана оказали эвакуированные творческие коллективы: Ленинградский театр комедии, Ворошиловоградский театр юного зрителя, Воронежский театр музыкальной комедии, Украинский театр им.Щорса, Днепропетровский кукольный театр, Государственный симфонический оркестр Украинский ССР.

Эвакуированные театры познакомили население республики с новыми пьесами, получившими высокую оценку зрителей. Они осуществляли большую работу по обмену опытом и оказанию творческой помощи театральным коллективам республики: проводили учебные занятия с актёрами и нередко консультировали постановки новых пьес. Примером может служить участие ведущих артистов, художников и режиссёров Ленинградского театра комедии, в постановке музыкальной драмы «Песня гнева» и пьесы «Фронт». С помощью работников этого театра был поставлен классический балет «Тщетная предосторожность», а также отдельные сцены из оперы «Евгений Онегин», декорации для

которых были выполнены по эскизам художника ленинградского театра Жуковского. Артисты этого театра постоянно участвовали в радиопередачах, в различных творческих вечерах, концертах, осуществляли руководство театральной самодеятельностью военных и общественных организаций.

Правительство Таджикской ССР высоко оценило деятельность Ленинградского театра комедии: ведущим актерам были присвоены звания народных и заслуженных артистов республики, группа актеров была награждена Почетными грамотами и Грамотами Президиума Верховного Совета Таджикской ССР [2, 128].

Совместная работа способствовала взаимному творческому обогащению мастеров таджикской сцены и приехавших артистов.

Деятельность театральных коллективов республики не ограничивалась выступлениями в тылу. Они принимали активное участие в художественном обслуживании действующих частей Красной Армии.

В декабре 1942 г. в республике была сформирована для отправки на фронт творческая бригада в состав которой вошли многие молодые певцы, музыканты, танцоры и писатели – Тути Гафарова, Азиза Азимова, Ашура Насырова, Гафар Валамат-заде, Аъзам Камолов, Шариф Бобокалонов и другие. 15 января 1943 г. концертная бригада выступила перед воинами Волховского фронта.

За три с половиной месяца пребывания на фронте бригада дала 128 концертов, обслужив около 30 тысяч зрителей [3, 182].

Для постоянного систематического художественного обслуживания частей действующей Красной Армии на опыте фронтовых концертных бригад 29 мая 1943 года ЦК КП (б) Таджикистана было принято решение организовать фронтовой театр Таджикской ССР. К 1 июня 1943 года был подобран состав труппы театра, в него вошли ведущие артисты национальных театров республики и русского драматического театра им. Маяковского. Директором театра был назначен Фрейдман, его заместителем Юткевич, художественным руководителем Менглет, ставшим впоследствии одним из известных советских актеров, Народным артистом СССР. В состав труппы вошли также артисты центральных театров, эвакуированные в республике. В июне 1943 года бюро ЦК КП (б) Таджикистана вынес решение о создании фронтового театра [8, 347].

Приказом Главного управления театров Всесоюзного комитета по делам искусств при Совете Народных Комиссаров СССР от 18 августа 1943 г. Утверждается организация Фронтового театра Таджикской ССР.

Учитывая всю серьёзность поставленных перед фронтовым театром задач, для участия в подготовке спектакля был приглашён лауреат Государственной премии, заслуженный деятель искусств, известный кинорежиссер С.И.Юткевич, который осуществлял общее руководство постановкой театрализованного концерта, получившего название «Салом, друзья!». Оформление концерта взял на себя ленинградский художник и режиссер Н.П.Акимов, сценарий написали драматурги Б.С.Ласкин и Н.В.Рожков. В программу концерта были включены скетчи, комедийные сценки, таджикские народные танцы и песни, шуточные народные дуэты, русские и украинские песни, музыкальные шуточные номера.

Перед выездом на фронт программа была просмотрена правительством республики, которое отметило высокое качество режиссёрской и актёрских работ. Отличная оценка концерту была дана и комиссией по приёму программы в Москве [2, 132].

19 августа 1943 г. группа (Фронтového театра Таджикской ССР) выехала на Центральный фронт. На первом же концерте присутствовал командующий фронтом маршал Советского союза К.Н.Рокосовский. Коллектив пробыл на фронте 52 дня, дав в общей сложности 88 концертов в труднейших условиях войны, обслужив 79 тысяч воинов Центрального и Западного Фронтов [1, 79].

Выступления таджикских артистов наряду с солдатами и офицерами также тепло и радушно восприняли освобожденные от врагов жители Курска, Смоленска, Дмитриев-Логовского, Глухова, Рыльска, Елни и др.

В октябре 1943 г. В Москве, в Доме учёных, состоялся открытый отчётный спектакль вернувшегося из первой поездки, Фронтového театра. На этом спектакле-концерт «Салом, друзья!» присутствовали многие крупнейшие мастера театрального искусства, корреспонденты газет и журналов. Искусство Фронтového театра Таджикской ССР получило всеобщее признание. Приказом Комитета по делам искусств при СНК СССР от 2 ноября 1943 г. Театр был признан образцовым фронтовым театром Советского Союза. В приказе отмечалось: «...созданный для фронта театрализованный спектакль-концерт «Салом, друзья!» по своей идейной направленности и художественной выразительности сделан на высоком уровне и является образцом для фронтовых театров и театральных бригад». Репертуар концерта был назван оригинальным и остроумным, режиссерская работа – отличной, отмечалось талантливое мастерство исполнителей. В приказе объявлялась благодарность всем работникам театра за высокое качество показанных спектаклей [7].

В целом, Фронтový театр из Таджикистана успешно выступал в частях Волховского, Центрального, Западного, 1-го и 2-го Белорусских фронтов. За годы войны театр дал свыше тысячи концертов для бойцов и офицеров Красной Армии.

Для артистов таджикского Фронтového театра самыми приятными моментами были встречи с маршалами Советского Союза И.С.Коневым, К.К.Рокосовским, трижды Героем Советского Союза А.И.Покрышкиным и таджикскими воинами.

Директор Фронтového театра М.З.Фрейдман в своем отчете писал: «За эту поездку мы обслужили пехотинцев, летчиков, артиллеристов, зенитчиков, а также проводили большую работу по обслуживанию госпиталей, тяжело и легко раненых бойцов. Прекрасный отзыв, отзыв вообще о нашей работы дал Маршал Советского Союза Конев, присутствовавший на одном из наших концертов...

В памяти остались чудесные встречи с дважды Героем Советского Союза Покрышкиным (к тому времени он еще был дважды героем. - Автор), с прославленными братьями Глинка, с замечательными военачальниками: генерал-полковником Горюновым, генерал-лейтенантом Коротаяевым, с нашими земляком, депутатом Верховного Совета, командиром Н-ской дивизии Шейпаком».

Всенародному делу послужили и кинематографисты Таджикистана. 13 ноября 1941 г. СНК Таджикской ССР и ЦК КП (б) Таджикистана приняли постановление об организации производства художественных и военно-оборонных фильмов на Сталинабадской киностудии [5, 120-121]. это постановление сыграло огромную роль в дальнейшем развитии кинематографии в Таджикистане в годы войны.

Киноведы справедливо называют годы Великой Отечественной войны, периодом расцвета таджикской киноиндустрии. Это прежде всего было связано с эвакуацией киностудий из прифронтовых зон.

Таджикские кинематографисты приняли у себя эвакуированную из Москвы киностудию «Союздетфильм». В Таджикистане в период войны работали и творили мастера кино: С.Юткевич, Л.Кулешов, Я.Протозанов, В.Пронин, А.Разумный и многие другие.

В тяжелые годы войны таджикские кинематографисты совместно со студией «Союздетфильм» осуществили постановку художественного фильма «Сын Таджикистана», который положил начало военно-патриотической теме в таджикском кино, в его титрах впервые появилось имя таджикского писателя Мухамеджона Рахими – одного из авторов сценария. В фильме дебютировали замечательный молодой таджикский актёр, в будущем, Народный артист СССР Мухамеджон Касымов, в содружестве с известным уже актером советского кинематографа Борисом Андреевым [10, 39].

В годы войны на базе киностудии «Таджикфильм» были сняты художественные фильмы «Боевой киносборник №7», «Новые похождения храброго солдата Швейка», «Ночь над Белградом», «Три танкиста», «Клятва Тимура», «Принц и нищий», «Лермонтов», «Кашей бессмертный», «Железный ангел» и другие. Надолго останется в памяти зрителей военного времени и художественный фильм «Таджикский киноконцерт», в котором были сняты музыкальные коллективы и исполнители Таджикской ССР, репертуар которых состоял из произведений таджикских и русских композиторов.

Сотрудничество с работниками «Союздетфильм» являлось хорошей школой для таджикских кинематографистов. Им удалось освоить тонкости создания шедевров кино. Таджикские кинодокументалисты побывав на линии фронта, снимали документальные фильмы о героизме таджикских воинов.

Таким образом, совместная деятельность работников искусства Таджикистана и эвакуированных творческих коллективов РСФСР, еще раз доказала великую силу дружбы народов, способствовала возникновению новой формы театрализованного концерта-спектакля для фронтового зрителя, которые способствовали повышению художественного мастерства таджикских творческих работников.

Литература

1. Зубайдов, А. «Театри фронтии тоҷик» дар солҳои Чанги Бузурги Ватанӣ // Фарҳанг – силоҳи маънавии пирӯзӣ. – Душанбе: Эҷод, 2005. – С.78-80.
2. Каширина, Т.В. Театры Таджикистана на службе фронту // Советский Таджикистан в Отечественной войне (1941-1945 гг.). – Душанбе: Дониш, 1975. – С.124-137.

3. Коммунистическая партия Таджикистана в период Великой Отечественной войны. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 318 с.
4. Набиев, В. Культура и молодежь. – Худжанд: Хуросон, 2009. – 384 с.
5. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. – Т.2 (1938-1983 гг.). – Душанбе: Ирфон, 1984. – 512 с.
6. Павлова, А.В. Писатели Таджикистана в годы Великой Отечественной войны // Советский Таджикистан в Отечественной войне (1941-1945 гг.). – Душанбе: Дониш, 1975. – С.117-123.
7. Партийный архив Центра политических исследований Коммунистической партии Таджикистана (ПА ЦПИ КПТ). – Ф.3. – Оп.99. – Д.8. – Л.56.
8. Рахимов, С. Таджикистан кузница Победы (Материальная и моральная помощь Республики Таджикистан фронту в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). – Душанбе: Эҷод, 2005. – 488 с.
9. Раҳмон, Э. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. – Душанбе: Ирфон, 2006. – Ҷ.6. – 544 с.
10. Саидов, Ш., Киямова, Л. – Таджикскому кино – 50 лет. – Душанбе: Ирфон, 1979. – 116 с.

Набиев В., Зубайдӣ А., Саъдиев Ш.

АЗ ТАЪРИХИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНИҲАМДИГАРИИ ГУРҶҲОИ ЭҶОДИИ ТОҶИКИСТОН ВА РСФСР ДАР СОЛҲОИ ҶАНГИ БУЗУРГИ ВАТАНИ

Мақола ба ҳамкориҳои эҷодии кормандони адабиёт, гурӯҳҳои театри ва синамои ҶШС Тоҷикистон ва Федератсияи Русия дар давраи Ҷанги Бузурги Ватани бахшида шудааст. Он масъалаҳои зеринро дар бар мегирад:

– Ҳамкориҳои гурӯҳҳои эҷодии ҶШС Тоҷикистон ва РСФСР дар шароити Ҷанги Бузурги Ватани солҳои 1941-1945.

– Саҳми нависандагони муҳоҷиршудаи Русия дар кори эҷодии адабони тоҷик.

– Таъсири самарабахши дастаҳои эҷодӣ ва ходимони санъати РСФСР ба фаъолияти театрҳо ва киностудияи миллии Тоҷикистон дар давраи ҷанг.

– Ташкили бахши русӣ дар назди Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон (1942), ки бо тарҷумаи асарҳои нависандагони тоҷик машғул гардида, доираи васеи хонандагони ИҶШС-ро бо асарҳои нави С.Айнӣ, А.Лохутӣ, М. Турсунзода, А. Дехотӣ, М. Миршакар ва дигарон шинос намуд.

– Моҳи декабри соли 1942 таъсис намудани як гурӯҳи эҷодӣ дар ҷумҳури – Театри Фронти ҶШС Тоҷикистон, барои ба фронт фиристандани коллективҳои эҷодӣ, ки ба он овозхонҳо, навозандагон, раққосон ва адабони Тоҷикистон шомил буданд.

– Ҳунарнамоии иштирокчиёни Театри фронтӣ дар назди меҳнаткашони ақибгоҳ ва Артиши Сурх дар фронтҳои Ҷанги Бузурги Ватани амалкунанда.

– Дар якҷоягӣ бо студияи "Союздетфилм" истеҳсол намудани аввалин филми бадеии "Писари Тоҷикистон" ки ба пайдоиши мавзӯи ҳарбӣ-ватандӯстӣ дар синамои тоҷик замина гузоштааст.

– Таҳия ва истеҳсоли муштраки филмҳои бадеӣ ва ҳуҷҷатӣ дар заминаи киностудияи "Тоҷикфилм".

Умуман, дар мақола дар заминаи маводи ҳуҷҷатӣ пайдоиши мавзӯ ва шаклҳои нави намоишҳои театри баррасӣ шудааст. Бахусус ба намоишҳои консерти театри барои тамошобинони фронтӣ ва таҳияи кинофилмҳо ва филмҳои ҳуҷҷатии муштрак таваҷҷуҳи хосса дода шудааст.

Калидвожаҳо: Чанги Бузурги Ватанӣ, фарҳанг, санъат, муҳочирати гурӯҳҳои эҷодӣ, нависандагон, тарҷумаи асарҳои нависандагон, мавзӯи ҳарбӣ-ватандӯстӣ, ҳамкориҳои муассисаҳои театри ва фароғатӣ, Театри фронтӣи ҶШС Тоҷикистон, ҳамкориҳои муштраки филмсозон, бой-гардонии фарҳангӣ.

Nabiev V., Zubaydi A., Saadiev Sh.

ON THE HISTORY OF RELATIONS BETWEEN CREATIVE COLLECTIVES OF TAJIKISTAN AND THE RUSSIAN FEDERATION DURING THE SECOND WORLD WAR

The article is dedicated to the creative cooperation of employees of theater groups and cinema of the Tajik SSR and the Russian Federation during the great Patriotic war.

The article covers the following issues:

– Cooperation of creative collectives of the Tajik SSR and the RSFSR in the conditions of the Second World War of 1941-1945.

– Contribution of evacuated Russian writers to the creative activity of Tajik writers.

– Providing fruitful influence of evacuated creative teams and artists of the RSFSR on the activities of theaters and the national film studio of Tajikistan during the war.

– Organization of the Russian section of the Union of Writers of Tajikistan (1942), which was engaged in translations of works of Tajik writers and introduced the wide circles of readers of the USSR with the new works of S. Aini, A. Lohuti, M. Tursunzade, A. Dehoti, M. Mirshakar, etc.

– Creation in December 1942 in the Republic of the creative brigade-Front theater of the Tajik SSR, for sending to the front, which included many young singers, musicians, dancers and writers of Tajikistan.

– Performances of participants of the Front-line theater in front of home front workers and the active red Army on the fronts of the great Patriotic war.

– Production of the first feature film "Son of Tajikistan", together with the "Soyuz-detfilm" Studio, which initiated the military-patriotic theme in Tajik cinema.

– Creation and production of feature films and documentaries based on the "Tajikfilm" Studio.

In General, based on documentary materials, the article considers the emergence of new themes and forms of theatrical performances. Special attention is paid to theatrical concert performances for the front-line audience and the creation of joint films and documentaries.

Keywords: Second World War, culture, art, evacuation of creative teams, writers, translations of literary works, military-patriotic theme, cooperation of theatrical and entertainment institutions, front-line theater of the Tajik SSR, joint cooperation of cinematographers, mutual enrichment of cultures.

ТДУ 9 тоҷик+02+024.1+025.3+025ю71.9=026+027+021.13
Комилов М.

ТАКМИЛИ ФОНДИ КИТОБХОНАҲОИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ

Дар таҳқиқот масоили мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои мамлакат дар даврони истиқлол мавриди омӯзиши қарор гирифтааст. Муаллиф бо истифода аз маводи бойгонӣ вазъи бо китоб ва дигар навирияҳо таъмин намудани китобхонаҳои мамлакатро дар ду давра: солҳои 1991-2000 ва солҳои 2001-2016 таҳлил намуда, ба ҳулосае омадааст, ки фонди мукаммали китобӣ метавонад талаботҳои гуногуни хонандагонро сари вақт қонеъ гардонад ва дар афзоиши нишондиҳандаҳои асосии китобхона: таширфоварӣ, диҳиши китоб ва мутолиот мусоидат намояд.

Барои воқеабинона баҳо додан ба раванди мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои мамлакат, муаллиф манбаъҳои асосии такмили фонд, аз қабилӣ гирифтани нусхаҳои ҳатмиӣ ройгон аз муассисаҳои интишиоротӣ тибқи муқаррароти қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон, харидорӣ кардани китобҳо ва обуна ба навирияҳои даврӣ аз ҳисоби маблағгузори бучетӣ, қабули осори эҳдошуда аз ҷониби шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, додугирифтӣ китобҳо тавассути мубодилаи байналмилалӣ китобҳо ва фонди мубодилавию захиравӣ, гирифтани китобҳо ва дигар навирияҳо аз ҳисоби барномаҳои давлатӣ, лоиҳа ва бурсҳои (грант) соҳавӣ интишиорёфта ва дигар сарчашмаҳои воридишавӣ китобҳоро мавриди таҳлил қарор додааст. Дар робита ба гирифтани нусхаҳои ҳатмиӣ ройгон ҳамчун манбаи асосии такмили фонд муаллиф мақсади ташикли низомии нусхаи ҳатмиӣ ҳуҷҷатҳо, интиқоли нусхаи намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои чопию электронӣ ва истифодаи мучозот дар сурати риоя накардани тартиби муқарраргардидаи ройгон фиристодани нусхаҳои назоратии матбуоти даврӣ ва маводи чопиро шарҳ дода, қабул ва татбиқи Қонуни Чумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нусхаи ҳатмиӣ ҳуҷҷатҳо» ва қарори Ҳукумати Чумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Номгӯии гирандагони нусхаҳои ҳатмиӣ ройгони ҳуҷҷатҳо»-ро бисёр муҳим арзёбӣ кардааст. Дар таҳқиқот таъя ба маводи бойгонӣ ишора мегардад, ки дар даҳсолаи аввали истиқлолияти ҷумҳурӣ чун дигар бахшу самтҳои фарҳангу санъат ҳолати китобхонаҳо низ ниҳоят вазнин гардида, садҳо китобхонаҳо дар шахру деҳоти кишвар барҳам дода шуда, биноҳои онҳо ё шахсӣ гардидаанд ё барои истифода ба тавозуни дигар муассисаю ташилотҳо гузаронида шудаанд ва захираи китобии онҳо аз байн рафта, хонандагони китобхонаҳои барҳамхӯрда ё аз фаъолият бозмонда пароканда гардидаанд. Ҳамзамон таъкид шудааст, ки Ҳукумати кишвар дар идомаи солҳои 2001-2016 барои беҳтар намудани

фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла фаъолияти китобхонаҳо кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода, дастовардҳои назаррасро ноил гардидааст ва дар маҷмӯъ, ба ақидаи муаллиф, барои таҳқими фаъолияти китобхонаҳои Тоҷикистон як қатор омилҳо, аз қабили: дастгирии мақомоти давлатӣ, ташилотҳои ҷамъиятӣ ва ташаббусҳои алоҳидаи шахсони воқеӣ; ҷудо шудани маблағҳои мақсаднок аз ҳисоби буҷети давлат барои азнавсозӣ ва бунёди китобхонаҳои наву замонавӣ; тақвият ёфтани заминаи моддиву техникаи китобхонаҳо дар партави қабули барномаҳои давлатӣ ва татбиқи онҳо; шиғироки фаъолони китобхонаҳо барои соҳиб шудан ба бурсҳои хурд ва татбиқи лоиҳаҳои китобдорӣ; аз ҷониби шахсони воқеиву ҳуқуқӣ бунёд шудани китобхонаҳои нав ва такмил ёфтани фонди онҳо, мусоидат намуданд.

Ба андешаи муаллиф барои муайяну мушаххас намудани мазмуну мундариҷаи фонди китобхонаҳои мамлакат, қабл аз ҳама, зарур аст, ки дар ҳамаи навъҳои китобхонаҳо таҳқиқотҳои сотсиологӣ доир карда, тавассути онҳо дорои ноқисии фондҳои китобхонаҳо ошкор ва мувофиқати мазмунашон ба эҳтиёҷи ҳақиқии хонандагон муайян карда шавад.

Дар поёни таҳқиқот андешаҳои муаллиф перомунӣ дастовард ва нарасоӣҳо дар самти мукамал гардонидани маҳзани китобхонаҳои мамлакат баён ёфта, роҳҳои ҳалли масъалаҳои ҷойдошта нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: китоб, нусхаи ҳатмӣ, ҳуҷҷатҳои ҷопӣ ва электронӣ, китобхона, фонди китобхона, такмили фонд, манбаъҳои такмил, мубодилаи китоб, наири эҳдошуда, лоиҳаи китобдорӣ, барномаи давлатӣ.

Яке аз нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти босамари китобхонаҳо тибқи муқаррароти соҳавӣ ва бо дарназардошти эҳтиёҷоти ҷомеа, майлу рағбати хонандагон ва вижагиҳои талабу дархости онҳо пурра кардану такмил додани фонди китобхонаҳо маҳсуб меёбад. Афзоиши нишондиҳандаҳои дигари фаъолияти китобхонаҳо, аз қабили ташрифоварӣ, диҳиши китоб, мутолиот (китобхонӣ) аз бисёр ҷиҳат ба мазмуну мундариҷаи фонди китобхонаҳо вобаста аст ва ҷи қадаре, ки дар фонди китобхона адабиёти дилхоҳи хонанда зиёд бошад, ҳамон қадар талаботи ӯ зудтар қонеъ гардонда мешавад.

Ҷунонки таҳлилҳо нишон медиҳанд, имрӯз на ҳамаи китобхонаҳои мамлакат бо истифода аз фонди китобии худ талаботи хонандагонро ба китоб сари вақт иҷро мекунанд. Ин ҷо, албатта як қатор омилҳо сабаб шудаанд, ки фонди китобии аксари китобхонаҳои мамлакат, бахусус дар шароити деҳот аз нигоҳи мазмуну муҳтавои китоб шудаанд ва имкони қонеъ гардонидани дархостҳои мухталифи хонандагонро надоранд.

Барои омӯзиши вазъи дорои фонди китобхонаҳо, қабл аз ҳама, зарур аст, ки манбаъҳои такмили фонди китобхонаҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гиранд.

Ба манбаъҳои маъмули такмили фонди китобхонаҳо, пеш аз ҳама, нусхаҳои ҳатмии ройгон, харидории китобҳо ва обуна ба матбуоти даврӣ аз ҳисоби маблағҳои буҷетӣ, осори тухфашуда, маводи аз ҳисоби

барномаҳои давлатӣ, лоиҳа ва бурсҳои (грант) соҳавӣ интишорёфта, мубодилаи китобҳо шомиланд.

Яке аз манбаъҳои асосии такмили фонди китобхонаҳои мамлакат, бахусус Китобхонаи миллии Тоҷикистон, Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи миллии илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва китобхонаҳои давлатии вилоятӣ мутобиқи муқаррароти қонунгузори ҷумҳурӣ бо таври ройгон гирифтани **нусаҳои ҳатмӣ** аз муассисаҳои интишороти кишвар мебошад.

26 декабри соли 2011 аз ҷониби Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо» ба тасвиб расид, ки тартиби ташаккули нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳоро ҳамчун манбаи захиравии мукамалсозии фонди миллии китобхонавӣ ва иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян намуда, муносибатҳои ҷамъиятиро оид ба таъмини нигоҳдории нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо ва истифодаи ҷамъиятии онҳо, инчунин муҳлат ва тартиби дастрас гардонидани нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳоро ба танзим медарорад [7].

Мақсади ташкили низоми нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо, ҷунонки дар моддаи 4-уми Қонуни мазкур омадааст:

- пуррагардони фонди миллии китобхонавӣ ва иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- амалӣ намудани бақайдгирии давлатии нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо;

- ташкили нигоҳдории доимии нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо дар фонди миллии китобхонавӣ ва иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- истифодаи нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо барои хизматрасонии иттилоотиву библиографӣ ва китобхонавии истифодабарандагон;

- бақайдгирии давлатии (библиографӣ ва оморӣ) ҳуҷҷатҳои ватанӣ, омода намудани иттилооти давлатии библиографӣ (ҷорӣ ва тарҷеӣ) ва оморӣ;

- таҳия ва нашри феҳристҳои маҷмӯӣ;

- иттилоотонии ҷомеа аз ҳамаи намудҳои нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо;

- ташаккул додани маҷмӯи нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳои маҳаллӣ;

- амалӣ намудани мубодила бо фондҳои миллии китобхонавӣ ва иттилоотии кишварҳои дигар [7] мебошад.

Дар робита ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нусаҳои ҳатмӣ ҳуҷҷатҳо» қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Номгӯи гирандагони нусаҳои ҳатмӣ ройгони ҳуҷҷатҳо» аз 31 августи соли 2012, тахти рақами 453 ба имзо расид, ки тибқи муқаррароти он ба мақомоту ташкилотҳои зерин аз ҷониби воситаҳои ахбори омма ва корхонаҳои полиграфӣ ба миқдори аз 1 то 3 нусаҳои ҳатмӣ ройгони ҳуҷҷатҳо фиристода мешаванд: Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон – 1 нуса; Муассисаи давлатии «Агентии миллии Созмони байналмилалӣ рақамгузори стандарти китоб – «Хонаи китоби Тоҷикистон» (минбаъд АМСБРСК – ХКТ) – 3 нуса; Муассисаи давлатии «Китобхонаи миллии Тоҷикистон» (минбаъд КМТ) – 3 нуса; Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – 1 нуса; Мақомоти ҳудудии Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – 1 нуса; Китобхонаи марказии илмӣ Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон – 3 нуса;

Китобхонаҳои давлатии вилоятӣ – 3 нусха; Корхонаи воҳиди давлатии кино ва видеои «Тоҷиккино»-и Кумитаи телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон – 1 нусха; Маркази миллии иттилоотию патентии Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон – 3 нусха [9] ва тибқи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 марти соли 2015, №153 «Дар бораи ворид намудани илова ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012, №453» ба Муассисаи давлатии Сарредаксияи илмии Энциклопедияи миллии тоҷик – 1 нусха. [8] Албатта ҳар як мақомоту ташкилот вобаста ба вижагиҳои фаъолияти хеш нусхаҳои ҳатмии ройгонро соҳиб мешаванд. Масалан, муассисаҳои АМСБРСК – ХКТ, КМТ ҳуқуқи ба таври ройгон аз ниҳодҳои интишороти гирифтани «нусхаи намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои чопии дорои хусусияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ (китоб, адвор, харита, тасвир, албом, китобча, автореферат, рисолаи илмӣ, плакат, рӯзнома, маҷалла, мохнома, солнома, ҳуҷҷатҳои расмӣ), ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва берун аз он бо фармоиши мақомоти давлатӣ, муассисаҳо, корхонаҳо, дигар ташкилотҳо ва шахсони воқеӣ барои паҳнкунии ҷамъиятӣ ба таъб расидаанд, инчунин намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳо, ки бо фармоиши ғайррезидентҳо дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр ё ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шудаанд» [9], доранд. Энциклопедияи миллии тоҷик аз намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои чопии дорои хусусияти ҷумҳуриявӣ ва маҳаллӣ фақат китоб, албом, ҷузъа, рӯзнома ва маҷалларо ба таври ройгон мегирад. Китобхонаи марказии илмии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад аз муассисаҳои таъбу нашри ҷумҳурӣ ҳуқуқи гирифтани «нусхаи тамоми намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои илмӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расонида мешаванд» доро мебошад. Китобхонаҳои давлатии вилоятӣ тибқи муқаррароти қарори мазкур ҳуқуқ доранд, ки «нусхаи тамоми намудҳои гуногуни ҳуҷҷатҳои чопӣ (китоб, албом, китобча, автореферат, плакат, рӯзнома, маҷалла, ҳуҷҷатҳои расмӣ), ки дар ҳудуди вилоят ва шаҳру ноҳияҳои тобеи он ба таъб расонида мешаванд» [9], соҳиб шаванд.

Барои вайрон кардани талаботи Қонуни мазкур тибқи моддаи 16-и ҳамин Қонун шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд. Дар ин робита тибқи муқаррароти қисми якум ва дуюми моддаи 509-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон «1. Барои риоя накардани тартиби муқарраргардидаи ройгон фиристодани нусхаҳои назоратии матбуоти даврӣ ва маводи чопӣ аз ҷониби воситаҳои ахбори омма ва корхонаҳои полиграфӣ, ки чунин маводро нашр мекунанд, – ба шахсони мансабдор ба андозаи аз даҳ то бист нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад. 2. Барои дар давоми як соли баъди таъйини ҷазои маъмуриӣ такроран содир намудани кирдори дар қисми якуми ҳамин модда пешбинишуда, – ба андозаи аз сӣ то чил нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад» [13] ва ё тибқи моддаи 520-и ҳамин Кодекс дар мавриди риоя накардани тартиби расонидани нусхаи ҳатмӣ «Барои аз тарафи истехсолкунанда дер ё нопурра расонидани ҳуҷҷатҳои нусхаи ҳатмӣ ба мақомоти дахлдори давлатӣ ва ташкилотҳо, – ба шахсони мансабдор ба андозаи аз панҷ то даҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад» [13].

Чунонки таҳлилҳо нишон медиҳанд на ҳамаи маҳсулоти ҷопии дар қаламрави ҷумҳурӣ нашршуда аз ҷониби муассисаҳои интишоротӣ, тибқи муқаррароти қонунгузории мазкур, ба ҳайси нусхаҳои ҳатмии ройғони ҳуччатҳо ба фонди китобхонаҳои гирандагони нусхаҳои ҳатмӣ ворид мешаванд. Масалан, соли 2013 аз 28 муассисаҳои интишороти мамлакат ҳамагӣ 324 номгӯи китоб бо теъдоди 696 нусха ба КМТ ворид шуданд, дар сурате ки ин нашриётҳо дар соли 2013 1483 номгӯи китобро ба таъб расониданд ва аз ин ҳисоб ҳамагӣ 21,8% китобҳои ҷопшуда ба ҳайси нусхаҳои ҳатмӣ ба китобхона ворид шудаанду ҳалос, боқимонда 78,2% китобҳои нашршуда ворид нашудааст [36].

Чунонки аз таҳлили фаъолияти шуъбаи тақмили адабиёт ва нигоҳдории китобҳои Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ бармеояд, ҳанӯз дар солҳои аввали соҳибистиқлолии кишвар бо таъсири як қатор омилҳо, аз қабилӣ қатъ ёфтани низоми мутамаркази воридоти нусхаҳои ҳатмӣ аз марказ ва ҷумҳуриҳои собиқ иттиҳод, саршавии ҷанги шаҳрвандӣ, қимат шудани нархи маҳсулоти ҷопӣ ва бо таври кофӣ маблағгузорӣ нашудани китобхона раванди мукамалгардонии фонди китобхона бо таври назаррас коҳиш ёфта буд. Масалан, агар соли 1991 ба шуъбаи нигоҳдории китобҳои Китобхонаи мазкур, тавассути сарчашмаҳои мухталиф 59057 китоб ворид шуда бошад, пас аз як сол, яъне соли 1992 ин рақам 15158 ададро ташкил дод, ки нисбат ба соли қаблӣ 43899 адад кам буд. Солҳои минбаъда низ воридоти китоб ба Китобхонаи миллии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ кам гардид. Масалан, соли 1993 – 12756 адад, 1994 – 7472, 1995 – 3138, 1996 – 3136, 1997 – 1663, 1998 – 2040, 1999 – 2894, 2000 – 2500, 2001 – 2108, 2002 – 2352. Тибқи маълумоти солҳои 1991 – 1994 диҳиши китоб ба хонандагон низ кам гардид. Соли 1994 аз шуъбаи нигоҳдории китобҳо ба толори умумии хониш, толори хониши илмҳои дақиқ, абонементи байни китобхонаҳо ва дигар шуъбаҳои китобхона 73742 адад адабиёт дода шудааст. Ин рақам соли 1995 – 38060 ададро ташкил дод, ки нисбат ба соли 1994 – 35680 адад кам мебошад [37, с.2].

Дар солҳои 1992-1995 воқеан шароити Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ба талабот ҷавобгӯ набуд. Барои фаъолияти муназзами китобхона маблағҳои зарурӣ ҷудо намегардиданд. Бо ин сабаб Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ҳамчун маркази методии китобхонаҳои ҷумҳурӣ на танҳо имконияти расонидани ёрии амалӣ-методиро ба китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ надошт, балки ҷиҳати интишору паҳн кардани дастуру мактубҳои методӣ танқисӣ мекашид [3, с.11]. Дар фасли зимистон толорҳои китобхона сард буданд, теъдоди зиёди мутахассисони соҳаи китобдорӣ бинобар сабаби кам будани маош китобхонаро тарк карданд. Ташрифи хонандагон низ ба китобхона кам шуд. Масалан, бинобар сабаби набудани суратҳисобҳои маблағгузаронӣ аз кишварҳои ИДМ ба китобхона «дар муддати се-ҷор соли охир адабиёти нав ворид нашуд. Китобхона фақат дар тӯли моҳҳои май-сентябри соли 1995 аз ташкилотҳои гуногун ба маблағи 1 млн.735 ҳазор рубл қарздор шуд. Тӯли солҳои 1994-1995 аз Китобхона 146 нафар кормандон, аз ҷумла 42 нафар бо маълумоти олии умумӣ, 23 нафар бо

маълумоти олии таҳассусӣ, 8 нафар бо маълумоти миёнаи махсус аз кор рафтанд» [10, с.4-6].

Тавре аз омори дарҷшуда бармеояд, дар даҳсолаи аввали истиқлолияти ҷумҳурӣ чун дигар бахшу самтҳои фарҳангу санъат ҳолати китобхонаҳо низ ниҳоят вазнин гардида, садҳо китобхонаҳо дар шаҳру деҳоти кишвар барҳам дода шуда, биноҳои онҳо ё шахсӣ гардидаанд ё барои истифода ба тавозуни дигар муассисаю ташкилотҳо гузаронида шудаанд. Дар натиҷаи рӯй додани чунин ҳолат захираи китобии онҳо низ аз байн рафта, хонандагони китобхонаҳои барҳамхӯрда ё аз фаъолият бозмонда пароканда гардидаанд. Масалан, «бинои китобхонаҳои ҷамоатҳои деҳоти Машъал, Оқгазаи ноҳияи Вахш, Калинин, Заргари ноҳияи Бохтар, деҳаҳои Шаҳрак, Дашти Ар-ар, Буйдоқободи ноҳияи Мӯъминобод фуруҳта шуданд ва захираи китобии ин китобхонаҳо дар хонаҳои истиқоматии китобдорон нигоҳ дошта мешаванд» [26, с.31-32]. Бино ба маълумоти муҳаққиқ Б. Гаффоров сабабҳои кам шудани шумораи китобхонаҳои шаҳрии системаи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он иборат буданд, ки баъзеи онҳо ба сохторҳои дигар, аз қабилӣ қисмҳои ҳарбӣ ва инчунин шахсонӣ алоҳида супорида шуданд. Масалан, тибқи фармоиши Раёсати фарҳанги Ҳукумати шаҳри Душанбе, як қатор филиалҳо баста шуда, ба ташкилотҳои дигар дода шуданд. Аз соли 1995 то 2001 аз тавозуни системаи китобхонаҳои марказонидашудаи (СКМ) шаҳри Душанбе 7 китобхона-филиал бароварда шуд. Аз ҷумла, филиали № 9 бо тамоми фондаш ба қисми ҳарбии № 21522 Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, филиали №15 ба мактаби миёнаи № 6-и назди қисми ҳарбии № 01162 Федератсияи Россия, филиали №19 ба миқдори 12625 нусха китоб ба гурӯҳи сарҳадии ХФБ (ФСБ)-и Россия, филиали №8 бо фонди китобии 13231 нусха ба мактаби миёнаи №13-и Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон, филиали №16 бо фонди китобии 15366 нусха ба мактаби №76, филиали № 4 ба Осорхонаи «Шарафи ҷангӣ» ва бинои филиали №12 ба оилаи Ҳунарпешаи мардумии Тоҷикистон Абдулло Назриев дода шуда, фонди он бо теъдоди 17850 нусха китоб ба қисми ҳарбии №18735 баталиони десантӣ-ҳучумии Вазорати мудофияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи мактуби фармондеҳи ин қисм интиқол дода шуд [2, с.33-34].

Дар солҳои баъдичангӣ аксари китобхонаҳои деҳот «дар биноҳои номувофиқ фаъолият мекарданд, ба таъмиру тармим ниёз доштанд ва ҷавобгӯӣ оддитарин талаботи нигоҳдории китобу хизматрасонӣ набуданд. Ҳодисаҳои ғайримаксаднок ва ғайриқонунӣ истифода бурдани биноҳо ва ҳудуди онҳо ба мушоҳида мерасид. Дар хусуси таҷҳизоти замонавӣ фаъолият, технологияи муосири иттилоотию маърифатӣ, дастрасӣ ба компютеру интернет ҳочати гап ҳам набуд» [15].

Худ аз худ маълум аст, ки ҳамаи ин омилҳои номатлуб ба фаъолияти китобхонаҳо дар даҳсолаи аввал (солҳои 1991-2000) таъсири манфӣ расонида, нишондиҳандаҳои расмӣ омории ин солҳоро дар ин самт бо таври назаррас коҳиш додаанд.

Баъди анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати бартараф кардани оқибатҳои бархурдҳои ғоявӣ, ҷилавгирии ҷавонон аз пайвастан ба гурӯҳҳои террористӣ экстремистӣ, ки дар

огози асри нав мамолики зиёди ҷаҳонро фаро гирифта, дунёро ба ларзаю изтироб овард, тадбирҳои зиёд андешида, ба амал баровард.

Дар ин радиф тавачҷуҳи хосса ба ҷалби ҳарчи бехтару бештари ҷомеа, баҳусус насли наврас ба китобхониву донишандӯзӣ, бехтар намудани мазмуну мухтаво ва сатҳу сифати нашри китобҳо, ба талаботи замони нав мувофиқу созгор намудани фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, зоҳир карда шуд. Ҳаллу фасли ин масъалаҳо бештар дар мулоқоти Сарвари давлат бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 20 марти соли 2001 мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Аз ҷумла, таъкид шуд, ки: **«Имрӯз барои хонанда асарҳои лозиманд, ки арзиши Истиқлолияти давлатӣ, ғояи худшиносии миллӣ, ватанпарастиву инсондӯстӣ, меҳнати ҳалолу зиндагии бошарофона, арзишҳои миллӣ ва умумибашарию талқин намоянд.... барои кӯдакон, аз ҷумла кӯдакони то синни мактабӣ, китоб хеле кам ҷоп мешавад, кӯдакону наврасон аз сарчашмаҳои маънавий маҳруманд»** [21, с.531-532]. Дар ин мулоқот Президенти мамлакат оид ба вазъи нуговори муассисаҳои фарҳангии мамлакат изҳори нигаронӣ карда, аз ҷумла ҷунин қайд карданд: **«Дар мамлакат 1463 китобхона, 28 осорхона, 1096 хонаи маданияту клубҳо ба ном мавҷуд буда, дар онҳо ҳазорон нафар китобдор, кормандони осорхона, хизматчиёни хонаҳои маданияту клубҳо гӯё фаъолият мекунанд. Вале ин муассисаҳо дар қадом ҳолатанд, кормандони онҳо оё бо қори касбии худ машғуланд, қасе наредонад. Вазъи Китобхонаи ҷумҳуриявии ба номи Абулқосим Фирдавсӣ, ки ганҷинаи бебаҳои миллат ва маркази маърифат аст, ниҳоят ташвишовар мебошад. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати фарҳанг оид ба бехтар сохтани фаъолияти он бояд ҷораҳои таъхирнопазири ҷиддӣ андешанд. Ин масъала зеро назорати мо хоҳад буд»** [21, с.536].

Дар партави суҳанронии Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон «Фарҳанг ҳастии миллат аст» дар Китобхонаи миллӣ рӯзи 13 апрели соли 2001 конференсияи умумиҷумҳурии илмӣ-амалӣ таҳти унвони **«Фароҳамоварии ҳазинаи китобхонаҳои Тоҷикистон бо адабиёти миллӣ»** баргузор гардид. Дар конференсия нахуст маърузаи директори китобхона Сайдалӣ Муҳиддинов дар мавзӯи «Масъалаҳои фароҳамоварии ҳазинаҳои китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти миллӣ дар партави суҳанронии Президенти Тоҷикистон дар мулоқот бо зиёиёни кишвар» шунида шуд. Нотиқ оид ба вижагиҳои муқаммалгардонии ҳазинаҳои китобӣ, баҳусус сарчашмаҳои асосии тақмили фонди китобхонаҳо маълумот дода, тавачҷуҳи иштирокдорони конференсияро ба ҳалли масъалаҳои ҷойдошта ҷалб намуд. Сипас директори нашриёти «Адиб», нависандаи шинохтаи тоҷик Кароматулло Мирзоев дар назди ҳозирин суҳан намуда, нақши китобро дар рушди ҳаёти маънавии ҷомеа бисёр муҳим арзёбӣ кард. Ӯ гуфт, ки Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон аз роҳбарони ҳукуматҳои маҳаллӣ вазъи китобхонаҳоро пурсон мешавад ва пайваста ба тарғиби китоб, нашри китоб тавачҷуҳ дорад. Имрӯз бисёр китобҳои ҷолибе, ки тайи солҳои охир новобаста ба шароитҳои мушкили иқтисодӣ аз ҷониби нашриётҳои мамлакат ҷоп шудаанд, дар анборҳо хобанд. Мо ноширон мехоҳем, ки китобҳои интишорёфта ҳар чӣ зудтар ба дасти хонандагон расанд. Аз ин рӯ, китобхонаҳои мамлакатро зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо ҳукуматҳои маҳаллӣ, ҷиҳати харидории маҳсулоти ҷопии нашриётҳо

икдом ба амал оваранд ва китобхоро ба мардум расонанд, – зикр намуд директори нашриёт. Директори Китобхонаи оммавии ба номи Т.Асирии шаҳри Хучанд Нодирҷон Солиҷонов ҳозиринро ба дарёфти ҷавоб ба саволҳои зерин даъват намуд. Чаро дар анборҳои нашриётҳои маркази китобҳо зерин ҷанг монда хобанду, ҳазинаи китобхонаҳо ҳолӣ? Хонандагон аз мо адабиёти нав талаб мекунанд, мо ба онҳо чӣ тавр фаҳмонем? Чаро ин китобҳо ба маҳалҳо намеравад? Худи нотик аз ҷумла пешниҳод намуд, ки Идораи савдои китоби ҷумҳурӣ бояд дар ҳалли ин масъала иқдом варзад. Ҳамин тавр, доир ба масъалаҳои мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои мамлакат намояндагони Корхонаи давлатии таъминот ва савдои «Китоб», Палатаи китобҳои ҷумҳурӣ, Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот, Китобхонаи марказии илмӣ ба номи Индира Гандии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳурӣ маъруза карданд. Дар мубодилаи афкор мулоҳизаҳои ҷолиб нисбати беҳбуд бахшидани фаъолият дар ин самт баён ёфтанд [32, с.7-10].

Ҳукумати кишвар дар идомаи солҳои 2001-2016 барои тадриҷан ба маҷрои рушд ворид кардани ҳамаи соҳаҳои фарҳангу санъат ва илм кӯшишҳои зиёд ба харҷ дода, дастовардҳои назаррасро ноил гардид. Бахусус, рушди устувори ҷумҳурӣ ба Ҳукумати мамлакат имкон дод, ки барои беҳтар намудани фаъолияти муассисаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла фаъолияти китобхонаҳо ғамхорӣ намояд.

Дар ин давра, заминаи меъёриву ҳукукии китобхонаҳои мамлакат тақвият ёфта, қарору қонунҳои нав ва концепсияву барномаҳои давлатӣ марбут ба соҳаи китобдорӣ қабул шуданд, барои азнавсозӣ ва бунёди китобхонаҳои наву замонавӣ аз ҳисоби бучети давлат маблағҳои зарурӣ ҷудо гардиданд. Аз ҷумла, барои мувофиқи мутобиқ намудани самтҳои афзалиятноки фаъолияти китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба талаботҳои замони муосир ва дар ин замина барқарор намудани фаъолияти китобхонаҳои дар замони ҷанги шаҳрвандӣ зарардида, силсилаи **барномаҳои давлатӣ оид ба фаъолияти китобдорӣ** таҳия ва дар амал татбиқ карда шуданд.

Сараввал, қабули қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ» (с.2003) [6] ва дар ин робита ба тасвиб расидани Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҷудо намудани 200 ҳазор сомонӣ, аз ҷониби Ҳукумати шаҳри Душанбе ҷудо шудани 173 ҳазор сомонӣ барои таъмир, тақвияти фаъолият ва беҳтар гардонидани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ ва китобхонаҳои оммавии мамлакат шароит муҳайё сохт [27, с.20]. Тибқи банди 4-и қарори мазкур вазоратҳои дахлдор вазифадор карда шуданд, ки Барномаи рушди минбаъдаи китобхонаҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавиро таҳия ва барои тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намоянд. Баҳри иҷрои супориши мазкур «аз ҷониби мутахассисони соҳа тамоми самтҳои фаъолияти китобдорӣ мавриди таҳлили амиқ ва ҳамаҷониба қарор дода шуд. Таҳлил собит намуд, ки базаи моддӣ-техникии китобхонаҳо, тарбияи китобдорон, вазъи хизматрасонӣ ба хонандагон, ҷараёни корҳои илмӣ-тадқиқотии соҳаи китобдорӣ, ҳаҷм ва таркиби фонди

китобхонаҳо, робитаи гуногунпаҳлуи байналмилалӣ дар ин соҳа ҷавобгӯии талаботи ҷомеаи тозаистиклоли Тоҷикистон нест» [15]. Тибқи талаботи қарори Ҳукумат барномаҳои давлатии «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» таҳия шуданд ва барои татбиқи ҳар ду барнома 7 миллиону 310 ҳазору 200 сомонӣ пешбинӣ гардид.

Дар «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» самтҳои афзалиятноки рушди фаъолияти китобдорӣ барои солҳои 2006-2015 муайян карда шуданд, ки аз чунин бандҳо иборат буданд: ташкил ва тақмили фонди китобхонаҳо; тақмили идоракунии фаъолияти китобдорӣ, маркетинг ва менеҷменти китобдорӣ; баланд бардоштани самаранокии корҳои илмию тадқиқотӣ ва илмию методи соҳаи фаъолияти китобдориро иттилоотӣ; тақмили минбаъдаи маълумоти китобдориро иттилоотӣ, баланд бардоштани эътибори иҷтимоии кормандони муассисаҳои китобдориро иттилоотӣ; мустаҳкам намудани заминаи моддию техникаи муассисаҳои китобдориро иттилоотӣ [1].

Яке аз бандҳои асосии Нақшаи ҷорабиниҳо оид ба татбиқи «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» – **ташкил ва тақмили фондҳои китобхонаҳо** маҳсуб меёбад. Бино ба маълумоти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади ташкил ва тақмили фонди китобхонаҳои мамлакат, аз ҷумла харидории адабиёти нав, обуна ба матбуоти даврӣ тӯли солҳои 2007-2015 аз ҳисоби маблағҳои Барномаи фонди китобхонаҳои ҷумҳурӣ бо 1427 номгӯи китобҳо, восоити китобхона ва дигар маводи иттилоотии тозанаشر бо теъдоди 262481 нусха бо маблағи умумии 1588801, 10 сомонӣ мукамал гардиданд [4].

Ҳамзамон, татбиқи «Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» барои ташаккулёбии фонди китобхонаҳои мамлакат, баҳусус бунёди фонди китобҳои электронӣ ва афзудани теъдоди хонандагон мусоидат намуд. Масалан, дар тӯли солҳои 2007-2013 фонди китобҳо ба забони давлатӣ 968 ҳазору 127 нусха зиёд шуда, дар 6 китобхонаи ҷумҳурӣ дар баробари феҳристҳои анъанавӣ феҳристҳои электронӣ созмон ёфтанд. Фонди китобҳои электронии китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба 4 млн. 852807 нусха расида, шумораи хонандагон ба 323770 нафар ва ё ба андозаи 44,3 фоиз афзудааст [15].

Аз ҳисоби маблағҳои «Барномаи рушди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» дар тӯли солҳои 2006-2011 барои бо адабиёти тозанаشر таъмин намудани фонди Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ бо маблағи 304165,36 сомонӣ 12989 нусха адабиёт доир ба соҳаҳои мухталифи дониш, аз ҷумла 54 нусха дастхатҳои нодир, ба монанди «Қуръон»-и карим, «Фикҳ»-и Имоми Аъзам, «Равзат-ул-аҳбоб», «Китоб-ул-мавоиз ва аҳодис»-и Набавӣ, «Девони имло», «Нодир-ул-меъроҷ», «Шарҳи танқеҳ-ул-усул», «Сироч-ул-кулуб», «Шарҳи вақоеъ», «Китоби масъала ва тӯхфат-ул-воизин», «Мулк-ул-ваҳҳоб», «Китоби фикҳ», «Маслак-ул-мутаққин»-и Суфи

Аллоҳёр ва ғайра харидорӣ карда шудаанд. Ҳамзамон, дар доираи татбиқи нишондодҳои Барномаи мазкур 89297 сомонӣ барои обуна ба 464 номгӯи рӯзномаву маҷаллаҳои ватанӣ ва 87 номгӯи матбуоти хориҷӣ, инчунин пардохти хизмати почта ҷиҳати интиқоли китобҳо баҳри таъмини ҷараёни мубодилаи байналмилалӣ китоб масраф гардидааст [24].

Татбиқи Барномаи мазкур барои беҳтар шудани сатҳу сифати хизматрасонии китобдорӣ ва афзоиши нишондиҳандаҳои асосии Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ мусоидат намуд. Масалан, соли 2008 ба китобхона 9139 нусха адабиёти тозанаشر ба маблағи 110670 сомонӣ ва 2966 рӯзномаю маҷаллаҳо бо маблағи 38171 сомонӣ ворид гардид. Шумораи хонандагони китобхона дар ин сол нисбат ба соли 2007 2900 нафар зиёд, мутаносибан аз 28500 нафар ба 31400 нафар расид. Миқдори диҳиши адабиёт 529150 нусха адабиётро ташкил дод, ки нисбат ба соли 2007 (508321) 20829 нусха зиёд мебошад. Теъдоди ташрифоварии хонандагон дар соли 2008 (253341) нисбати соли қаблӣ (182311) 71030 нафар зиёд шуд [35].

Дар радифи қабулу татбиқи барномаҳои давлатӣ ҳамасола пайваста аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, баҳусус Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати ба танзим даровардани фаъолияти китобхонаҳои оммавӣ-давлатӣ, китобхонаҳои муассисаҳои таълимӣ, таъсиси мағозаҳои фуруши китоб таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда шуданд. Масалан, чунонки дар суханронии Сарвари давлат дар вохӯрӣ бо намояндагони зиёиёни кишвар (18.03.2006) таъкид шуд: **«Дар давоми як сол бо супориши Президент дар марказҳои аксари шаҳру ноҳияҳо 86 мағозаи фуруши китоб сохта ба истифода дода шуд. Дар баробари ин, бояд зикр намуд, ки китобхонаву дӯкони фуруши китоб набояд барои худнамоӣ ва фиреби назар вучуд дошта бошанд. Дар масъалаи ба эътидол овардани фаъолияти китобхонаҳои оммавӣ низ роҳбарони шаҳру ноҳияҳо, шӯъбаҳои фарҳангу маориф ва сарварони мактабҳои умумӣ бояд муносибати ҷиддӣ дошта бошанд. Ба он муваффақ шудан лозим аст, ки ҳамаи муассисаҳои таълимӣ соҳиби китобхонаи алоҳида гарданд, то фарзандони мардум аз мутолиаи асарҳои илмиву адабӣ баҳра бардоранд ва ғизои маънавӣ гиранд»** [17].

Дар ин давра барои мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти тозанаشر вобаста ба имконоти бучети ҷумҳуриявӣ маблағҳо низ пешбинӣ шуданд ва китобхонаҳо имкон пайдо карданд, ки бо истифода аз ин ва дигар манбаҳои мавҷуда адабиёти лозимаро дастрас намоянд. Масалан, соли 2006 ба фонди китобхонаҳои ВМКБ – 970 нусха, вилояти Хатлон – 22082 нусха, ноҳияҳои Шаҳринав – 1151 нусха, Варзоб – 459 нусха, шаҳрҳои Роғун 539 – нусха, Турсунзода – 578 нусха, Душанбе – 1217 нусха, адабиёти нав ворид гардид. Барои китобхонаҳои ноҳияҳои Файзобод ба маблағи 3100 сомонӣ, Рашт – 1500 сомонӣ, Ваҳдат – 5000 сомонӣ, Ҳисор – 1000 сомонӣ, Айнӣ – 3000 сомонӣ, Мастҷоҳ – 1000 сомонӣ, Тавилдара – 1800 сомонӣ ва шаҳри Истаравшан – 4606 сомонӣ китобҳои нав харидорӣ шуд [29].

Дар даврони истиқлол аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ, баҳусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҷиҳати нашри асарҳои адабиёти тоҷик, китобҳои таълимиву соҳавӣ, илмиву оммавӣ ва таъмин намудани фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти навтарин тадбирҳои мушаххас андешида шуданд. «Иқдоми аввалине, ки Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ин самт пеш гирифтанд, ҷудо намудани маблағ барои ҷопи китобҳои адабиёти кишвар буд. Соли 2007 баъди вохӯрӣ бо зиёиёни мамлакат аз ҳисоби Фонди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 250 ҳазор сомонӣ ҷудо карда шуд, ки бо ин маблағ асарҳои Муъмин Қаноат, Лоиқ Шералӣ, Бозор Собир, Ато Ҳамдам ва дигарон ба теъдоди зарурӣ ҷоп гардиданд ва қисми зиёди онҳо ройгон ба муассисаҳои фарҳангӣ ва таълимии кишвар тақсим карда шуданд. Ташаббуси Роҳбари давлат дар ин самт солҳои баъдӣ низ идома ёфта, аз соли 2008 то соли 2019 бо ин мақсад беш аз ду миллион сомонӣ ҷудо гардид ва бо ин маблағҳо ҳамасола китобҳои адабиёти муосиру гузашта ба нашр расонда мешаванд. Ибтиқори дигаре, ки Роҳбари давлат ба ин мақсад амалӣ намуданд, ҷопи силсилаи осори ниёкон мебошад. Дар доираи ин иқдоми нек аз соли 2007 ҷопи «Аҳгарони адаб» дар панҷоҳ ҷилд ба роҳ монда шуд. То ба имрӯз бо ин мақсад муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 1 миллиону 800 ҳазор сомонӣ ҷудо карданд ва нашриёти «Адиб» 38 ҷилди ин силсиларо аз ҷоп баровард» [19]. Ҳамзамон Президенти мамлакат аз ҳисоби фонди захиравии хеш баҳри мукамалгардонии фонди Китобхонаи миллии Тоҷикистон бо китобу рӯзномаҳои тозанашири ватанию хориҷӣ, истифодаи хонандагони он аз пойгоҳҳои иттилоотии хориҷӣ 543586 сомонӣ ҷудо намуданд [25, с.8]. Ба ин маблағ Китобхонаи миллии 9615 нусха китоб аз Россия, Англия, Германия ба забонҳои русӣ, англисӣ, фаронсавӣ, немисӣ, арабӣ харидорӣ намуд ва ба матбуоти даврии ҷумҳуриявӣ хориҷӣ, аз қабилӣ манобеи электронии маркази иттилоотии «Euromonitor international» барои соли 2011 обун шуд [22].

Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади дар амал татбиқ намудани супоришу дастурҳои Президенти мамлакат (нусхаи Протоколи маҷлиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 15-16 январи соли 2009, №1, банди 62) ҷиҳати харидорӣ ва нигоҳдории дастхатҳои нодир Комиссияи харидории дастхатҳоро тибқи фармони вазири фарҳанг аз 03.03.09, №50 таъсис дод, ки ба ҳайати он олимону коршиносони Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мутахассисони варзидаи соҳа шомил шуданд. Ба хоҳири ганӣ гардонидани фонди китобии Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ 13 дастхатҳои нодир ба маблағи 8625 сомонӣ аз аҳолии ҷамъоварӣ ва харидорӣ карда шуд [12].

Соли 2009 китоби «Қуръони карим» ҳамчун тухфаи Президенти мамлакат бо забони тоҷикӣ ба тамоми китобхонаҳо, осорхонаҳо, театрҳои халқии ноҳияи Ҷиргатол (ҳоло Лахш) бо теъдоди 108 нусха, ноҳияҳои Рашт – 152 нусха, Тоҷикобод – 56 нусха, Нуробод – 76 нусха, Тавилдара – 24 нусха ва шаҳри Роғун – 34 нусха тақсим карда шуданд [5]. Инчунин дар ҳамон сол Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба китобхонаҳои мамлакат беш аз 55 ҳазор китобҳои тозанашир, аз ҷумла 5328 нусха китоби «Қуръони карим»-ро ҳамчун тухфаи Президенти кишвар ба таври ройгон тақсим намуд [11], ки дар маҷмуъ

чихати мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои мамлакат то андозае мусоидат намуд.

Дар даврони истиқлол дар радифи фаъол гардонидани чопи китобҳо тавассути нашриётҳои ватанӣ, ки яке аз сарчашмаҳои такмили фонди китобхонаҳои ҷумҳурӣ махсуб меёбанд, тадбирҳои иловагӣ низ ҷиҳати таъмини китобхонаҳо бо китобҳои ниёзи хониш андешида шуданд. Аз ҷумла, ин масъала дар суҳанронии Президенти мамлакат дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат (20.03.2009) мавриди баррасӣ қарор гирифт. Дар ин мулоқот Сарвари давлат бо мақсади ҷалби ҳарчи бештару бештари ҷомеа ба китобхониву донишандӯзӣ ва дастрасии хонандагон ба китобҳои арзишманд, ба аҳли зиёи мамлакат чунин мурочиат карданд: «**ҳамасола аз Ҳазинаи эҳтиёти Президенти мамлакат барои таъбу нашр ба таври мақсаднок маблағ ҷудо мешавад. Дар натиҷа дахҳо номгӯй китобҳои адабони гузашта ва муосир ба таъби расида, дастраси ихлосмандони каломи бадеъ мегарданд. Вале бояд хотирнишон кард, ки дар ин самт имкониятҳои имрӯзаи мо ба дараҷаи кофӣ нестанд ва мо ханӯз наметавонем ниёзмандии мардуми фарҳангдӯсти худро ба китоб пурра қонеъ гардонем. Аз ин рӯ, бо истифода аз фурсат мехостам ба шумо – аҳли зиё бо дархосте мурочиат намоям. Бешубҳа, дар китобхонаҳои шахсии шумо асарҳои зиёде маҳфузанд, ки истифода кардаед ва метавонед онҳоро ба хотири баҳрабардории дигарон ва ғизои маънавӣ гирифтани хусусан ҷавонон ба китобхонаҳои оммавӣ, соҳавӣ ва муассисаҳои таълимии мамлакат тақдим намоед» [18].**

Ин иқдоми наҷиби Президенти мамлакат саривақт аз ҷониби қиршҳои гуногуни ҷомеа ҳамовозӣ пайдо кард. Нахустин шуда Эркин Раҳматуллоев, мушовири давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба сиёсати хоричӣ 2000 адад китоби шахсии худро ба Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба номи Абулқосими Фирдавсӣ тақдим намуд, ки аксари онҳо нодиру камёфт буда, барои қонеъ гардондани талаботи хонандагони сершумор муфид мебошанд. Ҳамин гуна амали нек аз ҷониби Мирзошоҳрух Асрорӣ, вазири фарҳанги ҷумҳурӣ, низ сурат гирифт. Ӯ беш аз 1300 адад китоби илмию фарҳангиро ба Ҳазинаи Китобхонаи миллии ворид намуд. Дар вилояти Суғд аввалин шуда дар ин самт доктори илмҳои филологӣ, профессор Атахон Сайфуллоев ташаббус нишон дода, наздик 2 ҳазор адад китоб, дастабанди рӯзномаву маҷаллаҳоро ба ихтиёри аъзоёни Китобхонаи оммавии ба номи Тошхоча Асирии шаҳри Хучанд гузошт. Ҳамчунин Мунира Бобокалонова, духтури беморхонаи физиотерапевтии шаҳри Хучанд, 91 адад китоби нодири тиббӣ, Бахтиёр Ашӯров, судьяи Суди шаҳри Хучанд, 100 адад китоби ҳуқуқӣ ва дигар шахсони касбу кори гуногун ба ин Ҳазинаи маърифат аз китобҳои шахсии худ теъдоде тақдим намудаанд [20]. Бо мақсади дастгирии ташаббуси Сарвари давлат аз ҳисоби захираи китобҳои вазорату идораҳо, китобхонаҳои шахсӣ ва шахсони ҷудогона фонди китобхонаҳои давлатӣ-оммавӣ мукамал гардонидани, аз ҷумла ба Китобхонаи миллии – 3648 нусха, китобхонаи вилояти Хатлон – 75511 нусха, китобхонаи ВМКБ – 4000 нусха, китобхонаи вилояти Суғд – 20000 нусха, китобхонаҳои шаҳри Исфара – 15000 нусха, китобхонаҳои ноҳияи Ҳисор – 11270 нусха, Китобхонаи давлатии бачагонаи Ҷумҳурии

Тоҷикистон ба номи М. Миршакар 380 нусха, дар маҷмӯъ – 129809 нусха китобҳо ворид гардиданд [30].

Дар низоми фаъолияти китобдории тоҷик, агарчи ба тундӣ ҳам бошад, шуруъ аз соли 2010 боздории таназулу поёнравӣ ба амал омада, рӯчӯ ба рушду инкишофи тадриҷӣ ба мушоҳида расид. Масалан, агарчи тайи солҳои 2001-2016 нишондиҳандаҳои омӯрӣ дар самти афзудан ё кам шудани теъдоди китобхонаҳои кишвар қариб, ки ба амал наомада, дар ҳудуди 1370-1430 адад сабт шуда бошанд ҳам, болоравӣ дар дигар самтҳои фаъолияти китобдорӣ, аз ҷумла захираи умумии китобу маҷаллаҳо ва теъдоди хонандагони китобхонаҳо таври назаррас ба мушоҳида мерасанд. Чунончи: дар соли 2010 теъдоди умумии китобу маҷаллаҳо дар ҳамаи китобхонаҳои ҷумҳурӣ 12078 ҳазор нусхаро ташкил дода, ин нишондиҳанда дар соли 2011 то 12526 ҳазор нусха ва дар соли 2015 то ба 16653 ҳазор нусха боло баромадааст. Мутаносибан, теъдоди хонандагони китобхонаҳо дар соли 2010 – 1193,0 ҳазор нафар, соли 2011 – 1311,5 ҳазор нафар, соли 2013 – 1331,8 ҳазор нафар, соли 2015 – 1461,8 ҳазор нафар ва соли 2016 бошад то ба 1626,7 ҳазор нафар афзоиш ёфтаанд [23].

Тибқи супориши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади мукамалгардонии фонди Китобхонаи миллии Тоҷикистон аз шахрвандон, созмону ташкилотҳо, вазорату идораҳо, шаҳру ноҳияҳо, донишгоҳу донишкадаҳо, сафоратҳои кишварҳои хориҷии муқими пойтахт 2589649 нусха адабиёти гуногунмазмун ворид гардиданд [14]. Ҳамзамон тибқи қарордод аз Китобхонаи ба номи Тошхоҷа Асирии вилояти Суғд 308 нусха дастхат ва китоби чопи сангӣ ба Китобхонаи миллии тақдим карда шуданд [25, с.9].

Тадбирҳои андешидашуда ва баҳусус татбиқи барномаҳои зикршуда имкон доданд, ки фонди китобхонаҳои мамлакат бо адабиёти тозанаشر такмил ёбад, сатҳу сифати хизматрасонии китобдориву библиографӣ ба аҳоли бехтар шавад, заминаи моддию техникаи китобхонаҳо тақвият ёбад, дар фаъолияти китобхонаҳо низоми нави худкори раванди китобдорӣ-иттилоотӣ ҷорӣ гардад, ҳамкориҳои байналмилалӣ китобдорӣ густариш ёбад ва заминаҳои устувор барои воридшавии китобхонаҳои мамлакат ба ҷомеаи иттилоотӣ муҳайё карда шаванд. Дар ин маврид, Президенти мамлакат дар Паёми хеш (20 апрели соли 2012) ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсусан зикр намуданд, ки «**Таи чанд соли охир татбиқи барномаҳои муҳими давлатӣ имкон доданд, ки ҳаҷми фонди китобхонаҳои мамлакат рӯ ба афзоиш ниҳода, ниёзи хонандагон дар самти дастрасӣ ба дастовардҳои асри иттилоот ҳар чӣ бештар қонеъ гардонида шавад. Ин аст, ки имрӯз дар шаҳру деҳоти мамлакат беш аз 1300 китобхонаи оммавӣ ва 120 мағозаи фуруши китоб фаъолият дошта, танҳо дар панҷ соли охир 30 китобхонаи нав ва дар соли гузашта 20 фурушгоҳи нави китоб мавриди истифода қарор дода шуд. Бо дарназардошти ин, метавон гуфт, ки суннати китобдӯстӣ ва фарҳангпарварӣ, ки ба мо аз гузаштагони тамаддунсозамон ба мерос мондааст, имрӯз ҳам ба таври ибратбахш идома дорад**» [16].

Яке аз манбаъҳои дигари такмили фонди китобхонаҳо воридсозии китобҳои аз ҳисоби лоиҳаҳо нашршуда, махсуб меёбад. Масалан, моҳи январӣ соли 2000 тибқи лоиҳаи «Китобхонаи Пушкин»-и

Институти «Чомеаи Кушод»-и Тоҷикистон аз шаҳри Маскав ба Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ беш аз 125 ҳазор китобҳои дар нашриётҳои Россия ҷопшуда, интиқол дода шуд ва китобхона ҳамчун маркази ҳамоҳангсози фаъолияти тамоми китобхонаҳои мамлакат адабиёти воридшударо баъд аз коркарду гурӯҳбандӣ ба китобхонаҳои калонтарини ҷумҳурӣ тақсим намуд. Илова бар ин, то охири соли 2000 аз ҳисоби лоиҳаи мазкур китобхонаҳои Тоҷикистон боз 7 ҳазор китоб гирифтанд [31]. Ин иқдоми наҷиб соли 2001 низ идома ёфта, ҳазинаи китобхонаҳои мамлакат аз ҳисоби китобҳои тозанашири лоиҳаи «Китобхонаи Пушкин» ганӣ гардиданд. Аз ин ҳисоб ба фонди Китобхонаи миллии 816 нусха адабиёти нав ворид шуд [32, с.1-2].

Манбаъҳои дигари тақмили фонди китобхонаҳо мубодилаи китобҳо байни китобхонаҳо ва эҳдо шудани китобҳо аз ҷониби шахсони воқеию ҳуқуқӣ ба китобхонаҳо мебошад. Бо истифода аз манбаъи аввал китобхонаҳо имкон доранд, ки тавассути мубодилаи байналмилалӣ китоб ва фонди мубодилавию захиравӣ байни худ китобхоро додугирифт намоянд. Масалан, шуъбаи адабиёти хориҷии Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар тӯли 20 сол (солҳои 1991-2010) тавассути мубодилаи байналмилалӣ китоб аз китобхонаҳои мамолики хориҷ, аз қабили Австрия, ИМА, Фаронса, Ҷопон, Булғористон, Маҷористон, Ветнам, Польша, Словакия, Олмон, Эрон, Туркия, Корея, Федератсияи Россия, Қазоқистон, Қирғизистон, Озарбойҷон ва дигар кишварҳо ба миқдори 9150 нусха адабиёти тозанашир гирифта, ба онҳо 4540 нусха китоб фиристодааст [38]. Илова бар ин, Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ ҳамчун маркази илмӣ-методӣ ва ҳамоҳангсози фаъолияти китобхонаҳои мамлакат бо истифода аз фонди мубодилавию захиравӣ чихати мукамал гардонидани фонди китобхонаҳои ҷумҳурӣ мусоидат кард. Масалан, соли 2003 Китобхонаи мазкур бо истифода аз фонди мубодилавию захиравӣ худ барои пурра гардонидани фонди китобхонаҳои манотиқи мухталифи ҷумҳурӣ, аз ҷумла китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои Роғун, Панҷ, Ҷирғатол, Тоҷикобод, Файзобод, Ҳисор, Варзоб, китобхонаҳои вилояти Хатлон, ВМКБ, ноҳияҳои Мастчоҳ, Ғонҷӣ (ҳоло Деваштич), Айнӣ, Шаҳристон, Истаравшан, Ҷаббор Расулови вилояти Суғд, Китобхонаи давлатии бачагонаи ҷумҳуриявӣ ба номи Мирсаид Миршакар, китобхонаҳои факултаҳои филология ва ҳуқуқи ДДМТ, маркази мусиқии «Наво», мактабҳои миёнаи №77, 95 ва беморхонаи маъҷубон ба таври ройгон 30810 нусха китоб интиқол дод [33]. Соли 2004 бошад китобхона бо дарназардошти талабу дархости китобхонаҳои ҷумҳурӣ тавассути фонди мубодилавию захиравӣ ба китобхонаҳои шаҳру ноҳияҳои тобеи марказ ва китобхонаҳои вилоятҳои Суғду Хатлон ва ВМКБ 45000 нусха китоб фиристодааст [34, с.5].

Ҳамзамон робитаи кории китобхона бо ташкилоту муассисаҳои ватанӣ хориҷӣ дар самти баргузор намудани ҷорабиниҳои муҳимми илмӣ фарҳангӣ, аз қабили конференсияҳо, мизҳои мудаввар, намоишгоҳҳои китоб устувор буд ва дар доираи ин ҷорабиниҳо аз ҷониби ташкилоту муассисаҳои китобҳо ба таври ройгон тухфа мешуданд. Масалан, соли 2004 дар ҳамкорӣ бо сафорати Федератсияи

Россия дар Китобхонаи миллии ду маротиба намоишгоҳи китоб ва муаррифии китобҳои тозанаشر доир гардид. Маротибаи аввал 500 нусха китоб ва маротибаи дуюм беш аз 4500 нусха китоб аз ҷониби Сафорати Федератсияи Россия ба китобхона ҳада шуд [34, с.2].

Дар доираи ҳамкориҳои Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Институти «Ҷомеаи Кушод»-и Тоҷикистон зиёда аз 1200 нусха китоб ба маблағи 4000 доллари амрикоӣ ба китобхонаҳои навоҳии Ҳисор, Нуробод, Рашт, Рӯдакӣ, Файзобод, Панҷ ва шаҳрҳои Ваҳдат, Турсунзода туҳфа гардид [27].

Моҳи март соли 2004 Тибқи меморандуме, ки байни Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Институти «Ҷомеаи Кушод»-и Тоҷикистон ба тасвиб расид, дар Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ китобхонаи намунавӣ (моделӣ) ва маркази Интернет ифтитоҳ ёфт. Дар асоси ин меморандум бо маблағи 84 ҳазор доллари амрикоӣ беш аз 6 ҳазор нусха адабиёти нави таълимӣ, илмӣ, донишномаву маълумотномаҳо доир ба соҳаҳои мухталифи дониш, ки аз ҷониби нашриётҳои Россия ба таъб расидаанд, харидорӣ шуда, ба хизмати хонандагони сершумори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешкаш гардид [28]. Ҳамзамон тибқи меморандуми мазкур тамоми дороии Китобхонаи намунавии ин ташкилот пас аз 1 солу 7 моҳи фаъолият ба ихтиёри Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи А.Фирдавсӣ вогузор карда шуд.

Ҳамин тавр, дар даврони истиқлол, дар радифи ҳаллу фасли дигар масъалаҳои муҳимми фаъолияти китобхонаҳои мамлакат ба масъалаи такмили фонди китобхонаҳо низ таваҷҷуҳ зоҳир карда шуд. Бо истифода аз манбаъҳои гуногуни мукамалгардонии фонд, махзани китобхонаҳои ҷумҳурӣ бо адабиёти тозанаشر то андозае такмил ёфт, ки дар маҷмӯъ барои қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти аҳоли бо китоб ва дигар нашрияҳо мусоидат намуд.

Дар радифи дастовардҳо дар ин самт як қатор норасоӣҳо низ вучуд доранд. Аз ҷумла, то кунун дар фонди китобхонаҳои мамлакат теъдоди зиёди адабиёти мазмунан кӯхнашудаи даврони шӯравӣ ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд ва дар шароити имрӯза талабот ба мутолиаи чунин нашрияҳо коҳиш ёфтааст. Илова бар ин, нақшаҳои мавзӯии наشري дурнамои китобҳо аз ҷониби муассисаҳои интишороти таҳия намегарданд ва ба китобдорон барои шиносӣ ва дар асоси он фармоиш додан ҷиҳати харидории китобҳои тозанаشر пешниҳод намешаванд. Нашри электронии китобҳо ва дигар ҳомилҳои электронӣ ба сифати нусхаҳои ҳатмии ройғони ҳуччатҳои электронӣ ба китобхонаҳо ҳамчун гирандагони нусхаҳои ҳатмии ҳуччатҳо фиристода намешаванд.

Рафъи норасоӣҳои ҷойдошта ҳалли чунин масъалаҳоро тақозо мекунад:

- барои муайяну мушаххас намудани вазъи воқеии фонди китобхонаҳои мамлакат, бахусус дорой ва ноқисии фондҳо, мувофику созгор будани мазмуну мухтавои онҳо бо адабиёти дархостшаванда ва дархӯри замона, қабл аз ҳама, зарур аст, ки таҳқиқотҳои сотсиологӣ дар ҳамаи навъҳои китобхонаҳо доир карда шаванд;

- нақшаҳои мавзӯии наشري дурнамои китобҳо як сол қабл аз ҷониби нашриётҳо таҳия шуда, ба китобхонаҳо ва мағозаҳои китобфурӯшӣ тақсим карда шаванд;

– дастурамали хорич намудани китобҳои мазмунан куҳнашуда аз ҷониби марказҳои илмӣ-методӣ ва ҳамоҳангсози фаъолияти китобхонаҳои мамлакат таҳия карда шавад;

– ба бандҳои 2, 3, 6, 7, 11-и Номгӯи гирандагони нусхаҳои ҳатмии ройғони ҳуччатҳо, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012, №453 «Дар бораи Номгӯи гирандагони нусхаҳои ҳатмии ройғони ҳуччатҳо» тасдиқ шудааст, матни нав бо мазмуни зайл: «нусхаи намудҳои гуногуни ҳуччатҳои электронӣ» илова карда шавад.

Адабиёт

1. Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015 [Матн]: Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2005, №238 тасдиқ шудааст // Китобдор. – 2007. – №1(2). – С.8.

2. Гаффоров, Б. История культурно – просветительных учреждений Республики Таджикистан (1991 –2011 гг.) [Текст]: дис.... канд. ист. наук / Б. Гаффоров. – Душанбе, 2014. – 186 с.

3. Гузориш дар бораи проблемаҳо ва масъалаҳои ҳалталаби Раёсати фарҳанг ва ҳунар барои соли 1997 [Матн] // БҶ ВФ ҚТ: солҳои 1993-1998. – С.11.

4. Гузориш оид ба рафти иҷрои нишондодҳои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2005, №238 «Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» [Матн] // БҶ ВФ ҚТ: маводҳои ҷаласаҳои ҳайати мушовараи Вазорати фарҳанги ҚТ барои соли 2015. – С.1.

5. Гузориши Вазорати фарҳанги ҚТ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи фаъолияти муассисаҳои фарҳанги водии Рашт ва шаҳри Роғун дар соли 2009 аз 14.10.2009, №3-03/2624 [Матн] // БҶ ВФ ҚТ: мукотиба ба Ҳукумати ҚТ, ДИП ва Шӯрои Олӣ оид ба масъалаҳои фарҳанг (03-2). – С.2-9.

6. Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ [Матн]: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 14 августи соли 2003, №361 // Ҷумҳурият. – 2003 – 23 август.

7. Дар бораи нусхаҳои ҳатмии ҳуччатҳо [Матн]: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон, 26 декабри соли 2011, № 792 // Ҷумҳурият. – 2012. – 5 январ.

8. Дар бораи ворид намудани илова ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 августи соли 2012 [Матн]: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 13 марти соли 2015, № 153 // [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.adlia.tj

9. Дар бораи Номгӯи гирандагони нусхаҳои ҳатмии ройғони ҳуччатҳо [Матн]: қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 31 августи соли 2012, № 453 // [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: www.adlia.tj

10. Дар бораи фаъолияти Китобхонаи миллии ҚТ ба номи А. Фирдавсӣ: лоиҳаи қарори ҳайати мушовараи Вазорати фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // БҶ ВФ ҚТ. – 1996. – С. 4-6.

11. Иттилои вазири фарҳанги ҶТ Асрорӣ М. ба идораи рӯзномаи «Фараж» дар иртибот ба мақолаи «Китобхона ҳасту китобхонӣ нест ва ё чаро маркази фарҳангию китобхонӣ надорем?» (Фараж, №59 аз 23.12.09) аз 30.12.2009, №1-03/3227 [Матн] // БҶ ВФ ҶТ: ҷавоб ба хуччатҳои дохилшуда (03-19). – С.1.

12. Иттилои вазири фарҳанги ҶТ Асрорӣ М. ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба харидорӣ ва нигохдории дастхатҳои нодир аз 21.04.2009, №1-03/946 [Матн] // БҶ ВФ ҶТ: мукотиба ба Ҳукумати ҶТ, ДИП ва Шӯрои Олӣ оид ба масъалаҳои фарҳанг (03-2). – С.1.

13. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 31 декабри соли 2008, №455 // [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://mmk.tj>

14. Маълумот дар бораи Китобхонаи миллии Тоҷикистон [Матн] // БҶ КМТ. – 2012. – С.1.

15. Мерганов, Д. Татбиқи барнома самар меорад, ба шарте, ки камбудии ин раванд сари вақт рафъ гарданд [Матн] / Д. Мерганов // Садои мардум. – 2013. – 1 июл.

16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ҷумҳурият. – 2012. – 21 апрел.

17. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 18.03.2006, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://prezident.tj/node/302>

18. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат дар мавзӯи «Ҷомеа ва рисолати зиёӣ», 20.03.2009, шаҳри Душанбе [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://prezident.tj/node/305>

19. Раҳмонзода, А. Китоб омили бунёдии ташаккули тафаккури инсон ва тамаддун // Ҷумҳурият. – 2020. – 8 июн.

20. Раҳмониён, Ф. Имкони дастрасӣ ба китобҳои нодир пайдо мегардад ё пешниҳоди Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар мавриди тақдими китобҳои шахсӣ ба китобхонаҳо ҷи гуна дастгирӣ меёбад / Ф. Раҳмониён // Ҷумҳурият. – 2009. – 22 август.

21. Раҳмонов, Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Ҷилди 3 / Э. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 2001. – С. 531-536.

22. Рӯйхати китобҳои харидоришуда аз ҳисоби фонди захиравии Президенти ҶТ: ҳисоботи шуъбаи тақмили адабиёт дар соли 2011 // БҶ КМТ. – 2012. – С.9.

23. Таджикистан: 20 лет государственной независимости: статистический сборник [Текст]. – Душанбе: Шарки озод, 2011. – С. 302-305; Тоҷикистон дар рақамҳо 2017 / Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе, 2017. – С. 69.

24. Ҳисоботи Вазири фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба иҷрои қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 июли соли 2005, №238 «Дар бораи тасдиқи Барномаи рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015» ва «Барномаи рушди

Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ барои солҳои 2006-2015» [Матн] // БҶ ВФ ҚТ. – 2011. – С.10.

25. Ҳисоботи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба фаъолият дар соли 2011 ва самтҳои минбаъдаи пешрафти он дар соли 2012 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2012. – С.8-9.

26. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2001 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2002 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2002. – С. 31-32.

27. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2003 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2004 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2004. – С. 20-29.

28. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2004 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2005 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2005. – С. 14.

29. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2006 ва самтҳои минбаъдаи кори он дар соли 2007 [Матн]. – Душанбе: Матбуот, 2007. – С.13.

30. Ҳисобот дар бораи фаъолияти Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2009 ва самтҳои минбаъдаи пешрафти он дар соли 2010. – Душанбе: Матбуот, 2010. – С.8.

31. Ҳисоботи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар соли 2000 [Матн] // БҶ КМТ. – 2000. – С.1-2.

32. Ҳисоботи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар соли 2001 [Матн] // БҶ КМТ. – 2001. – С.1-10.

33. Ҳисоботи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар соли 2003 [Матн] // БҶ КМТ. – 2003. – С.4.

34. Ҳисоботи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар соли 2004 [Матн] // БҶ КМТ. – 2004. – С.2-5.

35. Ҳисоботи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ дар соли 2008 [Матн] // БҶ КМТ. – 2008. – С.2.

36. Ҳисоботи Муассисаи давлатии Китобхонаи миллии Тоҷикистон дар соли 2014 ва дурнамои фаъолияти он барои соли 2015 [Матн] // Бойғонии ҷорӣ Китобхонаи миллии Тоҷикистон (минбаъд БҶ КМТ). – 2015. – С.1.

37. Ҳисоботи муфассали шӯбаи ниғаждорӣ китоби Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавсӣ (солҳои 1991- 2010) [Матн] // БҶ КМТ: солҳои 1991-2010. – С. 2.

38. Ҳисоботи Шӯбаи адабиёти хориҷии КМҶТ ба номи А. Фирдавсӣ дар солҳои 1991-2010 [Матн] // БҶ КМТ. – 2011. – С.1-3.

Комилов М.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФОНДОВ БИБЛИОТЕКИ ТАДЖИКИСТАНА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ

В исследовании рассматриваются вопросы комплектования библиотечного фонда страны в период независимости. Используя архивные материалы, автор анализирует состояние обеспеченности библиотек страны книгами и другими изданиями за два периода: 1991–2000 и 2001–

2016 годы и приходит к выводу, что всеобъемлющий книжный фонд может своевременно удовлетворить различные потребности читателей и способствовать росту основных показателей работы библиотеки: посещаемость, выдачи книг и читаемость.

В целях объективной оценки процесса формирования библиотечного фонда страны, автором рассматриваются основные источники комплектования фонда, такие как, получение бесплатных обязательных экземпляров из издательства и полиграфических предприятий в соответствии с законодательством Республики Таджикистан, приобретение книг и подписка на периодические издания за счет бюджетных средств, получение подаренных книг от юридических и физических лиц, обмен книгами посредством международного книгообмена и обменно-резервного фонда, приобретение книг и других изданий за счет государственных программ, отраслевых проектов и грантов и другие источники книжных поступлений.

В связи с тем, что бесплатное получение обязательных экземпляров является основным источником формирования фонда, автор объясняет цель организации системы обязательных экземпляров документов, механизмы передачи обязательных экземпляров различных видов печатных и электронных документов соответствующим органам и организациям, а также использования меры наказания за несоблюдение установленного порядка и считает, что в регулировании их очень своевременно и важно принятие и реализация Закона Республики Таджикистан «Об обязательном экземпляре документов» и Постановления Правительства Республики Таджикистан «О Перечене получателей бесплатных обязательных экземпляров документов».

В исследовании согласно архивным материалам, отмечается, что в первое десятилетие независимости, как и в других сферах культуры и искусства, положение библиотек ухудшилось, сотни библиотек в городах и сельских районах страны были ликвидированы, их здания стали частными или были переданы для использования другим организациям и учреждениям и их книжные фонды были уничтожены, а читатели ликвидированных или неработающих библиотек были рассеяны. В то же время было отмечено, что Правительство страны в 2001-2016 годах приложило большие усилия для улучшения деятельности учреждений культуры, в том числе библиотек, и по мнению автора в целом, для усиления деятельности библиотек Таджикистана способствовали ряд факторов, такие как: поддержка государственных органов, общественных организаций и отдельных инициатив; выделение целевых средств из государственного бюджета на реконструкцию и строительство новых и современных библиотек; укрепление материально-технической базы библиотек в свете принятия государственных программ и их реализации; активное участие библиотек в получении небольших грантов и реализации

библиотечных проектов; создание новых библиотек физическими и юридическими лицами и улучшение их фондов.

По мнению автора, для определения содержания библиотечного фонда страны, в первую очередь, необходимо провести социологический опрос во всех типов библиотек, и в этих исследованиях выявить ценность и недостатки библиотечных фондов и определить их соответствие потребностям читателей.

В конце исследования изложены результаты достигнутых успехов и имеющихся недостатков в области формирования библиотечных фондов страны, и показаны пути решения существующих проблем.

Ключевые слова: книги, обязательные экземпляры, печатные и электронные документы, библиотека, библиотечный фонд, комплектование фонда, источники комплектования, обмен книгами, подаренные издания, библиотечный проект, государственная программа.

Komilov M.

IMPROVING THE COLLECTIONS OF THE LIBRARY OF TAJIKISTAN DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE

This article highlights the issues of acquisition of the library fund of the Republic of Tajikistan during the period of independence. Using archival materials, the author analyzes the state of provision of the library of the country with books and other publications for two periods: 1991-2000 and 2001-2016, and concludes that a comprehensive book collection can meet the various needs of readers in a timely manner and contribute to the growth of the main indicators of the library: attendance, book issuance, and readability.

In order to objectively assess the process of forming the library fund of the country, the author considers the main sources of acquisition of the Fund, such as obtaining free mandatory copies from publishing houses and printing enterprises in accordance with the legislation of the Republic of Tajikistan, purchasing books and subscribing to periodicals at the expense of budget funds, receiving donated books from legal entities and individuals, exchanging books through international book exchange and exchange reserve fund, purchasing books and other publications at the expense of state programs, industry projects and grants and other sources of book revenue.

Due to the fact that free receipt of mandatory copies is the main source of formation of the Fund, the author explains the purpose of organizing a system of mandatory copies of documents, mechanisms for transferring mandatory copies of various types of printed and electronic documents to the relevant authorities and organizations, as well as the use of penalties for non-compliance with the established procedure, and considers, that in regulating them, it is very timely and important to adopt and implement the Law of the Republic of Tajikistan "On mandatory copies of documents" and the Decree of the Government of the Republic of Tajikistan "On the List of recipients of free mandatory copies of documents".

According to archival materials, the study notes that in the first decade of independence, as in other spheres of culture and art, the situation of libraries deteriorated, hundreds of libraries in urban and rural areas of the country were liquidated, their buildings became private or were transferred for use to other organizations and institutions, their book collections were destroyed, and readers of liquidated or inactive libraries were dispersed. At the same time, it was noted that the Government of the country in 2001-2016 made great efforts to improve the activities of cultural institutions, including libraries, and in the author's opinion, in General, a number of factors contributed to strengthening the activities of libraries in Tajikistan, such as: support for state bodies, public organizations and individual initiatives; allocation of targeted funds from the state budget for the reconstruction and construction of new and modern libraries; strengthening the material and technical base of libraries in the light of the adoption of state programs and their implementation; active participation of libraries in obtaining small grants and implementing library projects; creation of new libraries by individuals and legal entities and improvement of their funds.

According to the author, to determine the content of the library fund of the country, first of all, it is necessary to conduct a sociological survey in all types of libraries, and in these studies will reveal the richness and shortcomings of library funds and determine their compliance with the needs of readers.

At the end of the study, the results of the achievements and shortcomings in the formation of library collections in the country are presented, and the ways to solve existing problems are shown.

Keywords: books, mandatory copies, printed and electronic documents, library, library fund, acquisition of the fund, sources of acquisition, exchange of books, donated publications, library project, state program.

ТДУ 9 тоҷик+327 тоҷик+329.78+778 тоҷик+791.4008
 Набиев В., Усмонов А., Қобилов З.

САҲМИ ҶАВОНОН ДАР ТАЪСИС ВА РУШДИ САНЪАТИ КИНОИ ТОҶИК

Дар мақола саҳми комсомолону ҷавонон дар таъсис ва рушди санъати кинои тоҷик инъикос ёфтааст. Муаллифон дар асоси маводи амиқ ғамхориш Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар тайёр кардани кадрҳои кинематографистони ҷавони тоҷик нишон додаанд. Мавқеи муҳимро дар мақола нақши мутахассисони варзидаи санъати кинои Иттиҳоди Шӯравӣ дар ташиқули кинои тоҷик ишғол менамояд. Боиси зикр аст, ки хатмкунандагони Донишқадаи давлатии умумиттифоқии кинематография Комил Ёрматов, Владимир Хабур, Николай Рожков, Гуломризо Баҳор, Иброҳим Барамиков ва дигарон дар сарғаҳи санъати кинои тоҷик буданд.

Мақола инчунин фарогирии фаъолияти кинематографистони ҷавон дар эҳё ва рушди санъати кинои тоҷик дар даврони соҳибистиқлолии Тоҷикистон мебошад.

Калидвожаҳо: санъати кино, кинематографистони ҷавон, филмҳои кӯтоҳметраж ва бадеӣ, студияҳо, устодони машҳури кино, кинои тоҷик дар даврони соҳибистиқлолӣ.

Таърихи гувоҳ аст, ки маҳз дар даврони сохтмони ҷамъияти сотсиалистӣ Тоҷикистон ба пешрафти азими фарҳангӣ ноил гаштааст. “Вақте ки дар бораи фарҳанги навини тоҷик суҳбат мекунем, - қайд менамояд Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, - аз рӯйи инсоф намешавад, агар аз дастовардҳои сухан ба миён наорем, ки халқи мо дар замони шомил буданаш ба ҳаёти Иттиҳоди Шӯравӣ ба онҳо ноил гардидааст.

Оид ба нақши бузурги Инқилоби Октябр дар соҳибдавлат шудани тоҷикон ва эҳёи ҷисмониву маънавии онҳо дар мақолаи худ “Тоҷикон дар оинаи таърих” ибрози назар карда будам ва сари ҳамон ақидаам собит ҳастам.

Дар он шароити таърихӣ, ки барои миллати мо марҳилаи воқеан сарнавиштсоз маҳсуб мегашту масъалаи ҳастиву нестии миллат ва забону фарҳанги моро ба таври сунъӣ ба харитаи сиёсии тақдирнамо гузошта буданд, боз ҳам аҳли маърифат, зиёиёни шарафманд парчами муборизаро барои ҳастии таърихӣ ва имрӯзу ояндаи миллат, забон, адабиёт ва фарҳанги ӯ ба дасти худ гирифта, дар набарди шадиди зидди душманони миллати тоҷик зафар ёфтанд” [11, с.529].

Дар ин раванд ташкилҳои санъати кинои тоҷик мақоми муҳим дорад. Дар тарбияи маънавии инсон санъати кино мақоми хосса дорад. Мутафаккири бузурги асри ХХ В. И. Ленин гуфта буд: «... аз ҳама санъатҳо барои мо муҳимтаринаш кино» мебошад [6, с. 196].

Кинои тоҷик дар тӯли зиёда аз 90 сол роҳи пуршарафро тай намуд. Боиси зикр аст, ки асосгузори он комсомолону ҷавонон мебошанд. Соли 1929 корманди Комитети вилоятии комсомоли

Тоҷикистон В. Кузин бо ҳамроҳии дӯстонаш Н. Гезулин, А. Шевич, В. Хабур, Н. Рожков омадани авалин поездро ба шаҳри Душанбе 11-уми сентябри соли 1929 ба навор гирифта, ҳамроҳи сужети “Слѣти ҷавонони Тоҷикистон” ба шумораи нахустини киножурнали “Тоҷикистони советӣ” асос гузошанд.

16-уми октябри соли 1929 дар шаҳри Душанбе съезди III-и Ҷамоати Шӯроҳои Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба кори худ оғоз намуд. Съезд оид ба ташкил кардани Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон декларатсия қабул кард. Вакилони съезд тамошобинони нахустини кинохроникаи “Тоҷикистони советӣ” гардиданд. Ҳамин тавр ду воқеаи таърихӣ – тавлиди ҷумҳурият ва тавлиди кинои миллии советии тоҷик аз ин вақт эътиборан то абад дар таърихномаи Тоҷикистон сабт гашт.

Дар соли 1930 бошад ду филми кӯтоҳметраж “Айёми киштукор” (муаллиф-оператор А. Шевич) ва “Дар роҳҳои коллективонӣ» (оператор А. Шевич, коргардон Н.Гезулин) бароварда шуд [2, с.26].

Бо барориши филмҳои нахустини хучҷатӣ дар фазои кинематографияи навташкили Тоҷикистон номҳои муаллифони ҷавон падида гардиданд. Ҳукумати ҶШС Тоҷикистон ин се ҷавони боғайрат В. Кузин, А. Шевич, Н. Гезулин – асосгузори кинои тоҷикро ҳаматарафа дастгирӣ мекард. 18-уми майи соли 1930, як сол баъд аз оғози фаъолияти кинои тоҷик, “Тоҷиккино” ташкил шуд, ки сардораш Николай Гезулин таъин гардид.

Дар солҳои 30-юм Ҳизби коммунистӣ ва Ҳукумати ҷумҳурӣ диққати махсусро ба тайёр кардани кадрҳои кормандони кино меоданд. Ҷавонони боистеъдод ба мактабҳои олии кинематографӣ фиристода мешуданд.

Санъати кинои тоҷик зодаи дӯстии халқҳои ИҶШС мебошад. Дар ташкили истеҳсоли кинофилмҳо, дар фаъолияти киностудияи «Тоҷикфилм», дар баланд бардоштани маҳорати кормандони кинои ҷумҳурӣ ёрии бегаразонаи киностудияҳои Москва, Ленинград, Киев, Тошканд хеле калон аст. Аллақай дар соли 1931 дар ҷумҳурият гурӯҳи на он қадар калони кормандони касбии кино, ки аз Россия ба Тоҷикистон барои кӯмак омада буданд, таъсис ёфта буд. Худи ҳамин сол ба ин гурӯҳ хатмкунандагони Донишкадаи давлатии умумииттифоқии кинематография Л. Печорина, А. Левингтон, Л. Сазонов ҳамроҳ шуданд. Ин имкон дод, ки “Тоҷикфилм” ба таҳияи аввалин филми бадеии тоҷик “Вақте ки амирон мемиранд” шурӯъ намояд.

Дар ибтидои солҳои 30-юм “Тоҷикфилм” бо мутахассисони баландихтисос пурра гардид. Ба Сталинобод хатмкунандагони Донишкадаи давлатии умумииттифоқии кинематография, аъзоёни комсомол коргардонҳо Комил Ёрматов, Владимир Хабур, сценариянавис Николай Рожков ва коргардони ҷавон Ғуломризо Баҳор омаданд.

Дар соли 1932 студияи “Тоҷикфилм” ба таҳияи дуумин филми бадеӣ “Муҳочир” аз рӯи асари ҳамноми Г. А. Эл-Регистон, сценарияи Н. Искринский оғоз кард. Коргардони ин филм шоғирди устодони машҳури кинои шӯравӣ С. М. Эйзенштейн, В. Пудовкин, А. Кулешов аввалин коргардони касбии тоҷик Комил Ёрматов буд. Дар таҳияи филми “Муҳочир” нахустин киноактрисаи ҷавони тоҷик София Тўйбоева ширкат варзидааст.

Боиси зикр аст, ки Комил Ёрматов яке аз бунёдгузори санъати кинои тоҷик дар Осиёи Марказӣ, алалхусус, Тоҷикистону Ўзбекистон шинохта шуда, ба дараҷаи Артисти халқии СССР, Қаҳрамони Меҳнати Сотсиалистӣ, дорандаи ҷоизаҳои давлатии СССР ва Ўзбекистон, Арбоби шоистаи санъати ҶШС Тоҷикистону Ўзбекистон расид. Киностудияи “Ўзбекфилм” чун рамзи сипос солҳои зиёд ному ўро гирифт.

Соли 1934 ин филм ба экран баромад ва вай нишон дод, ки кинематографистони ҷавони тоҷик ба офаридани филмҳои калони бадеӣ қодир мебошанд. “Муҳочир” филми бехтарини кинематографистони тоҷики солҳои 1933-1935 эътироф гардид ва ба ақидаи Саридораи кинонамоишдиҳии ИҶШС он филми пешбари Осиёи Миёна ҳисобида шуд.

Журналисти номвар, муҳаққиқи санъати кинои тоҷик Тилло Неккадам дар тақвияти сатрҳои боло навиштааст: “Филми ҳунарии “Муҳочир” номи Тоҷикистон ва “Тоҷиккино”-ро, ки он солҳо дар аксар ҷумҳуриҳои ҳамсоя намешинохтанд, муаррифӣ кард ва ба истехсоли филмҳои ҳунари дар ҷумҳурии ҷавонамон ибтидо гузошт. Шояд хонанда суол диҳад, ки ҳамон солҳо оё шахси дигар аз кадрҳои миллӣ ин корро, яъне навори нахустини филми ҳунариро анҷом дода метавонист? Ҳаргиз!

Комил Ёрматов фаъолияти меҳнатиашро аз аскарӣ қаторӣ, командир, сардори шуъбаи милитсияи ноҳияи Конибодом, кор дар Театри Ҳамза, умуман ҳамкорӣ бо Ҳамза, маъмури киногогурӯҳ, мушовир, актёри нахустини филмҳои ўзбекӣ сар карда, ниҳоят соли 1928 таҳсилро дар пойтахти СССР – шаҳри Маскав, дар Институти давлатии кинематография давом дод. Сокинони Осиёи Марказӣ, он айём дидани шаҳри Маскавро танҳо орзу мекарданд. Кор дар “Ўзбеккино” ва таҳсил дар Маскав ба ӯ имкон дод, ки дӯстони зиёде пайдо кунад ва алоқаҳои ӯро бо идораҳои бонуфузи Маскав ва Тошканд мустақкам намояд. Ва бидуни ин ӯ шахси доно, ташкилотчӣ ва боистеъдоду бениҳоят зебо буд, зуд ба дили ҳамсухбаташ роҳ меёфт.

Таҳиягари ҷавон аз комёбиҳои нахустинаш сарбаланд гардида, боз ба таҳияи филми нав машғул шуд” [9, с. 19].

Бо мақсади тайёр кардани сценаристони маҳаллӣ дар назди Идораи саноати кино-фото коргоҳи сценаристӣ ташкил карда шуд. Лексияи нахустинро ходимони шоистаи санъат Л. В. Кулешов, С. Розал ва нависанда Осип Брик хонда буданд.

Барои тақмили маҳорат кормандони ҷавони соҳаи кино ба кинодраматургони пешбар вобаста ва ба кинофабрикаҳои бехтарини ИҶШС ба сафарҳои хизмати илмӣ фиристода мешуданд. Дар соли 1935 коргоҳи таҷрибавии сценаристонро таҳти сарвари Л. Кулешов 7 нафар хатм карданд, ки аз онҳо 3 нафар барои тақмили ихтисос ба ш. Маскав сафарбар карда шуданд [3].

Марҳилаи нав дар таърихи санъати кинои тоҷик соли 1935 ба амал омад. Кинематографистони тоҷик ба офаридани филмҳои овоздор шурӯъ намуданд. Аввалин филми овоздор кинохроникаи “Тоҷикистони советӣ” буд. Дар моҳи феввали соли 1936 дар “Тоҷикфилм” банаворгирии филми овоздори дуқисма “Душанбе – Сталинобод” (коргардон Ғуломризо Баҳор) анҷом ёфт.

Дар нимаи дуҷуми солҳои 30-юм ба студияи "Тоҷикфилм" кинодокументалистони ҷавон – операторон Б. Синееков ва Иброҳим Барамиков омаданд [2, с. 46].

Иброҳим Барамиков дар соли 1937 бо коргардон Николай Достал филми ҳуҷҷати пураметражи «Тоҷикистони офтобӣ»-ро офарид.

Ташкилотҳои ҷамъиятию сиёсӣ ба тайёр кардани кадрҳои соҳаи кино тавассути курсҳои кӯтоҳмуддат диққати махсус меоданд. Дар назди "Тоҷикфилм" курси тайёр намудани кормандони кино аз ҳисоби тоҷикон кушода шуда буд. Бо роҳмати Кумитаи Марказии комсомол ба ин курс 34 нафар комсомолон аз Сталинобод, Ленинобод, Панҷакент, Янгибозор фиристонида шуданд.

Дар соли 1936 хатмунандагони курси тайёрии кормандони кинои назди студияи "Тоҷикфилм" ассистентҳои ҷавон операторҳо Ф. Эшонов, Ш. Султонов, Н. Тиллоев, ассистенти коргардон Қ. Олимӣ, ассистент оид ба монтаж Б. Сатторов сафи кинематографистони тоҷикро пура гардониданд.

Умуман дар соли 1938 дар "Тоҷикфилм" 66 нафар кор мекарданд. Кадрҳои асосии истеҳсолию эҷодӣ 48 нафар буданд, ки аз онҳо 18 нафарашонро намоёндагони миллатҳои маҳаллӣ ташкил менамуданд.

Ҳамаи ин боиси пайдоиши аввалин филмҳои овоздори бадеии тоҷик гардид. Дар соли 1939 филми аввалини овоздори бадеӣ "Боғ" аз рӯи сценарияи Л. Соловёв ба навор гирифта шуд. Дар якҷоягӣ ба актёрони ботаҷрибаи маскавӣ – ҳунарманди шоистаи РСФСР С. Новоянский, А. Чаргонин, Ю. Федоровский дар филм нақшҳои асосиро ҳунармандони ҷавони театри драматик ба номи А. Лохутӣ Х. Соқичонова, С. Ҷӯраев, ассистенти коргардони киностудия Қ. Олимов иҷро намудаанд.

Худи ҳамон сол студияи "Тоҷикфилм" дуҷумин филми овоздори бадеӣ – "Дӯстон аз нав воҳеҳуранд"-ро дар таҳияи Комил Ёрматов баровард. Барои иштирок ба кинофилм ҳунармандони маъруф О. Жаков, Г. Любимов даъват шуда буданд. Яке аз нақшҳои асосиро ҳунарманди ҷавони тоҷик К. Муҳиддинов ба ӯҳда дошт [4].

Филми ҳунарии "Дӯстон боз воҳеҳуранд" соли 1939 ба экранҳои Иттиҳоди Шӯравӣ баромад ва аз тарафи мунаққидони кино баҳои баланд гирифт. Ҳукумати ҶШС Тоҷикистон хизматхояшро дар инкишофи кинои миллии тоҷик ба инобат гирифта, Комил Ёрматовро бо унвони Арбоби шоистаи санъати ҶШС Тоҷикистон кадр кард. Андак баъдтар бо Укази Президиуми Шӯрои Олии ИҶШС сазовори ордени "Нишони фахрӣ" гардид [20].

Дар соли 1940 ассистенти оператор Тиллоев мустақилона наворбардории филми нав "Дар застайи дур"-ро анҷом дод, ки дар он нақшҳои асосиро ҳунармандони ҷавон А. Бурҳонов, А. Исмаилов, Х. Бобохонова бозиданд. Ин филм дар озмуни умумииттифоқӣ сазовори ҷоизаи сеюм гардид.

Кумитаи комсомоли киностудия шакли усулҳои гуногунро истифода бурда, ба афзоиши қобилияти эҷодкорони ҷавон мусоидат намуд. Дар киностудия аксарияти комсомолон корҳои масъулро иҷро мекарданд. Чунончӣ, режиссёри гурӯҳи дубляж Коробочкин бомуваффақият тарҷумаи сабти овози филми "Ленин дар соли 1918"-ро аз русӣ ба тоҷикӣ анҷом дод. Дар ин дубляж нақши Ленинро ба забони тоҷикӣ актёрӣ ҷавони бомаҳорат Асли Бурҳонов овоздор кард [7, с. 109].

Дар ин солҳои пурошӯб кинематографистони ҷавонро дар катори сохтмончиёни аввалини каналҳои калони Фарғонаву Ҳисор, неругоҳи барқи обӣ дар дарёи Вахш ва миёни деҳқонони пахтакор, дар майдонҳои беканору марғзорҳо бо ҷӯпонҳо дидан мумкин буд.

Ҳамин тавр дар натиҷаи иштироки фаъолонаи комсомолону ҷавонони солҳои 30-юм кинои тоҷик рушд ёфт. Инкишофи санъати кино дар Тоҷикистон аз баландшавии дараҷаи маданияи халқи тоҷик шаҳодат медиҳад.

Дар солҳои минбаъд ба арсаи кинои тоҷик ҷавонони эҷодкору умедбахш: Тохир Собиров, Гурминҷ Завқибеков, Маҳмудҷон Воҳидов, Марат Орифов, Дилбар Қосимова, Ҷаҳон Саидмуродов, Ҳошим Гадов, Майрам ва Сайрам Исоеваҳо, Ҳабибулло Абдураззоқов, Дилбар Умарова, Гулсара Абдуллоева ва дигарон ворид гардиданд. Онҳо ахтарони тобони санъати кинои тоҷик мебошанд.

Айни замон ҷавонони боистеъдоди тоҷик эстафетаи насли калонсолро идома дода, обрӯю нуфузи кинои тоҷикро дар арсаи байналхалқӣ баланд мебардоранд.

Ба арсаи санъати кино ворид гардидани истеъдодҳои тоза мисли Бахтиёр Худоназаров, Ҷамшед Усмонов, Орзу Шарифов, Фарҳод Абдуллоев ва дигарон саҳифаи навро дар ҳаёти фарҳангии кишвари соҳибистиқлол кушод.

Новобаста ба вазъи душвори иқтисодӣ дар солҳои охир филмҳои офарида шуданд, ки бешубҳа аҳаммияти бузург доранд.

Филмҳои «Бозгашт»-и Фарҳод Абдуллоев, «Летовка»-и Орзу Шарифов, «Посира»-и Носир Раҳмонов далели он мебошанд.

Комебиҳои дурахшони Бахтиёр Худойназаров нуфузи синамои тоҷикро боз ҳам шуҳратманд гардонд. Кори дипломи хатмкунандаи Донишқадаи умумииттифоқии кинематографияи ш.Маскав Бахтиёр Худойназаров «Додаракам», ки сценарияшро ҳамсинфаш Леонид Маҳкамови хурдӣ таълиф намудааст, аз пайдо шудани ахтари тобоне дар фазои синамо дарак дода буд [13].

Филми дигари вай «Қош ба қош» аз истеъдоди баланди ӯ шаҳодат меод. Маҳз барои филмҳои «Додаракам», «Қош ба қош» вай сазовори ҷоизаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва ҷоизаи Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон гардид. Истифодаи васеи рамзҳо, анъанаҳои навини синамогарони аврупоӣ таъсири бадеии асарро афзун намуданд.

Истеъдоди нотакрори Бахтиёр Худойназаров баъди наворгарии филми «Падари маҳтобӣ» ба таври возеҳ айён гардид. Собиқ раиси Иттифоқи синамогарони Тоҷикистон, Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон, шодравон Тохир Собиров аз дастовардҳои Бахтиёр Худойназаров ба шавқ омада, дар номаи табрикиаш ба зодрӯзи ӯ ифтихормандона чунин нигошта буд: «Тоҷикон кишвари мардумони хушсимо ва қиссаҳои зебост, ки ту онро борҳо ба воситаи кинематограф исбот намудай. Ҳамаи моро комебиҳои ту ҳамчун комебиҳои санъати кинои мо, ҳам дар ҷумҳурӣ, ҳам дар хориҷа фараҳманд менамояд.

Ҳоло корҳои ту мисли кишвари мо фаровонанд. Ту ҷавонӣ, пурқувватӣ ва Худодод. Агар бо «Додаракам» ту дар тамоми Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил шуҳратманд шуда бошӣ, бо «Падари маҳтобӣ»-ат халқи моро ба тамоми дунё машхур кардӣ» [8, с. 211-212].

Сарвари Тоҷикистони соҳибистиклол Эмомалӣ Раҳмон 21 март соли 2001 дар мулоқот бо зиёиёни кишвар ба эҳёи кинои миллии тоҷик таваҷҷуҳ зоҳир намуда, аз ҷумла қайд кард: «Кинои тоҷик марҳалаи душвори фаъолияти худро аз сар мегузаронад. Маҳдуд будани имконияти маблағгузорӣ, пароканда шудани ихтисосмандон, кӯҳна ва корношоам гардидани дастгоҳҳои филмбардорӣ фаъолияти киностудияи «Тоҷикфилм»-ро хеле суст кардаанд

Таҷрибаи самарабахши истеҳсоли филмҳои ҳунарии телевизионӣ, мутаассифона, аз байн рафтааст.

Барқарор кардани ин соҳа хеле зарур мебошад. Имрӯз лозим аст, ки соҳаи кино ин соҳаи бисёр муассир ва фарогири фарҳанги мо аз ҷониби Ҳукумат дастгирӣ ёбад».

Маҳз бо дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон кинематографистон айни замон филмҳои офариданд, ки бешубҳа аҳаммияти бузурги тарбиявӣ доранд.

Ба маърази тамошобинон пешкаш карда шудани филмҳои ҳунарии бисёрсериягии телевизионии «Дар орзуи падар», «Ширин» аз комёбиҳои сценаристону коргардонҳо ва актёрҳо шаҳодат медиҳанд.

Дар филмҳои мазкур дар баробари актёрони номӣ актёрони ҷавону наврас Юлия Ойматова, Бехрӯзҷони Саид, Мичғонаи Саидзода, Фароғат Мирзошарипова ва дигарон нақшҳои ҷолиб офариданд.

Актёрони наврас иҷрокунандаи нақшҳои асосӣ дар филми ҳунарии тозаҷоди «Маҳдӣ» (асари нависанда Сайф Раҳимзода Афардӣ, муаллифони сценария ва коргардонҳои таҳиягар Саидҷон Қодирӣ, Маҳмадраҳим Каримов) мебошанд.

Ифтитоҳи филми нави «Қиёми рӯз» аз ояндаи дурахшони кинои тоҷик шаҳодат меод. Ҷавонони эҷодкори тоҷик ҳамеша дар ҷустуҷӯи шаклу усулҳои нав дар рушди кинои тоҷик буданд.

Муассисаи давлатии «Сӯғдсинамо» ба номи Комил Ёрматов соли 2015 бо ташаббуси як гурӯҳ ҷавонони эҷодкор: Муҳиддин Музаффар, Дилошӯб Орифзода, Фарҳод Ғафурпур, Осим Орифпур ва бо дастгирии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Сӯғд таъсис ёфт. То ин дам киностудияи «Сӯғдсинамо» филмҳои «Паймон», «Коса», «Духтари Сайхун», «12 соли интизорӣ», «Тангно»-ро пешкаши бинанда намуд.

Филми кӯтоҳҳаҷми «Коса» моҳи сентябри соли 2016 дар Фестивали XII байналмилалӣ филмҳои мусулмонӣ дар шаҳри Қазони Федератсияи Россия иштирок намуда, барои ширкат дар фестивалҳои байналмилалӣ, хусусан Фестивали байналмилалӣ ОСА IF 2016 (Open Central Asia) се роҳат ба даст овард [5].

Бо мақсади тайёр кардани кадрҳои кинематографистони ҷавон дар моҳи августи соли 2016 дар назди киностудияи «Тоҷикфилм» Мактаби кинематографистони ҷавон ба фаъолият оғоз кард. Ба Мактаби кинематографистони ҷавон – «Дебют» кинорежиссёр ва киношиноси ҷавон номзади илмҳои таърих Шарофат Арабова роҳбарӣ мекунад [9].

22-уми майи соли 2018 дар шаҳри Батуми (Гурҷистон) Мактаби III байналмилалӣ кинои кинематографистони ҷавони кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил «Содружество» («Ҳамбастагӣ») баргузор гардид. Филми дипломи «Писарак»-и кинематографистони Муассисаи давлатии «Тоҷикфилм» Пайрав Шарифов, Таҳмина

Муминова, Далер Эмомалӣ Тоҷикистонро дар барномаи озмунии пешниҳоди нахустини (дебют) филмҳои кӯтоҳҳаҷми фестивал муаррифӣ намуд. “Писарак” аллакай дар Фестивали практикуми IV байналмилалии мактаби кино “Кинопроба” дар Екатеринбург, Кинофестивали VII байналмилалии филмҳои кӯтоҳҳаҷми мамлакатҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Балтика ва Гурҷистон, “Қирғизистон – мамлакати филмҳои кӯтоҳҳаҷм” дар Бишкек, Кинофестивали II филмҳои кӯтоҳҳаҷм “Навсоз” дар Душанбе иштирок карда буд [1].

Комёбии навбатиро соли 2018 дар Форуми байналхалқии кино “Золотой Витяз” дар Севастопол коргардони ҷавони тоҷик Рӯмӣ Шоазимов соҳиб шуд. Филми “Хоби ҳамдуна”-и вай дар баҳши “Филмҳои дебютӣ ва донишҷӯӣ” сазовори дипломи “Барои беҳтарин кори режиссёрӣ” гардид.

Инчунин ҳамон сол филми “Хоби ҳамдуна” дар кинофестивали “Адабиёт ва кино” (“Литература и кино”) дар Гатчина ду ҷоиза ба даст овард [12].

Ҳамин тавр, итминон дорем, ки кинематографистони ҷавони тоҷик шуҳрати пешинаи кинои тоҷикро эҳё намуда дар офаридани филмҳои сазовори замон саҳми арзанда хоҳанд гузошт.

Адабиёт

1. Арабова, Ш. “Писарак” в Батуми / Ш. Арабова // Народная газета. – 2018. – 21 мая.
2. Ахроров, А. Таджикское кино (1929-1969 гг.) / А. Ахроров. – Душанбе: Дониш, 1971. – 228 с.
3. Ба кушода шудани техникуми киноактёрҳо // Комсомоли Тоҷикистон. – 1936. – 30 январ.
4. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Ф.370. – Р.1. – Д.10. – В.32.
5. Исмоилӣ, С. “Суғдсинамо”: ҷавонон бо назари нав / С. Исмоилӣ // Ҷавонони Тоҷикистон. – 2016. – 29 сентябр.
6. Луначарский, А. В. Человек нового мира / А. В. Луначарский. – М.: АПН, 1976. – 207 с.
7. Мурзинская, А. И. Асли Бурханов / А. И. Мурзинская // Календарь знаменательных и памятных дат Таджикской ССР на 1985 г. – Душанбе, 1984. – С.108-110.
8. Набиев, В. Созандагони Тоҷикистони соҳибистиклол / В. Набиев. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 340 с.
9. Народная газета. – 2017. – 5 июля.
10. Неккадамов, Т. Дурахши кинои тоҷик / Т. Неккадамов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 304 с.
11. Раҳмонов, Э. Фарҳанг ҳастии миллат аст: Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёиёни мамлакат, 20 марти соли 2001 // Э. Раҳмонов. Тоҷикистон: Даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. – Душанбе: Ирфон, 2001. – Ҷ.3. – С.517-547.
12. “Хоби ҳамдуна” – беҳтарин кори режиссёрӣ // Адабиёт ва санъат. – 2018. – 21 июн.
13. Чархи гардун. – 2000. – 22 октябр.

Набиев В., Усмонов А., Кабилов З.

ВКЛАД МОЛОДЕЖИ В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ТАДЖИКСКОГО КИНОИСКУССТВА

В статье освещается вклад комсомольцев и молодежи в становлении и развитии таджикского киноискусства. Авторы на основе достоверных материалов показывают заботу Правительства Республики Таджикистан в подготовке молодых таджикских кинематографистов. Особое место в статье занимает роль ведущих специалистов киноискусства Советского Союза в становлении таджикского кино. Необходимо отметить, что выпускники Всесоюзного государственного института кинематографии Комил Ёрматов, Владимир Хабур, Николай Рожков, Гуламризо Бахор, Иброхим Барамыков и другие стояли у истоков таджикского кино.

Статья также охватывает деятельность молодых кинематографистов в возрождении и развитии таджикского киноискусства в период суверенитета Таджикистана.

Ключевые слова: киноискусства, молодые кинематографисты, короткометражные и художественные фильмы, студии, выдающийся мастер кино, таджикские кино в годы суверенитета

Nabiev V., Usmonov A., Kabilov Z.

CONTRIBUTION OF YOUTH IN FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TAJIK CINEMA

The article highlights the contribution of Komsomol members and young people in the formation and development of Tajik cinema. Based on reliable materials, the authors show the concern of the government of the Republic of Tajikistan in the training of young Tajik cinematographers. A special attention in the article was paid to the role of leading specialists of the Soviet Union in the formation of Tajik cinema. It should be noted that graduates of the All-Union State Institute of Cinematography Komil Yormatov, Vladimir Khabur, Nikolai Rozhkov, Gulamrizo Bahor, Ibrohim Baramykov and others were put their contributions in the forming of Tajik cinema.

The article also covers the activities of young filmmakers in the revival and promotion of Tajik cinema during the period of Tajikistan's independence.

Keywords: cinema art, young cinematographers, short and feature films, filming, outstanding masters of cinema, Tajik cinema in the years of independence.

ТДУ 37 тоҷик+008+39 тоҷик+78 тоҷик +793.3
Қличева Н., Раҳмониён И.

РАҚСИ АНЪАНАВИИ ТОҶИК: ШАРҲИ МАСЪАЛАҲОИ ТАҲҚИҚОТӢ

Дар мақола вазъи таҳқиқоти рақси анъанавии халқи тоҷик, ки аз тарафи муҳаққиқони таърих, санъатишиносӣ, хореография дар давраҳои гуногуни таърихӣ анҷом ёфтаанд, баррасӣ шудааст. Забони рақси халқӣ дар тӯли асрҳо ташаккул ёфта, навъҳои мухталифи он дар мавзӯҳои гуногун, аз қабилӣ анъанавӣ (чашну идҳо), динӣ, дарборӣ, касбӣ-фолклорӣ арзи ҳастӣ кардаанд. Сарчашмаҳои сершумори хаттӣ ва бостонишиносӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар давраҳои қадим дар рӯзгори ниёгони халқи тоҷик санъати рақс ҳале васеъ паҳн шуда будааст. Ин яке аз сабабҳои гуногуни жанрҳои рақсӣ, шаклҳои парастии, оин ва маросимҳои мухталифи марбут ба он мебошад. Чуноне ки аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, подшоҳони Хутал, Самарқанду Бухоро, Чоч ва ғайра ба императори Чин мутрибону раққосонро ҳамчун тухфаи пураарзии инъом мекарданд. Дар Чин раққосаҳои Самарқанд бо номҳои «Рақс бо шамшер», «Остинҳои абрешиӣ», «Рақси дарвешон», «Рақси чарх» (хусуань) машҳур гафта буданд. Дар раванди таърих самтҳои жанрҳои мухталифи рақси анъанавӣ: рақсҳои тасвиркунандаи ҳайвонот ва парандаҳо, рақсҳои марбут ба қору заҳмат, расму оин ва маросимҳои динӣ, рақсҳои ҷанговорона ва рақсҳои гинӣ (лирикӣ), рақсҳо бо асбобҳои мусиқӣ ва рӯзгор, рақсҳои мазҳақомез ва тақлиди ҳаҷвӣ, жонглерӣ акробатӣ арзи ҳастӣ намуданд, ки ба олами рақс гановати маҳсул бахшиданд. Аз давраҳои қадим дар рақси халқӣ амалҳои қасрамонӣ, рӯҳияи размӣ инъикос меёфтанд. Дар як қатор минтақаҳо рақсҳои халқӣ, аз ҷумла рақсҳои ҷанговоронаи «Шамшербозӣ», «Қалтакбозӣ», «Наскак-базай» (Помир), «Қордбозӣ» (Қўлоб, Ҳисор), «Чуббозӣ» (Хучанд), «Таёқбозӣ» (Қўлоб) бозофаринӣ мешуданд.

Калидвожаҳо: таҳқиқот, санъат, рақс, анъана, шакл, саҳна, тоҷик, халқ, мусиқӣ, асбоб, эҷодиёт.

Фарҳанги анъанавии халқи тоҷик низоми мураккабро дар бар мегирад, ки мероси анъанавии он, яъне расму оин, ҳунарҳои мардумӣ, эҷодиёти бадеӣ, санъати мусиқӣ ва рақс дар ҳифзу инкишофи минбаъдааш нақш мебозанд.

Санъати рақси анъанавии тоҷик нигини эҷодиёти халқ аст, ки дар он рақси халқӣ бо нафисию зарофаташ ҷойи марказиро ишғол менамояд. Забони рақси халқӣ дар тӯли асрҳо ташаккул ёфта, шаклҳои мухталифи он дар мавзӯҳои гуногун, аз қабилӣ анъанавӣ (чашну идҳо), динӣ, дарборӣ, касбӣ-фолклорӣ арзи ҳастӣ кардаанд. Таърихи халқи тоҷик гувоҳи медиҳад, ки санъати рақсии занона нисбати замони ҳозира дар давраҳои гузашта ба дараҷаи баланд инкишоф ёфтааст. Чуноне ки аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум аст, подшоҳони Хутал, Самарқанду Бухоро, Чоч ва дигарон мутрибону раққосонро ба императори Чин ҳамчун тухфаи пураарзии инъом мекарданд [26, с. 119-124]. Дар фарҳанги бою серпахлуи халқи тоҷик санъати рақси анъанавӣ мавқеи маҳсууро

ишғол мекунад. Сарчашмаҳои сершумори ҳаттӣ ва бостоншиносӣ шаҳодат медиҳанд, ки дар давраи қадимтарин дар рӯзгори ниёғони халқи тоҷик санъати рақс ҳеле васеъ паҳн шуда буд. Санъати рақс бо амалиёти оину маросимӣ ва идҳои халқии Наврӯз, Меҳргон алоқаи мутақобилаи зич дошт. Намояндагони санъати рақс дар ҳаёти ҷамъиятии Эрони бостон ва, махсусан, руҳдодҳои муҳимми зиндагии мардум ғаёлона иштирок менамуданд. Ин яке аз сабабҳои гуногунрангии жанрҳои рақсӣ ва шаклҳои бо парастииш, оин ва маросимҳои мухталиф марбути он мебошад.

Таърихан рақси халқии тоҷик бо шакли якка, дукаса ва гурӯҳҳои хурд вучуд дошт [25, с.73–82]. Дар ин гуна рақсҳо раққос бо ҳаракатҳои рақсӣ ҳиссиёти худро вобаста бо ҳодисаи ба вучудодада нишон медиҳад. «Дар ҷамъияти ибтидоӣ рақс, суруд, бозии пантомима робитаи мутақобила доштанд. Онҳо дертар ба анвои мустақили санъат ҷудо шуданд. Робитаи байни суруду рақс дар давоми ҳазорсолаҳо боқӣ монда, дар санъати халқӣ то рӯзҳои мо омада расидааст» – навишта буд санъатшинос Н.Эльяс [16].

Дар раванди таърих самтҳои жанрҳои мухталифи рақси анъанавӣ: рақсҳои тасвиркунандаи рафтору ҳислатҳои ҳайвонот ва парандаҳо, рақсҳои марбут ба қору захмат, расму оин ва маросимию динӣ, ҷанговора ва ғинаӣ (лирикӣ), рақсҳои бо асбоби мусиқӣ ва асбоби рӯзгор, рақсҳои мазҳақомез ва тақлиди ҳаҷвӣ, жонглерӣю акробатӣ арзи ҳастӣ намуданд, ки ба олами рақс ғановати махсус бахшиданд.

Вобаста ба намуди меҳнати халқ, масалан чорвопарварӣ, дар рақс мушоҳидаи олами ҳайвонот пайдо шуданд. Дар он рафтору ҳислатҳои парандаҳо, ҳайвонот, чорвои ҳонагӣ образноку ифоданок инъикос мешуданд. Масалан: «Шербозӣ», «Уқоб-базай», «Лағлакбозӣ», «Лайлак ва қурбоққа», «Рақси мор», «Рақси кавк», «Гургбозӣ» ё «Арғишти гург», «Аспакбозӣ», «Уштурбақатор», «Юрмонбозӣ», «Қабутар» ва ғайра.

Дар байни кишоварзон бошад доир ба тарзи меҳнати дехот рақсҳо ба миён омаданд, ки «Рақс бо дос» (Муминобод), рақси «Боғбон» (Ҳисор), «Шибитз» (Помир) намунае аз онҳост. Баробари ин-кишофи меҳнати қосибӣ ва фабрикавӣ рақсҳои нави халқӣ амсоли рақси «Сюзане», рақси «Пахта», рақси «Пилла» (Хучанд), «Рақс бо кӯза» (Помир), «Рақс бо тоқӣ», «Рақси остин» (Дарвоз, Кӯлоб) пайдо шуданд, ки онҳоро ҳам дар барномаҳои дастаҳои санъати қасбӣ ва ҳам дар дастаҳои ҳаваскорон иҷро мекарданд.

Рақсҳои расму оин: рақси мардона «Аҳо, якка», «О ҷаҳе, ҷумҷаҳала», «Як қарсақ», «Панҷ қарсақ».

Рақсҳои томаросимию динӣ: сугворӣ «Пойамал» (Бадахшон), Оташбозӣ, «Ҷаҳидабозӣ», «Пишпо-Пишпо» Ховалингу Муминобод, «Ҷатэр» (Ванҷ), «Пишбак» (Бадахшони ғарбӣ), «Гиря» (Яғноб, Ҳисор, Бухоро, Самарқанд), «Во, алвидоъ», «Ҷаҳр» сугвори мардона (болооби Зарафшон), «Самаъ», «Садр» (Истрафшан, Ғонҷӣ, Айнӣ).

Аз қадим дар рақси халқӣ амалҳои қаҳрамонӣ, рӯҳияи разми инъикос меёфтанд. Дар як қатор рақсҳои халқӣ амалҳои ҷанговора бо номҳои «Шамшербозӣ», «Қалтакбозӣ», «Наскак-базай» (Помир), «Қордбозӣ» (Кӯлоб, Ҳисор), «Ҷуббозӣ» (Хучанд), «Таёқбозӣ» (Кӯлоб) бозофаринӣ шуданд. Рақсҳои ҷангӣ ва рақсҳо бахшида ба мусолиҳа,

махусан, экспрессивӣ ва ботантана бо ҳиссиёти баланд ичро мешуданд. Ба рақс сурудхонию нидокуниҳо чӯр мегардид.

Дар раванди таҳаввули рақси халқӣ рақсхое ба миён омаданд, ки начобати эҳсос, муносибати эҳтиромона ба занро ифода мекарданд. Масалан: рақсҳои «Марворид», «Воҳӯрӣ», «Шодиёна». Рақсҳои гиноӣ (лирикӣ) амсоли Текисбозӣ, «Резабозӣ», «Чапакбозӣ» (Истравшан), Ришин (Ришинак раққосай-Рушон) зебоии ҳаракатҳои занонаро ифода мекунанд.

Рақсҳо бо асбоби мусиқӣ: най, гиджак, кошук, рубоб, даф (Бадахшон), дойира (Хучанд, Дарвоз), дутор, тутак, тавлак, дойира (Кӯлоб), қайрок, занг (Ҳисор, Бухоро) маҳорати навозиши ичрокунандаро бо асбоб дар вақти рақс тасвир мекунанд.

Санъати рақсӣ бо расму ойин, идҳои халқӣ, таҷрибаҳои амалигардонии маросимҳои мардумӣ ва дарборӣ алоқамандии зич доштанд [17, с. 221–224]. Яке аз чунин таассуротро дар амалигардонии рақсҳои халқӣ дар маросимҳои дарборӣ дарёфт кардан мумкин аст. Дар китоби «Хусрови Кубодои уд рутак» миёни санъатҳои гуногун оид ба санъати рақс низ маълумот дода шудааст. Хусрав дар муқола ба намояндаи санъат, ки дар дарбор хидмат мекард, хабардор шуд, ки вай навҳои гуногуни рақс, аз ҷумла пойкубиро омӯхтааст. Дар «Шоҳнома» ишора гардидааст, ки ичрокунандагони моҳири суруду рақс – духтарони Барзин деҳқон: Моҳофарид, Фаронак, Шамбалид буданд [28, с. 499–500]. Дар ҳарами Баҳроми Гӯр 930 нафар навозанда, ҳофиз ва раққосаҳо буданд [28, с.506]. Хусусияти санъати рақсии ондаврано ба ду равиҷ тақсим кардан мумкин аст. Амалиёти рақсии занона, ки бо ҳарами шоҳу ашрофзодагон ва мардона, ки бо ҳаёти ҷамъиятӣ ва идҳои ҳарбии дарборӣ алоқаманд буданд.

Ин ҷо ба хулосае омадан мумкин аст, ки рақсҳои халқии ичрогардида, аз як насл ба насли дигар интиқол меёбанд. Дониш, малака, маҳорати рақсии раққосон, пӯшидани либоси рақсӣ, зару зевар, ороиши сар, пойафзол, рӯй – ҳамаи ин аз устодони беҳтарин ба шогирдон интиқол меёфт. Ҳамин мактаби рақсии анъанавӣ тавассути анъанаи «устод шогирд» асрҳо боз арзи ҳастӣ мекунад [11, 14, 15].

Дар ҷамъияти синфӣ рақс ба халқию касбӣ ҷудо шуд. Ташаккули рақси халқӣ ба муҳлати дароз бо равандҳои меҳнатӣ, маросимҳои маишӣ ва динӣ робита дошт. Он тадриҷан аз алоқаи мустақим бо меҳнату маросимҳо ҷудо шуда, моҳияти санъатро касб кард, ки дар он зебоии ҷисм, ҳолатҳои гуногуни ҷисмонӣ рӯҳонии инсон таҷассум меёфтанд. Масалан, дар рақси халқии тоҷик нақши асосиро дасту бадан ичро мекунанд, ҳаракати по бошад, ба онҳо чӯр мешавад, рақси халқии аврупоӣ ба ҳаракати по асос меёбад, дастҳо бадан ба он чӯр мешаванд». Ҳар давраи таърихӣ рақсҳои худро дорад, ки дар онҳо хусусиятҳои хоси марҳилаҳои инкишофи давра инъикос ёфтааст. Яке аз чунин хосиятҳои махсуси фарқкунанда дар болои танга, асп, туб, лаълӣ, занг ва ғайра рақсидани занони тоҷик мебошад [16, 17, 21].

Ин гуна анъанаҳо дар давраи подшоҳии Ахаманедҳо ва баъдтар дар замони Аштархониёну Сосониён густариш ёфт. Ин аз деворҳои толори ниқобҳои рақсӣ дар маркази толори қасри бошукӯҳи Тупроққалъа ёфта шудааст, ки дар он 55 намуди раққосаҳо (дар мобайн 16-нафарӣ, 13 раққоса, 10 шакли зан дар деворҳои паҳлӯӣ ҷойгир шудаанд), аз миёни

онҳо танҳо 16 нафарашон мард мебошанд [25, с.73–82]. Дар деворнигора ягон акси раққоса такрор наёфтааст. Гуногунии ранги куртаҳо: сурх, сабз, гулобӣ, зард далели он аст. Либоси мардона ҳамеша сурх буда, он бо ду намуд: шалвори танги дар мӯза даровардашуда ва шалвори васеъ нишон дода шудааст. Зану мард дар рақси дунафара, занони яккараксаро мувофиқи қаду басти худашон тасвир кардаанд. Ин тасвирҳо дар ҳолати рақс кардан ифода ёфтаанд, куртаи сурхи рах-рахии раққоса пеш аз ҳамроҳаш нигоҳ дошта шудааст [25]. Рифтин Б. дар бораи дараҷаи баланди фарҳанги рақсии аҷдодони халқи тоҷик ва рушду такомули он дар кишварҳои атрофи он менависад, ки оиди он дар дастхатҳои қадимии чинӣ маълумот дода шудааст [26, 121-123, 128, 131]. Дар эпохи Тан (618-963 гг.) санъати мусиқӣ ва рақсии халқҳои эронитабор бо иштирокунандагони ҳамин мамлакатҳо ба намоиш гузошта шуда буд:

Бухоро	9 навозанда, 2 раққоса
Самарқанд	4 навозанда, 2 раққоса
Куч	9 навозанда, 2 раққоса
Қашгар	10 навозанда, 2 раққоса

Санъати мусиқӣ ва рақсӣ дар дарбори императорони Чин густариш ёфта буд, ки дар ин бора Н. Ҳакимов дар таҳқиқоти худ оид ба таърихи санъати мусиқии тоҷикон [30, с. 163–164; 175–183] маълумот додааст. Дар Чин раққосаҳои Самарқанд бо номҳои «Рақс бо шамшер», «Остинҳои абрешимӣ», «Рақси дарвешон», «Рақси чарх» (хусюан) машҳур гашта буданд. Шоири машҳур Вей Джи (772-840) ин рақсро чунин инъикос мекунад: «Раққоса ҳар ду дастро бардошта, бо зарби доира давра бо суръати баланд чарх мезанад, ки ба тӯфони барф монанд аст. Вай ба тарафи рост ва тарафи чап ҳазор маротиба чарх мезанад. Ҷунон тез чарх мезад, ки ба чархи ароба монанд буд» [17, с. 221–224]. Дар ҳамон давра мутрибони Самарқанд, онҳое, ки бо асбобҳои мусиқии *ди флейта*, *барабан*, *ҷенгу*, *барабанчик*, *хэу ва тунба* барои ҳамин рақс менавохтаанд, дар тан чомаҳои сурхи торики абрешимӣ ва дар сар рӯймоли сиёҳи абрешимӣ мепӯшиданд. Бо Цзой – шоири давраи Тан дар шеъри худ «Раққосае, ки рақси хусюанро иҷро мекунад», ки тахминан дар соли 755 навиштааст, чунин меорад:

Раққоса, раққоса!
 Дил якҷоя бо сетор, дастҳо мутеи доира!
 Овози торҳо ва доира ва ду даст ба боло мераванд.
 Вай ҳамчун тӯфон тез чарх мезанад, дар рақс тез ҳаракат мекунад.
 Боз чарх мезанад, хаста намешавад.
 Ҳазор давр ва даҳ ҳазор чарх ва ин охир надорад [26, с. 128].

Дар яке аз ғорҳои Дун Хуан сахнаи мусиқӣ ва рақс тасвир ёфтааст. Чор зани раққоса дар қолинчаи майдаи гирд истода, дар ҳолатҳои гуногуни рақсӣ ифода шудаанд. Ду нафари онҳо бо ду даст ду рӯймолро гирифта чарх мезананд, тарзи тасвир нишон медиҳад, ки онҳо дар вақти чархзанӣ ҳақоқӣ шудаанд. Онҳо ду дастро бардошта, дар як ҷо истода, тез чарх мезананд. «Рақси шамшер», ки бо шамшер иҷро мегардид, яке

аз нишонаҳои робита бо санъати ҳарбии он давра мебошад. Дар рақс бо шамшер ҳаракатҳои гуногуни санъати ҷангӣ иҷро мешудаанд. Либоси раққос монанди либоси ҳарбӣ зебо ороиш ёфта буд, он сифати декоративӣ дошт. Баъдтар ин рақс тез паҳн шуда, ҳамчун рақси тозае ҷобуқонаи занона шакл гирифт ва яке аз рақсҳои машҳуртарини он давра гардид.

Ғайр аз ин тасвири деворнигораҳои шаҳрҳои қадимаи минтақаи Осиёи Марказӣ нишон медиҳанд, ки дар он давраҳо санъати рақсу мусиқӣ тараққӣ карда будааст [7, 8, 9, 12, 24-26]. Баъд аз инқилоби октябри асри XX дар заминаи фолклор ва санъати касбӣ санъати ҳаваскорӣ инкишоф ёфта суфта гардид [3, 4, 10, 14-16, 19-21]. Мутаассифона, имрӯз чунин таносуб дида намешавад, рақси анъанавии тоҷикӣ хусусияти ҳоси худро аз даст дода истодааст.

Баъди солҳои 30-юми асри XX раққосони дарбор, устодони рақси тоҷик, ки аз ғушаву канори кишвар дар Театри мусиқӣ-драмавии ба номи А. Лоҳутӣ ҷамъ омада буданд, барои рушди рақси сахнавии тоҷик сахми худро гузоштанд [16, 21, 23].

Дар солҳои 1939-1941 устодони рақс, балетмейстерҳои рус К. Голейзовский ва А. И. Проценко дар ташаккули санъати касбии сахнавии хореографияи тоҷик сахми калон гузоштанд [16, 21]. Рафти ташаккул ва рушди санъати сахнавии рақсии он давра дар китобҳои А. И. Проценко «Танцевальное искусство Таджикистана» ва К. Голейзовский «Первый таджикский балет. Декада таджикского искусства в Москве», «Касьян Голейзовский» [23, 10, 14] инъикос ёфтааст. Дар ин асарҳо муаллифон масъалаҳои мероси рақси анъанавии халқӣ тоҷик, аз худ намудан ва дар заминаи он ташаккул ёфтани рақси касбии сахнавии халқӣ ва балетро баррасӣ намудаанд.

Раққосаи машҳур, устои рақс, профессор, ҳунарманди халқии Тоҷикистон А. Азимова дар асарҳои «Танцевальное искусство Таджикистана» [3], «Мастера танцевального искусства» [3] масъалаҳои дастаҳои ҳунари ва мавқеи эҷодӣ раққосаҳои машҳури Филармонияи давлатиро дар санъати рақси халқӣ тоҷик ба баррасӣ кашидааст.

Хусусиятҳои рақси тоҷик ва намунаҳои он дар қатори рақсҳои халқҳои дигар бори аввал дар китоби Т. Ткаченко «Народный танец» [27] инъикос гардидааст. Дар асоси ин мавод А. Азимова ва А. И. Проценко китоби «Таджикский танец и методика его преподавания в учебных заведениях и коллективах художественной самодеятельности» [5]-ро барои муассисаҳои таълимӣ санъат ва дастаҳои ҳаваскорӣ таҳия намуданд.

Дар аввали асри XXI аз тарафи пажӯҳишгарон оид ба санъати рақси тоҷик китоб ва мақолаҳои зиёде ба ҷоп расидаанд. Яке аз онҳо таҳқиқоти илмӣ олими мусиқии Н. Г. Ҳақимов «Фарҳанги мусиқии халқӣ тоҷик» дар 2 ҷилд [29, 30] мебошад, ки он инкишофи санъати мусиқӣ ва рақсии аҷдодони тоҷиконро дар давраҳои гуногуни таърихӣ муаррифӣ мекунад.

Раққоса ва устои рақс Ф. Аюбҷонова дар китоби «Рақси анъанавии тоҷик» [6] сабақҳои рақси тоҷик, ҳаракатҳои рақси занонаи ҳучандӣ, помири, қулобӣ, бухороиро бо забонҳои русӣ ва англисӣ пешниҳод намудааст.

Устодони рақс Ш. Абдурахмонова, Ҷ. Охунова. 3. Казакова, Н. Ковракова ва Н. Қличева оид ба масъалаҳои гуногуни рушди санъати рақс дар маҷаллаи «Паёми фарҳанг»-и ПИТФИ мақолаҳо ба ҷоп расонданд [1, 2, 13, 15-18, 22]. Дар ин пажӯҳишҳо масъалаҳои санъати рақси касбии тоҷик, рақси мардона, рақси якка, тайёр намудани кадрҳо барои санъати балет, ансамблҳои касбии рақсӣ ва дастаҳои ҳаваскории рақсӣ баррасӣ карда шудаанд.

Н. Қличева ва 3. Казакова дар китоби «История хореографического искусства Таджикиста: очерки» (2014) ба масъалаҳои рушди санъати рақси тоҷик, гурӯҳи балети Театри опера ва балет ба номи С. Айни, ташаккул ва рушди ансамблҳои касбии рақсии «Лола», «Зебо», «Ҷаҳоноро», «Гулрез», «Чаманоро», «Рухшона», гурӯҳи рақсии ансамбли «Сомон», фаъолияти раққосаҳо ва устодони рақси тоҷик тавачҷух намудаанд [16]. Ин муалифон оид ба рушди рақси анъанавии тоҷик масъалаҳои муҳимро баррасӣ намуда, қайд кардаанд, ки бисёр рақсҳо бо мурури замон аз байн рафта, қисми камашон ба қатори рақсҳои анъанавӣ ворид гаштаанд. Рақс, ки ба бозофаринии ҳаракатҳои дахлдор асос меёфт, дар аввал аҳамияти мазҳабӣ соҳирӣ дошт ва қисми таркибии маросимҳо ба шумор мерафт.

Мураккабии тасвири забони рақси тоҷикӣ дар гуногунрангии ҳаракатҳои мавзун, печубхӯриҳои мухталиф, воситаҳои тасвир, имову ишора, пантомима, зарбу усулҳои гуногун, ҳаракатҳои сода ва мураккаби техникаи рақсӣ, хусусиятҳои маҳаллии рақсӣ ва ҳолатҳои умумӣ, услубҳо, ки дар рушди эволюсионии санъати рақсии тоҷик инъикос гардидааст, мебошад [27, с. 433–436; 14].

Раванди рушд ва такомули рақси халқии тоҷикӣ дар замони мо ҳам мунтазам идома дорад, ки дар натиҷа шаклҳои нави рақс ба вучуд меоянд. Фаҳмиши нави рақс чун рақси халқӣ-саҳнавӣ пайдо гардид. Рақси халқӣ-саҳнавӣ рақси халқие мебошад, ки аз тарафи устои рақс, балетмейстер, коркард ва дар саҳна аз тарафи раққосон иҷро мегардад. Балетмейстери машҳури рус К. Голейзовский, ки аз бисёр мамлакатҳои ҷаҳон ва Осиеи Марказӣ дидан намудааст, ба боигарии санъати рақси Тоҷикистон ва иҷрокунандагони рақси тоҷик баҳои баланд дода ба вачд омада буд [10].

Рақс вобаста ба шароити таърихӣ иҷтимоӣ ва ҷуғрофӣ ҳаёти халқ инкишоф меёбад. Вай дар худ завқи бадеӣ, тарзи зисту зиндагонӣ, олами эҳсосот, урфу одат, рӯҳи халқро таҷассум мекунад. То асри ХХ чанд сабки рақси халқӣ тоҷик ба мо расидааст, ки онҳо бо номҳои рақси кӯлобӣ, помирӣ, хучандӣ, бухорӣ маъмул мебошанд.

Рақси халқӣ натиҷаи эҷодиёти дастаҷамъӣ мебошад. Он аз иҷрокунанда ба иҷрокунанда, аз устод ба шогирд, аз насл ба насл, аз як маҳал ба маҳалли дигар гузашта, ғани мегардад ва дар баъзе мавридҳо ба сатҳи олии бадеӣ ва техникаи мумтозу нафис мерасад. Масалан, техникаи чархзанӣ ва дар вақти рақс ҷаҳидани раққоси халқӣ Бобо Ятим аз ноҳияи Восеъро ягон раққос такрор карда натавонист. Шогирдони ӯ устодони рақс Файзулло Каримов ва Муҳаммади Абдурасулов рақси мардонаи ӯро омӯхтанд ва давом дода истодаанд. Онҳо чун дигар устодони рақс шогирдонро ба монанди раққосаҳои машҳур Хайрӣ Ватанова, Зухро Назарова, Арафамо Давлатова ва дигарон тайёр мекунанд.

Имрӯз ҳам дар тую маъракаҳо, барномаҳои консертии дастаҳои хунарии касбӣ ва ҳаваскорӣ рақсҳои гуногунро бо асбобҳои иҷро мекунаманд ба монанди «Рақси чинӣ», «Рақси чайнаку пиёла», «Рақс бо кошук», «Рақс бо кушчак» (бо кӯза), «Рақси ангушпона», «Рақси руймолча», «Рақс бо остин», «Рақс бо тақсимчаҳо», «Рақс бо руймол» ва ғайраҳо.

Дар тую маъракаҳои хурсандӣ аз тарафи мардҳо ва занҳо рақсҳои мазҳакомез пешниҳод мегарданд. Масалан, «Бози бо муқоми занакӣ ё аргшти занакин» аз тарафи мард, «Аргшти мардакин ё мардинабозӣ» аз тарафи зан (Кӯлоб), «Рақси масҳарабозӣ» (Панҷакент, Истравшан, Ғонҷӣ), «Коч-базай» (Рақси шикам - Рушон) ва рақсҳои тақлиди ҳаҷвӣ «Хориш» (Айнӣ, Панҷакент) бо либосҳои ҳаҷвӣ мерос мондаанд.

Рақсҳои жонглирию акробатӣ: «Косабоз», «Тавокбозӣ», «Тағорабозӣ», «Чӯббозӣ», «Рақси дорбозӣ», «Рақси мор» бо чолокӣ ва маҳорати иҷрокунандагӣ фарқ мекунаманд. Ин гуна рақсҳо дар маъракаҳои калони оммавӣ аз тарафи санъаткорон ба тамошобинон пешкаш мешаванд.

Хореографияи ҳар халқ анъанҳои бисёрасраи рақсиро ба мерос гирифтааст. То имрӯз миқдори зиёди рақсҳо, рақсҳо бо суруд, ки ба онҳо асбобҳои мусиқӣ ҷӯр мешаванд, боқӣ мондааст. Усулҳои асосии он бо усулҳои асбобҳои зарбӣ, пеш аз ҳама дойира, тавлак, даф, нағора ва ғайра алоқаманд мебошад. Масалан, «Рақси занона бо дойира» (Муминобод, Фарм, Дарвоз), «Рақси мардона бо тавлак» (Кӯлоб), «О, ҷаҳе ҷум-ҷаҳала» (Ҳисор, Рӯдакӣ) ва ғайра.

Рақс ҳамеша бо сурудҳои, нидохо, соҳҳои нафасии карнай, сурнай, най, тутак, кушнай ҳамроҳ ва ҷӯр карда мешуд, ки онҳо дар халқҳои гуногун мухталиф буданд. Масалан, рақси «Нағорабазм» (Истравшан, Хучанд), ки аз тарафи зан ва мард иҷро карда мешавад.

Аз маросимҳои халқӣ рақсҳои маросимии гирди оташ ё бо оташ ташаккул ёфтанд. Дар туйи арусу домод, ҳешовандон дар назди ҳавлӣ гирди оташ мерақсанд.

Рақс бо мусиқӣ алоқамандии зич дорад. Мусиқии анъанавии тоҷикро аз рӯйи сабк метавон ба кӯхистонӣ (марказӣ), бадахшонӣ ва шимолӣ ҷудо намуд. Ҳамчунин мусиқии анъанавии тоҷик жанрҳои гуногун: ҳамосавӣ, меҳнатӣ, русумӣ (таронаҳои тақвими, туёна, сӯгворӣ ва ғ.), сурудҳои лирикӣ, мусиқии соҳӣ, намудҳои силсилавии касбӣ, халқӣ, халқии касбӣ ва анъанавии муосирро фаро мегирад. Мусиқии анъанавӣ мутобиқи замон (давр) ба шароити зиндагӣ, ҳавасу ормон ва шавқу рағбати гурӯҳҳои муай-яни иҷтимоӣ алоқаманд буда, молики қонуниятҳои хос ва намояндагони худ мебошад.

Рақсҳо таҳти сурудҳои халқии рақсӣ, сурудҳои класикии «Шашмақом»: «Муноҷот», «Синахурӯш», «Сарахбори «Наво», «Соқинома», «Таронаҳои ҳичоз», «Тановор», Уфари фалак ва ғайра иҷро мегарданд.

Рақси анъанавӣ чун навъи санъати синтетикӣ берун аз мусиқӣ, санъати тасвирӣ ва хунаҳои мардумӣ вучуд дошта наметавонад, зеро онҳо мазмуни рақс, пластикаи ҳаракатҳои рақсӣ, мавзунии эҳсосӣ ва хушобурангии костюму ороишҳоро тақвият мебахшанд. Пушоки раққос ва раққоса низ яке аз воситаҳои тасвирии рақс ба ҳисоб меравад, чунки либос, аз як тараф, ба кадом миллат тааллуқ доштани рақсро ни-

шон диҳад, аз тарафи дигар, замона ва савияи маданияти онро тасвир мекунад. Мусиқӣ ва либос якдигарро мукамал намуда, барои равшан гардидани образи рақс кӯмак мерасонад. Бинобар ин ба ҳар як рақс либоси махсус интихоб намудан зарур аст.

Санъати рақси касбии анъанавӣ чун дигар жанрҳои санъат таҷасумгари образҳои бадеӣ дар сахна мебошад, аз таҳиягар ва иҷрокунанда заҳмати зиёдеро талаб мекунад. Рақсҳо бояд мувофиқи мазмуну мундариҷа, шакл, услуб ва образҳо аз нигоҳи сахнавӣ таҳия гарданд. Таҳиягари рақс бо усули ҷобачогузории иҷрокунандагон дар сахна метавонад рақсҳои гурӯҳиро ороиш диҳад. Устодон аз тасвирҳои рақс, ки дар қонунҳои хореография қабул шудааст, бояд самаранок ва заргарона истифода намуда, тасвирҳоро бо мазмуни рақс омезиш диҳанд. Дар ин сурат рақс аз ҷиҳати ороиши сахнавӣ назаррабо ва диқатҷалбкунанда мешавад. Санъати рақс ба жанрҳои гуногун тақсим мешавад ва ҳар жанр мувофиқи характеру услуби худ фарқ мекунад. Бинобар ин, ороиши сахнавӣ рақсҳо низ аз ҳамдигар бояд фарқ кунанд. Масалан, дар иҷрои рақсҳои гурӯҳии мардумӣ мо имконияти васеи ороишот вучуд дорад. Аммо рақсҳои, ки шумораашон каманд мисли кuartет, трио, дуэт, соло аз таҳиягар барои ороиши сахнавӣ масъулияти зиёд талаб мекунад. Хусусан рақсҳои рӯйи танга, рақсҳои яккаи мавригӣ, рақсҳои классикӣ ором, ки асосан дар як ҷой иҷро мешаванд. Ин гуна рақсҳо иҷрои хоссаро талаб мекунанд. Дар ин ҳолат ороиши сахнавӣ рақс танҳо маҳорату малакаи иҷрокунанда: мимика, дарки мазмуну мусиқӣ буда метавонад. Гурӯҳи дигари рақсҳои мардумӣ низ ҳастанд, ки пайваста бо ин ё он предметҳо, мисли қошук, табақ, табақча, занг, қайроқ, думбра, дойра, тавлак, сӯзанӣ, кӯза ва ғайраҳо иҷро мешаванд. Дар ин ҳолат низ имконияти васеи ороиши сахнавӣ рақс мавҷуд аст. Дар як гурӯҳ рақсҳои дигари якка мисли ларзон, паррон, бозии калон, нағорабазм, қумбок, зарб, гиждала, чум-чаҳала, ки серҳаракатӣ ва ҷобукиро бештар талаб мекунанд, қисми ороширо маҳорати (яъне техникаи) иҷрокунанда раққос ё раққоса ташкил медиҳад.

Пӯшида нест, ки қисми таркибии номери рақсиро сару либоси иҷрокунанда ташкил медиҳад. Сару либоси иҷрокунанда бояд мувофиқи мазмуну шакли рақс офарида шавад. Аввалан, сару либоси иҷрокунандаи рақс зебо, нафис ва хосса бояд бошад, дар сурате, ки либос аз матоъҳои вазнин ё дурушт офарида мешавад, тарроҳии он тарзе офарида шавад, ки дар назар сабук тобад.

Саҳнаҳо мувофиқи стандартҳои худ барои иҷрои рақсҳо ва ҷило додани онҳо равшании зиёд дошта бошанд. Барои он ки сару либоси иҷрокунанда шинам, равшан ва пурҷило ба назар расад, офарандаи сару либосро мебоҷад, матоъҳоро дуруст интихоб кунад. Ба ин мазмун пироҳанҳо бештар аз матоъҳои дорои рангҳои равшан ва ҷилодиҳанда интихоб мешаванд.

Дар вақти иҷрои рақсҳои мардумӣ урфу одат, расму русум ва тарзи либоспушии ин ё он матоъ ба назар бояд гирифта шавад. Масалан, мардуми кӯҳистон дар гузашта на он қадар дур либосҳои равшан мепӯшиданд. Аммо, барои дар сахна намоиш додану эҳёи ин гуна либосҳо бояд онҳо сахнавӣ кунонида шаванд. Вазифаи асосии тарроҳи сару либоси сахна низ ҳамин аст, ки либосҳои мардумиро омӯхта, дар заминаи онҳо сару либоси сахнавӣ офарад.

Рақсҳои анъанавӣ рӯҳияи офарандаи онҳо – халқро ифода карда, вижагиҳои асолати миллии ҳаёти мардумро инъикос менамоянд. Бинобар ин рақсҳои анъанавиро тамошобинон хуб мефаҳманд, дӯст медоранд ва эътироф мекунанд. Таҳлили инкишофи таҳаввули рақси анъанавӣ, аз халқӣ то халқию саҳнавӣ собит месозад, ки дар ин раванд солоҳияти касбии балетмейстер ва донишманди вижагиҳои рақси фолклорӣ нақши муҳим мебозад. Дар ҳоле, ки интиқоли донишҳои рақсӣ аз насл ба насл қатъ нагардидааст, мероси анъанавӣ маҳфуз аст ва дар асоси он асарҳои нави хореографӣ ба вуҷуд меоянд. Ин донишҳо тағйирнопазиранд, зеро муқаддасу илоҳӣ маҳсуб мегарданд. Агар ин идомат қатъ гардад, рақсҳо низ беному нишон аз байн мераванд. Бинобар ин инкишофи рақсҳои анъанавӣ, гурӯҳҳои этникӣ, чамбият миллат ва давлат бояд дар сиёсати фарҳангии давлат инъикос ёбад. Раванди ҷаҳонишавӣ ҳамаи тарафҳои ҳастии инсонро дар бар мегирад ва пешии мо вазифаҳои гуногунро мегузорад. Мо бояд онҳоро иҷро кунем. Истиқлолият имконият фароҳам овард, то дар баробари арзишҳои фарҳангии миллий, инчунин санъати рақси анъанавӣ низ эҳё гардад.

Адабиёт

1. Абдурахмонова, Ш. Гулчини рақс / Ш. Абдурахмонова. Дастури методӣ барои дастаҳои ҳаваскорӣ. – Душанбе, 2009. – 160 с.
2. Абдурахмонова, Ш. Рақси мардонаи тоҷикӣ ва сабабҳои таъназули он / Ш. Абдурахмонова // Паёмномаи фарҳанг. – 2000. – № 3. – С.38-42.
3. Азимова, А. Танцевальное искусство Таджикистана. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1957. – 47 с.
4. Азимова, А. Мастера хореографического искусства Таджикистана / А. Азимова / редактор С. Ховари. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 96 с.
5. Азимова, А., Проценко, А. Таджикский танец и методика его преподавания в изучения таджикского танца в учебных заведениях и коллективах художественной самодеятельности / А. Азимова, А. Проценко. – Душанбе: Маориф, 1982. – 88 с.
6. Аюбджанова, Ф. Традиционные таджикские танцы / Ф. Аюбджанова. – Худжанд, 2000. – 95 с.
7. Беленицкий, А. М. Новые памятники искусства древнего Пенджикента // Скульптура и живопись древнего Пенджикента / А.М. Беленицкий. – М., 1959. – С. 11–26.
8. Бернштам, А. Н. Наскальные изображения Саймалы-Таш / А.Н.Бернштам // Советская этнография. – 1952. – №2. – С. 50–68.
9. Воусе, М. А. History of Zoroastrianism. Vol. II-Leiden-koln, 1975. – р. 494.
10. Голейзовский, К. Первый таджикский балет. Декада таджикского искусства в Москве / К.Голейзовский // Ду гул (Две розы): Балет в 4 актах. – М-Л.: Искусство, 1941. – 44 с.
11. Имрӯзу ояндаи рақси тоҷикӣ // Маданияти Тоҷикистон. – 1983. – 22 июл.
12. Кабанов, С. К. Изображение Шивы на оссуарии / С. К. Кабанов // Советская археология. – 1971. – №2 – С. 249-255.

13. Казакова, З. Состояние и перспективы подготовки специалистов в области хореографического искусства / З. Казакова // Паёмномаи фарҳанг. – 2001. – № 4. – С. 50-54.
14. Касьян, Голейзовский. Жизнь и творчество / К.Голейзовский. – Москва: Всероссийское театральное общество, 1984. – 575 с.
15. Клычева, Н. А. О развитии традиций фольклорного танца таджиков / Н.А. Клычева // Шестые Лазаревские чтения: «Лики традиционной культуры в начале XXI столетия», материал. междунар. науч. конф. Челябинск, 26-27 февр. 2013 г.: в 2 ч. / Челябин. гос.акад.культуры и искусств; сост.Л.Н.Лазарева. – Челябинск, 2013. – Ч.II. – С.41-49.
16. Клычева, Н., Казакова, З. История хореографического искусства Таджикистана: очерки / Н. Клычева, З. Казакова. – Душанбе: Дакики, 2014. – 368 с.
17. Клычева, Н. А. Хакимов, Н.Г. Танцевальная культура таджиков (генезис и эволюция) // Борбад и художественные традиции народов Центральной и передней Азии: история и современность. Тезисы докладов и сообщений / Н.А.Клычева, Н.Г. Хакимов. – Душанбе, 23-29 апреля 1990 г. – Душанбе, 1990. – С. 221–224.
18. Кавракова, Н. Подготовка кадров для танцевальных коллективов / Н. Кавракова // Паёмномаи фарҳанг. – 2001. – № 4. – С. 54-55.
19. Львов, Н. Материалы к истории таджикского театра / Н. Львов // Труды гос. центр. музея им. А. Бахрушина. – М.-Л.: Искусство, 1941. – С. 145-161.
20. Миронов, М. Музыка таджиков / М. Миронов – Сталинабад, 1932. – 96 с.
21. Нурҷонов, Н. Олами беканори ракси тоҷик (очерки таърихӣ-назарӣ) / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2004. – 337 с.
22. Охунова, Ч. Назаре ба ракси мардонаи тоҷик / Ч.Охунова //Паёмномаи фарҳанг. – 2000. – № 3. – С. 43-46.
23. Проценко, А. И. Танцевальное искусство Таджикистана / А. И. Проценко. – Душанбе: Ирфон, 1979. – 104 с.
24. Пулатов, У.П. Чильхурджа (материальная культура Уструшаны. вып.3) / У. П. Пулатов – Душанбе: Дониш,1975. – 184 с.
25. Раппопорт, Ю. А. Центральный массив. – Топрак-кала / Ю. А. Раппопорт. – М.: Наука, 1984. – С.73–82.
26. Рифтин, Б. Л. Из истории культурных связей Средней Азии и Китая (2 в. до н.э. – 8 в. н.э.) Проблемы востоковедения / Б. Л. Рифтин.– 1960. – № 5.– С.119-124.
27. Ткаченко, Т. Народный танец / Т. Ткаченко. – М.: Искусство,1954. – 680 с.
28. Фирдавсӣ, А. Шоҳнома / А.Фирдавсӣ. – Душанбе: Ирфон, 1966. – Ч. 7. – 651 с.
29. Хакимов, Н. Г. Музыкальная культура таджиков: древнейшая, древняя, раннесредневековая история. Книга II. История музыкального инструментария таджиков / Н.Г. Хакимов. – Худжанд, 2004. – 605 с.
30. Хакимов, Н. Г. Инструментальная музыка иранских народов (эпоха древности и раннего средневековья): Автореферат диссертации

на соискание ученой степени кандидата искусствоведения / Н. Г. Хакимов. – М., 1986. – 27 с.

Клычева Н., Рахмониён И.

ТРАДИЦИОННЫЙ ТАДЖИКСКИЙ ТАНЕЦ: КОМЕНТАРИИ К ВОПРОСАМ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье представлены комментарии по вопросам исследования традиционного танца таджиков. Исследования проведены учёными и хореографами-практиками. В течение многих столетий развивался язык народного танца в различных его формах, посвящённых разнообразным темам, традиционным событиям и праздникам, в том числе религиозным, светским, придворным и т.д.

Письменные источники и археологические артефакты свидетельствуют о широкой известности искусства танца предков таджикского народа в сопредельных странах. Это свидетельствует о разнообразии жанров и форм традиционного танца, бытующих в обычаях и обрядах народа. Из исторических источников известно, что правители Хутая, Самарканда, Бухары, Чача и др. преподносили как ценный подарок, музыкантов и танцовщиц императору Китая.

Танцовщицы Самарканда, исполнявшие танцы «Танец с саблей», «Шелковые рукава», «Танец дервишей», «Танец вращения» (хусюань) были популярными в Китае. В течение длительного развития появились разные направления жанров традиционного танца: отражающие в танцах повадки животных и птиц; танцы, изображающие процесс труда; танцы, исполняемые в религиозных обычаях и обрядах; военные и лирические танцы; танцы с бытовыми предметами и музыкальными инструментами; танцы комедийные и сатирические; танцы жонглерные и акробатические -цирковые и т.д.

С древних времен в традиционном танце героизм олицетворял силу духа. В ряду традиционных танцев представлены следующие военные танцы: на Памире «Танец с саблей», «Танец с палками», «Наскакбазай» в Кулябе и Гиссаре «Танец с ножами», «Танец с посохом», в Худжанде «Нагорабазм» и др.

Ключевые слова: исследование, искусство, танец, традиция, форма, сцена, таджики, народ, музыка, инструмент, творчество.

Klycheva N., Rahmoniyo I.

TRADITIONAL TAJIK DANCE: COMMENTS ON RESEARCH QUESTIONS

The article presents comments on the study of traditional Tajik dance. The research was carried out by scientists of the history, art studies, and practical choreographers. Over the centuries, the language of folk dance has developed in its various forms, dedicated to various topics, traditional events and holidays, including religious, secular, court, etc.

Written sources and archaeological artifacts attest to the widespread popularity of the art of dance of the ancestors of the Tajik people in neighboring countries. This testifies to the variety of genres and forms of

traditional dance that exist in the customs and rituals of the people. It is known from historical sources that the rulers of Khutal, Samarkand, Bukhara, Chach, and some others presented musicians and dancers to the Emperor of China as a valuable gift.

The dancers of Samarkand who performed the dances "Sword dance", "Silk sleeves", "Dervish dance", "Rotation dance"- (huxuan) were popular in China. During a long period of development, various genres of traditional dance appeared: reflecting the habits of animals and birds; dances depicting the process of labor; dances performed in religious customs and rituals; military and lyrical dances; dances with household objects and musical instruments; comedy and satirical dances; juggling and acrobatic-circus, and etc.

Since ancient times, heroism has represented the strength of the spirit in traditional dance. In some of traditional dances were presented military elements "Sword dance", "Dance with sticks", "Naskak-bazi" in Pamirs; "Dance with knives", "Dance with the stick" Kulob and Hisar and "Naghara-bazm" (Dance with drum) in Khujand

Keywords: research, art, dance, tradition, form, stage, Tajik, people, music, instrument, creativity.

ТДУ 002+07+37точик+39 точик+003.075+008

Муродов М.

БАЪЗЕ МАСЪЛАҲОИ НАЗАРИИ ТАЪЙИНОТИ ПУБЛИТСИСТИКА ДАР ЗАМОНИ МУ- ОСИР

Дар ин мақола масъалаҳои назариявии публитсистиқа ва таъйиноти он дар ҷомеаи муосир мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Публитсистиқа мисли ҳар гуна соҳаи эҷод дорои вижагиҳои хос мебошад, ки мақсад ва ҳудуди онро муайян мекунанд. Он муҳимтарин ҳолатҳои иҷтимоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардумро фаро мегирад. Вазифаи асосии публитсистиқа ташаккули афкори иҷтимоии аудитория доир ба муҳимтарин масъалаҳои давру замони муайян аст.

Публитсистиқа ҳамчун фаъолияти эҷодии махсуси иҷтимоӣ дорои объект ва предмети хоси худ аст. Агар объекти публитсистиқа ҳаёти иҷтимоӣ бошад, предмети онро фаъолияти иҷтимоии инсон, муносибати ӯ ба ҳаёти оммавӣ, фикр ва фактҳои иҷтимоие ташкил медиҳанд, ки дар иртибот бо ҳолатҳои гуногун, бавижа дар вазъияти проблемавӣ қарор доранд.

Маърифати объект ва баррасии предмети публитсистиқа баҳси чигунании функсияҳои онро ба миён меорад. Ин функсияҳо иттилоотиву иртиботӣ, маърифатӣ, императивӣ, иҷтимоию ислоҳотӣ, иҷтимоию дидактикӣ, идеологӣ, эстетикӣ ва амсоли ин мебошанд. Дар таълифоти илмиву таълимӣ доир ба функсияҳои публитсистиқа назарҳо мухталиф бошанд ҳам, аксарият мавҷудияти онҳоро тасдиқ мекунанд. Дар мақола ин назарҳо баррасӣ гардида, моҳияти функсияҳои публитсистиқа ва нақши онҳо дар замони муосир бо таҳлилҳои илмиву амалӣ нишон дода шудааст.

Функсияҳои публитсистиқа бо вучуди таъйиноти гуногун доштан, бо ҳам алоқаманданд. Ин алоқамандӣ дар маҷмӯъ сохтори функционалии таъйиноти публитсистиқаро ташкил медиҳад. Ин функсияҳо дар ҷараёни фаъолияти эҷоди публитсистиқӣ амалӣ гардида, дар фарҷом осори публитсистиқе ба шакл мебароранд, ки муоширати иҷтимоии одамонро боз ҳам наздик ва самаранок мегардонад.

Калидвожаҳо: *публитсистиқа, функсия, объект, предмет, иттилоотӣ, маърифатӣ, императивӣ, идеологӣ, таҳлил, инъикос, афкори иҷтимоӣ, иҷтимоӣ, эҷод, хусусият.*

Публитсистиқа – аз мафҳумҳои бунёдии илмҳои гуманитарии муосир буда, ба сифати инъикоскунандаи шаклҳои гуногуни фаъолияти иҷтимоии одамон маънидод мешавад. Публитсистиқа мисли ҳар гуна соҳаи эҷод хусусияти ба худ хос дорад, ки аз мавҷудият ва ҳудуди он дарак медиҳад.

«Публитсистиқа (лот. publicus – ҷамъиятӣ, оммавӣ) – навъи махсуси фаъолияти эҷодиест, ки мақсади аслиашро баррасии масъалаҳои муҳими иҷтимоии давру замони муайян ташкил медиҳанд.... Публитсистиқа тавассути воситаҳои ахбори омма дар шаклҳои шифоҳӣ (радио), хаттӣ (варақаҳо, рисолаҳо, рӯзномаву маҷаллаҳо), мусиқӣ (суруд), тасвири чадвалӣ (шиор, карикатураҳо), сурат ва кино паҳн мешавад.

Истилоҳи публитсистика дар ибтидои асри XIX пайдо шуда, дар аввал маънои асарҳо дар мавзӯи иҷтимоӣ-сиёсиро ифода мекард. Ба ин маъно, публитсистика муодили адабиёти сиёсии оммавӣ аст. Имрӯз публитсистика муҳимтарин ҳолатҳои иҷтимоии соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардумро фаро мегирад. Вазифаи асосии он баён ва ташаккули афкори иҷтимоии аудиторӣ доир ба муҳимтарин масъалаҳои давру замон аст» [4, с. 268-269].

Аз ин таърифот бармеояд, ки публитсистика соҳаи махсуси омӯзиши олами муосир буда, субъекти маърифати онро инсонии иҷтимоӣ ташкил медиҳад. Инсонии иҷтимоӣ нафарест, ки дар ҳаёти ин ё он соҳаи ҷамъият мавқеъ дорад. Инсонии иҷтимоӣ ҳамон вақт мавзӯи баҳси публитсистика қарор мегирад, ки агар «Мани иҷтимоӣ»-и ӯ буруз ёбад. Дар бурузи «Мани иҷтимоӣ»-и чунин инсон фаъолмандии ду ҷиҳат – дараҷаи маърифат ва мавқеи шахрвандии ӯ нақш мебозад. Ба ин мазмун, дар маърифати публитсистӣ талаби иҷтимоӣ ва рӯҳияи замон ҳамчун усули зиндагии инсонҳо дар ҷомеа омили асосӣ махсуб меёбад. Ба таъбири И. К. Усмонов «публитсистика баёни маром аст, ки дар матн ифода гардидаст» [8, с. 50].

Публитсист мушоҳиди зоҳирбин ва тавзеҳдиҳандаи факту арқом нест, балки ӯ шоҳиди бевоситаи ҳадафманд ва муҳаққиқест, ки бо нерӯи зеҳнӣ ва ҳисси ҳамбастагии худ ба зиндагии иҷтимоӣ дар бораи воқеаҳои олам ба муосирони худ нақл мекунад, мушкилоти мавҷударо баррасӣ ва роҳи ҳалли онҳоро нишон медиҳад ва ба ин васила дар ташаккули фикри иҷтимоии мардум саҳм мегузорад.

Мақсади асосии публитсистика ташаккули афкори иҷтимоӣ, ҳамохангсозии ҳаёти инсон дар ҷомеа, ба шакл даровардани рафтори муносиб ва низоми арзишҳои дар ҷомеа аз ҷиҳати фарҳангӣ муқарраршуда мебошад. Моҳияти ҳамаи ин, дар умум, таъсир расонидан ба афкори мардум аст.

Публитсистика ҳамчун фаъолияти эҷодии махсуси иҷтимоӣ дорой объект ва предмети омӯзиш аст. Чунончи муҳаққиқон муайян кардаанд, ба сифати объекти публитсистика аслан ҷараён ва ё зухуроте шинохта мешаванд, ки ба ҳолатҳои гуворо ва ё проблемавӣ алоқаманданд ва таҳлилу баррасиро тақозо мекунанд. Агар аз ин равшанӣ ба объекти публитсистика назар андозем, маънӣ ҳосил мешавад, ки чунин ҳолатҳоро худ инсонҳо ба вучуд меоранд. Яъне, муносибати инсонҳо ба зиндагии иҷтимоӣ ва меъёрҳои муқарраршудаи он як хел нест. Аз як тараф, муносибати одамони бепарво, каммасъулият, фориғбол боиси сар задани ҳолатҳои проблемавӣ мегардад, аз тарафи дигар, масъулиятҳои, равшан-фикрӣ ва нерумандии ашхоси соҳибфикр, боирода, бунёдкор, созанда ба ҳалли ҳолатҳои проблемавӣ мусоидат мекунад. Ба ин маънӣ, «ба сифати объекти публитсистика инсонии иҷтимоӣ – субъекти муносибатҳои иҷтимоӣ ва фаъолияти иҷтимоӣ бо тамоми рангорангии муносибати ӯ ба табиат, ҷомеа, замон ва худӣ ӯ баррасӣ мешавад» [5, с. 57].

Чун муносибатҳои иҷтимоӣ вобаста ба рӯҳияи давру замони муайян тағйир меёбанд, объекти публитсистика низ дар тӯли таърих дигаргун мешавад, вобаста ба тағйирёбии нақши иҷтимоиаш он таҳаввул меёбад. Масалан, агар дар оғози шаклгирии публитсистика ташаккули фикри инсон, пеш аз ҳама, зеро таъсири фазои муносибати иерархӣ сурат мегирифт, бо гузашти вақт тавачҷуҳ ба ташаккули шахсияти иҷтимоии

инсон афзалият пайдо кард. Имрӯз накши шахс, хосса шахсияти таърихӣ дар фазои иҷтимоӣ ва пешбурди соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа хеле бориз гардидааст. Ин ҳолат доманаи шинохт ва маърифати инсонии иҷтимоиро мураккаб мегардонад, зеро инсонии иҷтимоӣ ба фенемени мураккаб табдил ёфтааст.

Агар объекти публитсистика «инсонии иҷтимоӣ» бошад, пас предметҳои он чӣ буда метавонад. Ҳанӯз дар солҳои 70-ми қарни гузашта муҳаққиқ М. С. Черепанов доир ба назарияи публитсистика таҳқиқот ба анҷом расонида, навишта буд: «назарияи публитсистика предметҳои муайянеро қоркард накардааст». Бинобар ин, ӯ дар алоқамандии ба рӯҳи замон «маърифати сиёсии воқеиятро вижагии асосии предметҳои публитсистика донистааст, ки ба мақсади тарғибу ташвиқ ва таъсир ба ташкили рафтори иҷтимоии омма амалӣ мегардид» [10, с. 20 – 27].

Имрӯз муносибатҳои иҷтимоӣ нисбатан дигар шудаанд, аз ин рӯ танҳо «маърифати сиёсии воқеахоро» предметҳои публитсистика ҳисобидан саҳеҳ нест. Ба ин мазмун, имрӯз предметҳои публитсистикаро ба тарзи дигар метавон муайян кард. Агар зерини мафҳуми «предмет» ҷанбаи мундариҷавии объект фаҳмида шавад, пас предметҳои публитсистикаро олами фаъолияти иҷтимоии инсон, муносибати ӯ ба ҳаёти оммавӣ, фикр ва фактҳои иҷтимоие ташкил медиҳанд, ки дар иртибот бо ҳолатҳои гуногун, бавижа дар вазъи проблемавӣ ба вучуд омадаанд. Маълум аст, ки «факт аз калимаи лот. *factum* (ба амал омадан, руҳ додан) гирифта шуда, маънои зухуроти воқеан мавҷуда, рӯйдодҳои ҳақиқатан руҳдодаи ба маърифати назарӣ асосноккардашуда» [4, с. 377] аст. Факт се маъноӣ дорад: «1) вай рӯйдод ва зухуроти воқеии бофташуда аст; 2) он дониши қатъан муқарраршуда, далаҳои таҷрибавӣ, яъне шакли донишҳои эмпирикӣ мебошад; 3) факт воқеиятест, ки объективан вучуд дорад».

Ба ин маъноӣ, предметҳои публитсистикаро фактҳои иҷтимоие ташкил медиҳанд, ки ифодакунандаи яке аз тарафҳои ҳақиқати объективии зиндагии имрӯзаи моанд. Фактҳои иҷтимоӣ, ки маҷмӯи ҳодисаҳои ҷудогонаанд, базаи эмпирикии публитсистикаро ба вучуд меоранд, онро ғайи мегардонанд. Чунончи Е. П. Прохоров навиштааст: «бидуни базаи фактҳои устувор публитсистика номумкин аст» [6, с. 275].

Фактҳои иҷтимоӣ ҳамчун маҷмӯи ҳаводиси якҷинсаи дорони аҳаммияти ҷамъиятӣ, аслан рӯйдодҳои иҷтимоии муҳим ва зухуроти типиро фаро мегирад, ки аз ҷониби публитсист, дар таърих ба низомии муайяни арзишҳо – ғояи пешбари ҷомеа, парадигмаҳои муҳимми идеологӣ, доираи ҷаҳонбинӣ, сатҳи маърифат ва мавқеи шахрвандӣ баррасӣ карда мешавад. Аз ин ҷиҳатҳо бармеояд, ки баррасии фактҳои иҷтимоӣ ҷанбаи субъективӣ пайдо мекунад. Ҷанбаи субъективӣ ҳамчун аносири ғоявӣ «фикрест, ки асоси асари публитсистиро ташкил дода, муносибати муаллифро ба зухуроти баррасишаванда ифода мекунад. Мазмуни ғояи ҷаҳонбинии журналистро муайян мекунад» [4, с. 60].

Ба ин мазмун мисли он ки идеология ҳамчун муайянкунандаи ҳолат дар низомии ақидаҳо, назарияҳои гурӯҳҳои муайяни иҷтимоӣ бидуни ғараз буда наметавонад, публитсистика низ ҳолисона шакл намегирад. Публитсист ҳангоми баррасӣ ва ё таҳлилу арзёбии ин ё он масъала, тавсири симои ин ё он шахс, инъикоси раванди воқеаву рӯйдодҳо ҳамеша назари худро баён мекунад, муносибаташро нишон медиҳад. Муносибатҳои гоҳо ошкоро ва баъзан дар пасманзари воқеияти баррасишуда пинҳон

мемонад. Албатта, дараҷаи таҳлилу баррасӣ, усули музокира ва тарзи тасвири публитсистон як хел буда наметавонад. Ин далолат ба он мекунад, ки бе ғояи муайян асари публитсистӣ навиштан имконнопазир аст. Чунончи баррасӣ шуд, ғояи асари публитсистиро мақсад ва назари муаллиф ташкил медиҳад, ки дар заминаи таҳлилу баррасӣ ва арзиш додан ба зухурот, рӯйдод ва факт, яъне маърифати мавзӯ ҳосил шудааст. Ғояи асари публитсистӣ ду паҳлу дорад. «Яке – иттилоот дар бораи низоми арзишҳо аст, ки журналист (публитсист) дар таъба ба онҳо рӯйдодхоро шарҳ медиҳад. Бо шарофати ин аудитория имкон пайдо мекунад, ки ба моҳияти рӯйдод (иттилоот) амиқ сарфаҳм равад, арзишдиҳихои муаллифро қабул ё рад кунад. Дуюм, иттилооте, ки журналист бевосита аз маърифати вазъияти мушаххас ҳосил намуда, ба мақсади ҳалли проблема ба аудитория пешкаш мекунад, яъне иттилооти худи журналист» [4, с. 60]. Агар паҳлуи аввал ғояи асосии матнро ифода кунад, паҳлуи дуюм ғояи коргарии онро фаро мегирад. Ба ибораи дигар, агар паҳлуи аввал ба асарҳои публитсистикаи ҳуҷҷатӣ бештар хос бошад, паҳлуи дуюм ба публитсистикаи бадеӣ майл мекунад. Дар публитсистикаи бадеӣ тавассути ҳунари нигорандагии публитсист ғояи асар ҳукми таъсиргузори пайдо мекунад.

Публитсистика ҳамчун соҳаи махсуси фаъолияти иҷтимоию эҷодӣ дорои маҷмӯи методҳост, ки дар маърифати олам ба публитсист ёрӣ мерасонанд. Ин методҳоро дар маҷмӯъ ба ду гурӯҳ: методҳои ақливу мантиқӣ (индуксия, дедуксия, традуксия) ва методҳои маърифатӣ (когнитивӣ: тафаккур, тамоюли фазоӣ, фаҳмиш, ҳисоб кардан, омӯзонидан, нутқ, қобилияти музокираронӣ) ҷудо мекунад. Агар методҳои аввал барои дарёфти ҳақиқати ҷараёнҳои иҷтимоию табиӣ ба публитсист ёрӣ диҳанд, методҳои гурӯҳи дуюм дар дараҷаи муайян барои ба вучуд овардани образи публитсистӣ ва ба шакл даровардани андешаи маҷозӣ, баъзн тахайюли ба ӯ кумак мерасонанд. Бо шарофати дуруст ва ҳунармандона кор гирифтани аз ин методҳо дар асари публитсистӣ тасвири бадеӣ шакл мегирад. Тасвири бадеӣ, аз як тараф, ғояи иҷтимоии асарро ҷило медиҳад, онро мукамал мегардонад, аз ҷониби дигар, барои татбиқи вазифаҳои маърифатӣ ва дидактикии дар асар ба миён гузошташуда заминаи заруриро фароҳам меорад. Дар тасвири бадеӣ сухани эҷодкор боэҳсос, шунаво ва ғӯшнаво аст. Маҳз ин шеваи тасвир тавачҷуҳи муҳтаб-хонандаро ба худ мекашад, ӯро барои шундан (хондан) ва фаҳмидани моҳияти асар водор месозад. Ба таъбири публитсистии рус М. Колтсов «андешае, ки бидуни эҳсос, шавқ, тасвиру тавсиф ояд, касеро мутавачҷеҳ нахоҳад сохт» [2, с. 111].

Ҳамин тавр, публитсистика аз соҳаҳои эҷодӣ аст, ки дар шинохт ва маърифати воқеияти олами муосир ба таҷрибаи иҷтимоӣ таъба мекунад. Он авзои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷомеаро мавриди таҳқиқ қарор дода, тавачҷуҳи мардумро ба муҳимтарин масъалаҳои иҷтимоии давру замон ҷалб мекунад ва ба ин роҳ дар ҷомеа афкори умумро ба вучуд меорад. Ин амал тавассути функсияҳои гуногуни публитсистика коргар мешавад. Агар барои журналистика функсияи иттилоотӣ асосӣ маҳсуб ёбад, дар публитсистика функсияи маърифатӣ мақоми бунёдӣ дорад. Маърифати публитсистӣ аз воқеияти иҷтимоӣ маншаъ гирифта, бо факту далелҳои иҷтимоӣ асоснок мегардад ва дар рӯҳия ва талаби давру замон шакл мегирад ва вусъат пайдо мекунад.

Ба ин маънӣ, агар раванди бунёди неругоҳи барқи обии Роғунро дар контексти илмӣ таҳқиқ кунем, кӯшиш менамоем, ки бо таҳлилҳои мушаххас ва истифодаи факту омор заминаҳои ташкили ин сохтмон ва раванди бунёди онро муайян кунем, маблағҳои ҷудошуда, ҷалби сармояҳои гуногунро дақиқан нишон диҳем.

Баррасии ин мавзӯ дар адабиёти бадеӣ шакли дигар пайдо мекунад. Адиб имконияти бештар дорад, аз ҷумла дар ин маврид ӯ метавонад раванди ташаккули образи муҳандиси миллиро ба тасвирҳои бадеӣ ва хунари нигорандагӣ нишон диҳад.

Публистист чунин имконият надорад, зеро ӯ ҳақиқати воқеииро ҳамчун «нусаҳои маърифати ҳаёт» инъикос мекунад. Дар ин ҳолат вай метавонад дар бораи мушкилоти ин сохтмон ва сабабҳои тӯл кашидани корҳои он андеша ронад, роҳҳои ҳалли онҳоро ҷӯё шавад.

Публистистика функцияҳои дигар низ дорад, ки функцияи иттилоотиву иртиботӣ аз ҷумлаи онҳост. Ин функция низ ҳукми бунёди дорад. Моҳияти функцияи иттилоотиву иртиботӣ мушоҳидаи муҳити атроф, вазъи иҷтимоии ҷомеа, ҳифз ва гиромидошти мероси фарҳангӣ, муаррифию интиқоли он ба наслҳои имрӯзу оянда, огоҳии мардум аз хатарҳои иҷтимоиву табиӣ ва амсоли ин аст. Функцияи иттилоотии публистистика имкон медиҳад, ки доир ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти иҷтимоӣ ба аудиторияи иттилоотии муҳиму мубрам пешниҳод гардад. Ин функция барои баҳамойии муносибати фард ва ҷомеа мусоидат менамояд.

Публистистика ба оҳанги императивӣ (омирона, ҳокимона) ба мардум муроҷиат мекунад, онҳоро бо масъалаҳои иҷтимоии рӯзмарра пайванд месозад ва ба ин васила дар ҳалли мушкилоти мавҷуда нақш мегузорад. Он барои дарки ҳамдигарии одамон фазои зарурии иҷтимоиро фароҳам меорад, рӯҳияи иҷтимоии даври замони муайянро ба таври мақсаднок ба шакл медиҳад, онро маънидод мекунад, асоснок мегардонад ва барои наслҳои оянда маҳфуз медиҳад.

Функцияи бунёди дигари публистистикаро функцияи иҷтимоию ислохотӣ номидан мумкин аст. Яъне публистистика на танҳо воқеиятҳо ва лаҳзаҳои проблемавиро баррасӣ мекунад, дар дарку маърифати онҳо ба хонанда ёрӣ мерасонад, балки барои ислоҳашон масъалагузорӣ низ мекунад, масъулинро баро ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ хушдор медиҳад. Махсусияти функционалии публистистика бо вазифаҳои он вобастагии ногуастагӣ дорад. Ин вазифа, пеш аз ҳама, бо роҳи ташаккули афкор ва тарзи ҳаёти иҷтимоӣ, ҳамоҳангсозии зиндагии одамон ба шароити имконоти ҷомеаи сертаркибаи муосир амалӣ мегардад. Татбиқи ғояҳои пешқадам ва коркарди арзишҳои ахлоқии ҷомеа аз бисёр ҷиҳат ба публистистика вобаста мешавад. Публистистика ба ҳамаи соҳаҳои ҳаёт дахл намуда, ҳам ба ҷараёни инкишофи ҷомеа ва ҳам дар тақомули шахсияти аъзои ҷудогонаи он таъсир мерасонад. Вай ба таври фаврӣ ба нуктаҳои дардноки ҷомеа ва ё тарғиби дастовардҳои он эътино намуда, на танҳо назар ва эҳтироси аудитория, балки дар маҷмӯъ, мавқеи шахрвандии мардумро ба шакл медиҳад, онро устувор мегардонад.

Функцияи иҷтимоию ислохотии публистистика ба функцияи иҷтимоию дидактикӣ (пандомезӣ) ва иҷтимоию маърифатии он алоқаи канда-нашаванда дорад. Зеро яке аз вазифаи публистистика паҳш ва тавзеҳи амиқу ҳамаҷаҳаи ин ё он ғоя, назар ва андешаҳост, ки дар ҷараёни дарки таъсири байниҳамии субъектҳои иҷтимоӣ ва таҳлили фактҳои

ичтимоӣ иҷро мешавад. Масалан, дар публитсистикаи маорифпарварии охири асри XIX ва ибтидои садаи XX тоҷик пахш ва тарғиби пешравиҳои кишварҳои дигар авзалият дорад. Яъне публитсистон роҳи бедорӣ маънавӣ ва эҳсоси худшиносими мардумро дар ҳамин равия дидаанд, ки дуруст ҳам буд.

Вижагии дигари публитсистика дар он аст, ки публитсист на танҳо дар бораи воқеаҳо, комёбиҳо, проблемаҳо нақл мекунад, балки тавассути таҳлил, баррасӣ ва музокираҳои худ ҷазоеро ба вучуд меорад, ки диққати хонанда ба он ҷалб мешавад ва ба андешаи ӯ бовар мекунад. Ин амал моҳияти функцияи иҷтимоӣю боварибахшии публитсистиқаро ифода мекунад. Ба таъбири Демосфен «агар ман шуморо мутмаъин карда тавонам, шумо ҳарчӣ ман маслиҳат диҳам, амал мекунад». Моҳияти функцияи иҷтимоӣю боварибахшии публитсистика дар ҳамин аст. Публитсист бояд хонандаро ба дурустии ин ё он фикр, ақида, арзиш, меъёри пешниҳодшуда, тарзи муносибат ба масъала, роҳи ҳалл доштани проблемаи баррасишуда бовар кунонад. Публитсистика бе нерӯи илҳомбахш (боваркунонанда) сифати муҳимми худро аз даст медиҳад. Боварии публитсистика аз боварии публитсист маншаъ мегирад. А. Аграновский барҳақ қайд мекунад, ки «решаи публитсистика боварии муаллиф аст.... Ман ба муаллиф бовар мекунам, агар ҳис кунам: он чизе, ки ӯро ба ташвиш овардааст, дар борааш менависам» [1, 5]. Албатта, ташвиши мардумро ҳис кардан, масъаларо дуруст дарк намудан, ба моҳияти фарҳангӣ ва иҷтимоӣ он сарфаҳм рафтани музокираҳоро бо фактҳои санҷидашуда пайванд сохтан, аз баррасиҳои масъала далелҳои собит ҳосил намудан аз публитсист қудрату фаҳми хосаро талаб мекунад.

Функцияи дигари публитсистика функцияи идеологӣ аст. Моҳияти ин функция тарғиби ғояи пешқадам ва ба ин роҳ ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва, умуман ҷомеа ва таъсир расонидан аст. Доир ба ин функцияи публитсистика ақидаи муҳаққиқон мухталиф аст, на ҳама онро функцияи бунёди меҳисобанд. Бархе бар он назаранд, ки публитсистика набояд идеологӣ кунонида шавад. Аммо, чунончи таҷриба нишон медиҳад, публитсистика бидуни ғоя буда наметавонад. Агар дар маҷмӯъ мақсади асосии публитсистика ташаққули афкори иҷтимоӣ бошад, пас ба шакл даровардани ҷунин афкор ва ба нишон расонидани он бидуни тарғиби ғояи муайян имкон надорад. Аз тарафи дигар, инсон ва ё публитсист аз низоми ғоя ва назарҳои иҷтимоӣ дур буда наметавонад. Публитсист дар ҳар ҳолат ба воқеаи мавриди баррасиаш муносибат ва назари худро на танҳо иброз медорад, балки онро ба таври равшан муайян мекунад ва ба ин васила мавқеи шахрвандиашро нишон медиҳад. Ба ин мазмун публитсистика «дар шарҳи сиёсии воқеаҳои баамалоянда, ҳулосабарориҳо доир ба масъалаҳои ниҳоят муҳимми ҳаёти халқ, тарғиби идеяву идеалҳои ҷамъиятӣ, иҷтимоӣ ва ғайра хизмати босазо мекунад» [7, с. 6]. Идеология инъикоси хусусиятҳои мавҷудияти иҷтимоӣю инсон дар шуури ӯ аст.

Идеология дар раванди таҷрибаи иҷтимоӣю одамон шакл гирифта, дар коркарди меъёрҳои аксиологӣ ва дарёфти роҳҳои таъсири иҷтимоӣ вазифаи асосиро ба дӯш мегирад. Ба ин мазмун А. П. Короченский дуруст менависад, ки: «воситаҳои ахбори оммаи пешбар дар ҳама гуна кишварҳои интиқолдиҳандаи ин ё он тартиби идеологӣ мебошанд» [3, с. 75]. Ҷанбаи идеологии публитсистика дар таҷдид ва ё тавлиди ғояи нав, интиқоби факт, тарзи баҳодихӣ, дараҷаи шарҳу тавзеҳи масъалаҳои муҳим-

ми рӯз ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ кумак мерасонад, ҷаҳонбинии онҳоро васеъ ва фаъл мегардонад.

Ба қатори функсияҳои бунёдии публитсистика ҳамчунин функсияи эстетикиро метавон дохил намуд. Моҳияти ин функсия васфи зебоӣ, тараннуми зебоипарастӣ, эҳсоси тарбиявӣ мебошад, ки тавассути матни публитсистӣ амалӣ мегардад. Дар замони муосир, ки таъсири фарҳангҳои гуногун имконпазир шудааст, ин функсия аҳамияти бештар пайдо кардааст. Ин функсия тариқи пурзӯр намудани ҷанбаҳои маърифатӣ, зебоипарастӣ ва тарбиявии матни публитсистӣ татбиқ мегардад.

А. В. Полонский забонро низ функсияи бунёдии публитсистика меҳисобад. Далели ӯ он аст, ки «публитсистика на танҳо ифодаҳои тозаи нутқро бо мамнуният истифода ва мавҷудияти онҳоро дар ҷомеа тасдиқ мекунад, балки худ онҳоро фаъолона ба вучуд меорад» [5, с. 60]. Ин ҷараён ҳам ҷанбаи мусбат ва ҳам манфӣ дорад. Аз як тараф, эҷоди забон (калимаву шеваҳо) барои ба шакл даровардани образҳо, ғанӣ гардидани забони миллӣ кумак мерасонад, аз ҷониби дигар, калимаҳои нав, маъноҳои нав ва грамматикаи нав анъанаҳои садсоларо вайрон мекунад, омилҳои баҳсиро ба вучуд меорад.

Ҷамаи функсияҳои публитсистика бо ҳам алоқаманд буда, дар маҷмӯъ сохтори функционалии онро ташкил медиҳанд. Ин функсияҳо дар ҷараёни фаъолияти эҷодии публитсистон амалӣ гардида, дар фарҷом осори публитсистиро ба шакл мебардоранд, ки боло рафтани маърифати иҷтимоии мардум, наздик ва самаранок гардидани муоширати иҷтимоии онҳо мусоидат мекунад.

Ҳамин тариқ, ҷомеа дар ҳар даври замон ба эҷоди публитсистӣ ниёз дорад, публитсистика на танҳо афкори иҷтимоиро ба шакл мебардорад, балки ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ ва маънавии ҷомеаро тағйир медиҳад. Публитсистика соҳаи махсуси фаъолияти эҷодӣ аст, ки ба ҳақиқати зиндагии иҷтимоӣ таъяс мекунад, раванди онро меомӯзад, дар дарки ин раванд ба мардум ёрӣ мерасонад, инсонҳоро аз ҷиҳати мафкура ва маром ба ҳам меорад, дар ҳалли проблемаҳои мурабамии иҷтимоӣ ва ҷамоаҳои соҳаҳои ҳаёти одамон бо ҷомеа мусоидат мекунад.

Адабиёт

1. Аграновский, А. Своего дела мастер / А. Аграновский. – М., 1980. – 416 с.
2. Колцов, М. Писатель в газете / М. Колцов. – М.: Советский писатель. – 1961. – 138 с.
3. Короченский, А. П. «Пятая власть»? Медиакритика в теории и практике журналистики / А. П. Короченский. – Ростов-на-Дону. – 2003. – 284 с.
4. Муродов, М. Донишномаи фарҳанги рӯзноманигорӣ / М. Муродов. – Душанбе: Аржанг. – 2016. – 480 с.
5. Полонский, А. В. Публицистика как особый вид творческой деятельности / А. В. Полонский // Научные ведомости. Белгородский государственный университет. – 2008. – № 11(51). – С. 56-61.
6. Прохоров, Е. П. Искусство публицистики: Размышления и разборы / Е. П. Прохоров. – М., 1984. – 359 с.

7. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб. – 2000. – 256 с.
8. Усмонов, И. К. Назарияи публитсистиқа / И. К. Усмонов. – Душанбе. – 1999. – 100 с.
9. Усмонов, И. К. Журналистика / И. К. Усмонов. – Душанбе. – 2008. – Ҷилди. 3. – 448 с.
10. Черепанов, М. С. Проблемы теории публицистики / М. С. Черепанов. – М., 1973. – 272 с.

Муродов М.

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИИ ПУБЛИЦИСТИКИ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

В данной статье рассматриваются теоретические вопросы публицистики и ее функции в современном обществе. Журналистика, как и любая область творчества, имеют свою отличительную особенность, которые определяют ее цель и границы. Она охватывает наиболее важные социальные вопросы различных сторон жизни людей. Основная задача публицистики – сформировать общественное мнение по наиболее актуальным вопросам времени.

Публицистика как особая социальная творческая деятельность имеет объект исследования и предмет отражения. Если объектом публицистики является общественная жизнь, то её предметом является общественная деятельность, её отношение к общественной жизни, мышление и социальные факты, которые в различных обстоятельствах являются проблематичными.

Знание объекта и рассмотрение предмета публицистики вызывают дискуссию о его функциях. Эти функции включают в себя информационные и коммуникационные, когнитивные, императивные, социально-преобразующие, социально-дидактические, идеологические, эстетические и др. В научных трудах и учебных пособиях существуют различные взгляды определения функций публицистики. В данной статье обсуждаются различные взгляды, и посредством научного и практического анализа показана сущность функций журналистики в современную эпоху.

Несмотря на свои различные цели функции публицистики взаимосвязаны между собой. Данный подход в целом формирует функциональную структуру публицистики. Эти функции реализуются в процессе творческой деятельности и в конечном итоге образуют публицистическое произведение, которое делает общение людей более тесным и эффективным.

Ключевые слова: публицистика, функция, объект, предмет, информация, когнитивный, императивность, идеологический, анализ, отражение, общественное мнение, социальная деятельность, креативность, особенность.

Murodov M.

SOME THEORETICAL PROBLEMS OF THE FUNCTION OF JOURNALISM IN MODERN SOCIETY

In this article are discussed the theoretical issues of journalism and its functions in modern society. Publicism, like any field of creativity, has its own distinctive features that determine its purpose and boundaries. It covers the most important social issues of various aspects of people's lives. The main task of journalism is to form public opinion on the most important issues of the certain time.

Publicism as a special social creative activity has its own object of study and the subject of reflection. If the object of publicism is public life, but its subject is social activity, its relation to public life, thinking and social facts, which in various circumstances will be problematic.

Knowledge of the object and consideration of the subject of publicism cause a discussion about its functions. These functions include information and communication, cognitive, imperative, socially transformative, socio-didactic, ideological, aesthetic and other features.

In scientific works and textbooks, there are different views on the definitions of the functions of journalism. This article discusses these views and through scientific and practical analysis shows the essence of the functions of journalism in the modern era.

Despite their various goals, the functions of publicism are interconnected. This approach as a whole forms the functional structure of journalism. These functions are realized in the process of creative activity and ultimately form a publicist work that makes communication between people closer and more effective.

Keywords: journalism, function, publicism, object, subject, information, cognitive, imperative, ideological, analysis, reflection, public opinion, social, creativity, feature.

ТДУ 002+07+05+37 тоҷик+82.09+83.3(2тоҷик)
Чумбаев М.

ДАСТУРИ МУФИД ДОИР БА ШИНОХТИ МАТБУОТИ МАҲАЛЛӢ

(Чанд андеша дар бораи китоби Қутбиддинов А. Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 160 с.)

Пажӯҳиши мазкур хусусияти тақризӣ дошта, дар он ҳусну қубҳи китоби А. Қутбиддинов «Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ» таҳлилу арзёбӣ шудааст.

Чопи ин китобро муҳимму саривақтӣ номидан мумкин аст. Китоб хусусияти илмиву методӣ дошта, дар баробари маълумотҳои таърихӣ, баррасии баъзе ҷанбаҳои назарии матбуоти даврии маҳаллиро низ фаро гирифтааст. Муаллиф дар таъя ба адабиёти илмии соҳавӣ моҳияту вазифаҳои матбуоти маҳаллиро бо назардошти рӯҳияи даври замон бозгӯ намуда, нақши ин тип матбуоти давриро дар ҳаёти иҷтимоӣ нишон додааст.

Китоб шомили 13 фасл буда, фаслҳои он идомаи мантиқии ҳамдигар мебошанд, ҳамдигарро пурра менамоянд ва дар маҷмӯъ як асари муккаммали дорой таъиноти илмиву методиро ташкил медиҳанд.

Дар баробари комёбӣ дар китоб баъзе камбудихо аз қабилӣ пургӯйӣ, муносибати сатҳӣ, галати фикр ва имло ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо бо далелҳо нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: *матбуоти даврии маҳаллӣ, моҳият, таъинот, мавзӯ, мундариҷа, жанр, таҳқиқ, таҳлил, инъикос, арзиш, проблема, хусусият.*

Боиси қаноатмандист, ки солҳои охир доир ба матбуоти даврии маҳаллӣ ҳамчун шохай муҳимми матбуоти миллӣ як силсила тадқиқотҳои арзишманд анҷом дода шудаанд. Аз чунин тадқиқотҳо дар бораи таърихи таъсис, марҳилаҳои ташаккул, хусусиятҳои жанриву мавзӯии матбуоти маҳаллӣ маълумоти муфид пайдо кардан мумкин бошад ҳам, то ҳанӯз бисёр паҳлуҳои ин тип матбуоти кишвар аз мадди назар дур мондааст. Ба ин маънӣ, чопи китоби Абдулмумин Қутбиддинов бо номи «Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ»-ро метавон муҳимму саривақтӣ арзёбӣ намуд.

Муаллиф кӯшиш ба харҷ додааст, ки дар заминаи рӯҳҳои таърихӣ ба баъзе ҷанбаҳои назарии шинохти матбуоти маҳаллӣ равшанӣ андозад. Китоб хусусияти илмиву методӣ дорад. Муаллиф дар таъя ба адабиёти илмии соҳавӣ ба моҳияту вазифаҳои матбуоти маҳаллӣ равшанӣ андохта, пайдоишу ташаккули ин навъи матбуотро мавриди таҳқиқ қарор додааст. Мундариҷаву мавзӯ, хусусиятҳои жанрӣ ва дигар унсурҳои хоси матбуоти маҳаллӣ низ аз мадди назари ӯ дур намондаанд.

Китоб шомили 13 фасл буда, фаслҳои он идомаи мантиқии ҳамдигар мебошанд, ҳамдигарро пурра менамоянд ва дар маҷмӯъ як асари муккаммали дорой таъиноти илмиву методиро ташкил медиҳанд.

Фасли аввали китоб «Назаре ба дараҷаи таҳқиқ» унвон дорад. Дар заминаи зикри таҳқиқотҳои марбут ба матбуоти маҳаллии муҳаққиқони ватаниву хоричӣ муаллиф иброз медорад, ки доир ба аҳаммияту хусусияти матбуоти даврии маҳаллии Тоҷикистон дар асару мақолаҳои олимону

муҳаққиқон таъкиду ишораҳои ҷудогона мавҷуд бошад ҳам, то ҳанӯз тадқиқи мушаххас дар бораи мақому ҷойгоҳи ин типи матбуоти даврӣ дар системаи матбуоти умумимиллӣ вучуд надорад. Дар ин радиф ба масъалаҳои муносибати матбуоти маҳаллӣ бо ҳокимияти маҳал, таъсири он ба доираҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, нақши матбуоти маҳаллӣ дар комил гардонидани фазои иттилоотӣ, рақобатпазир будани нашрияҳои маҳаллӣ дар бозори иттилоот ва дигар омилҳои инкишофи ин типи матбуот бо дидгоҳи хос муносибат карда шудааст.

Дар фасли «Чанд равзанаи шинохт» дар бораи хусусиятҳои хоси матбуоти маҳаллӣ, вижагиҳои инъикоси проблемаҳо дар ин типи матбуоти даврӣ, аудитория ва таъсири матбуоти маҳаллӣ ба фазои иттилоотии маҳал ва ҷумҳурӣ, доираи фарогирии мавзӯю масъалагӯзорӣ, мавриди баррасӣ қарор гирифта, таъкид карда мешавад, ки матбуоти маҳаллӣ ҳадафҳои мушаххас дорад, ки дар ин замина моҳияти идеологии он ташаккул меёбад. Дар ҳар давру замон завқу муносибати хонанда нисбат ба нашрияи маҳалли худ вазифаву ҳадафҳои ин навъи матбуотро муайян менамояд. Дар натиҷаи таҳлилҳо муаллиф ба натиҷае мерасад, ки имрӯз синну соли хонандаи матбуоти ноҳиявӣ нисбат ба хонандаи матбуоти шаҳриву марказӣ калонтар аст. Аз ин рӯ, матбуоти маҳаллӣ дар баробари ғимояи манфиатҳои муассис бояд ба оинаи воқеии маҳал табдил ёбад ва бештар ба инъикоси проблемаҳои рӯ оварад, ки дар онҳо манфиати аудитория ё худ мардуми маҳал ифода ёфта бошад.

Фасли дигари маҷмӯа «Таърих ва анъанаҳо» унвон дорад. Дар он матбуоти маҳаллӣ ба сифати «мактаби бузурги ташаккули журналистика»-и миллӣ арзёбӣ мегардад, зеро аксари нашрияҳои даврӣ аввал дар ҳудуди шаҳрҳои нисбатан хурд таъсис ёфтаву баъдан хусусияти миллӣ касб кардаанд. Муаллиф ба пайдоиши матбуоти маҳаллӣ дар Аврупо ва Россия рӯи таърихи намуда, ташаккули матбуоти маҳаллиро дар Тоҷикистон падидаи муҳими ҷамъиятӣ арзёбӣ менамояд. Дар заминаи таҳлилу омӯзишҳо ташаккул ва инкишофи матбуоти маҳаллӣ дар Тоҷикистон ба се давра гурӯҳбандӣ карда мешавад, ки давраи аввал аз замони таъсиси ҶШС Тоҷикистон то соли 1950, давраи дуюм аз соли 1950 то соли 1990 ва давраи сеюм аз соли 1991 инҷонибро дар бар мегирад. Таъкид карда мешавад, ки замони шукуфоии матбуоти маҳаллии Тоҷикистон аз солҳои 50-ум то солҳои 90-уми асри XX-ро дар бар мегирад, зеро маҳз дар ҳамин давра адади наشري рӯзномаҳои маҳаллӣ зиёд гардида, дар марказҳои тамоми ноҳияҳо матбааҳои бо дастгоҳҳои замонавӣ мучахҳаз ташкил карда мешавад. Ҳарчанд матбуоти маҳаллӣ ба дастгоҳи муқтадирӣ идеологӣ табдил ёфта буд, вале дар саҳифаҳои он бисёр масъалаҳои марбут ба ҳаёти мардуми маҳал низ инъикос меёфтанд. Зимни баррасии вазъи нашрияҳои маҳаллӣ дар замони истиқлол таъкид карда мешавад, ки дар солҳои 90-уми асри гузашта нобасомониҳои сиёсӣ ба вазъи нашрияҳои маҳаллӣ таъсири манфӣ расонданд, ки дар натиҷа ҷопи ин типи матбуот ба таври номунтазам сурат мегирифт. Нашрияҳои маҳаллии Тоҷикистон имрӯз ҳам моҳиятан анъанаи замони Шӯравиро идома дода, тобеи Мақомотҳои иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо мебошанд ва бо дастгирии маҳдуди ҳокимияти маҳаллӣ ба таъби мерасанд. Дар фазои иттилоотии Тоҷикистон чандон муваффақ нагардидани нашрияҳои маҳаллии хусусӣ ва дар шароити кунунӣ ба рақобат тобовар набудани ин типи матбуот махсус таъкид гардидааст.

Масъалаҳои муҳити иттилоотии матбуоти маҳаллӣ ва ташаккули он, дар шароити таъсири муҳит фаъолият намудан, ба воситаи муҳимми ташаккулдиҳандаи фазои иттилоотии маҳал табдил ёфтани нашрия, муносибати ҳайати эҷодии нашрия бо аудитория, табиату талабот, хусусияти аудиторияи маҳал ва таъсири он ба муҳити фаъолияти матбуоти маҳаллӣ, сиёсати муассис ва дарки он аз тарафи кормандони нашрия, муносибати ҳокимияти маҳаллӣ ба шаклу мазмуни ин нашрияҳои даврии маҳаллӣ дар фасли «Ҷойгоҳи матбуоти маҳаллӣ дар муҳит ва фазои иттилоотӣ» мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Муҳити матбуоти маҳаллӣ ҳамчун усули кухна арзёбӣ гардида, дар ин самт ба хоҳири ҷалби аудитория ба рӯзнома ба роҳ монда шудани обунаи маҷбурӣ аз тарафи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар маҳалҳо мисол оварда мешавад ва паҳлуҳои мусбату манфии чунин амал зикр мегардад. Аз ҷумла нигоҳ дошта шудани робитаи хонанда бо нашрияҳо ҳамчун паҳлуи мусбати обунаи иҷборӣ зикр гардида, бо обунаи маҷбурӣ вобаставу дастнигар мондани матбуоти маҳаллӣ ҷанбаи манфии ин амал доништа мешавад. Ба пиндори муаллиф коҳиш ёфтани нақши хабарии нашрияҳои маҳаллӣ ва хосияти маълумотдиҳӣ пайдо кардани онҳо яке аз омилҳои ба фазои иттилоотӣ таъсири кам доштани ин типи матбуот мебошад.

Шинохти рисолати идеологии матбуоти маҳаллӣ ва манфиатовар иҷро гардидани ин рисолат аз тарафи ҳокимияти маҳаллӣ, муносибати матбуоти маҳаллӣ бо ҳокимияти маҳаллӣ ва, дар баробари ин, қаробати нашрия бо аудитория, ба наشري маводи интиқодӣ ва проблемагузорӣ вобаста будани нуфузи ин типи матбуот ва фаро гирифта шудани афкори иҷтимоии маҳал дар маводи он, воситаи ҷалб кардани таваҷҷуҳи ҷомеа ба масоили мубрами иҷтимоӣ ба ҳисоб рафтани матбуоти маҳаллӣ аз ҷумлаи масъалаҳои мебошанд, ки дар фасли «Моҳияти идеологӣ» мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Таъиноти идеологии матбуоти маҳаллӣ, ки аз замони шӯравӣ мерос мондааст, набояд боиси аз байн рафтани рӯҳияи иҷтимоӣ дар нашрия гардад, зеро ҳама гуна васоити ахбори омма, пеш аз ҳама, барои мардум мавод паҳш мекунад. Ба андешаи муаллифи асар вобастагии зиёди матбуоти маҳаллӣ ба муассис (ҳокимияти маҳаллӣ) боиси коҳиш ёфтани аудитория ва муносибати ин навъи матбуот бо хонанда гардидааст. Илова бар ин, дар шаҳру ноҳияҳо вучуд надоштани алтернатива ба матбуоти маҳаллии расмӣ боиси якрангии тарзи баён ва коҳиш ёфтани нуфузи ин навъи матбуот арзёбӣ карда мешавад.

Дар бораи имконоти қудрати матбуоти маҳаллӣ барои ба самти зарурӣ равона кардани афкори маҳал ва ба ин васила эътибор пайдо кардани он дар байни аудитория, нақши матбуоти маҳаллӣ дар баланд бардоштани нерӯи зехнии мардум ва ба вучуд овардани афкори созанда дар фасли «Қудрат ва имконоти матбуоти маҳаллӣ» сухан меравад. Дар иртибот ба ин таъкид карда мешавад, ки матбуоти маҳаллӣ нисбат ба дигар типи матбуот ба аудитория наздиктар буда, мавзӯю масъалаҳои, ки дар саҳифаҳои он инъикос меёбанд, ба доираи хонандагон нисбатан шинос мебошанд. Аз ин рӯ, дар атрофи масъалаҳои, ки дар саҳифаҳои матбуоти маҳаллӣ инъикос мешаванд, афкори умум нисбатан зудтар ба вучуд меояд.

Фасли дигари маҷмӯа «Омилҳои рушди матбуоти маҳаллӣ» унвон дорад. Дар ин фасл дар шароити бӯҳронӣ қарор доштани нашрияҳои маҳаллӣ таъкид карда шудааст. Чопи реклама, таъмини инкишофи озоди нашрия, ҷоннок намудани фаъолияти муҳбирон ва пайгирӣ намудани ҳалли

проблемаҳои инъикосшаванда, сатҳи иқтисодии маҳал ва истиқоматкунандагони он, таъмини идораи нашрияҳо бо техникаи ҳозиразамон, чопи матолиби хонданбоб, истифода аз технологияи инноватсионӣ, дуруст ба роҳ мондани фаъолияти маркетингиву менечментӣ, таъмини робитаи устувор бо аудитория ва ба назар гирифтани эҳтиёҷоти хонандагон нисбат ба маводи чопӣ, омӯхтани таҷрибаи матбуоти маҳаллии кишварҳои дигар аз омилҳои доништа мешаванд, ки ба пешрафту бақои матбуоти маҳаллӣ мусоидат карда метавонанд. Паст будани сатҳи иқтисодӣ, баланд будани синну соли кормандони нашрияҳои маҳаллӣ, паст будани маош, майлу хоҳиш надоштани ҷавонон барои кор дар ин типи матбуот, истифодаи рекламаи пӯшида ва маводи фармоишӣ, омӯхта нашудани шароити нави тичоративу иҷтимоӣ аз тарафи кормандони нашрияҳо, бахусус сармуҳаррирони онҳо, истифодаи ороишу дизайни қолабӣ ҳамчун омилҳои ёрдас гардидаанд, ки ба пешрафти матбуоти маҳаллӣ ҳалал мерасонанд. Бо назардошти ин омилҳо муаллиф ба ҳулосае меояд, ки дар шароити имрӯза матбуоти маҳаллӣ чумхӯрӣ ба *«истиклол ва ислоҳот»* ниёз дорад.

Дар фасли «Рақобат дар шароити нав» таъкид карда мешавад, ки матбуот дар муддати таърихи зиёда аз чорсадсолаи худ бо шадидтарин сензураҳои ҳокимони худҳо дучор гардидааст. Пайдоиши радиову телевизион низ барои матбуот рақобати шадидро ба миён овард, вале ин рақобатҳо матбуотро аз байн бурда натавонист. Дар солҳои 90-уми асри XX воситаи нави ахбору иртибот бо номи Интернет зухур кард, ки теъдоди аудиторияи он на танҳо аз матбуот, балки аз радиову телевизион низ зиёд мебошад. Интернет боиси пайдо шудани журналистикаи чандрасонаӣ гардид, ки хусусияти се чинси дигари журналистика – матбуот, радио ва телевизионро доро мебошад. Пайдо шудани Интернет на танҳо майдони рақобатро барои матбуот, балки барои дигар чинҳои ВАО низ танг намуд. Дар чунин шароите, ки рақобат барои матбуот душвор мебошад, матбуоти маҳаллӣ танҳо дар ҳолате фаъолият карда метавонад, ки манфиати хонандаро дар мадди аввал гузошта, худро ба шароити нав мутобиқ намояд, ҳангоми чопи мавод талаботи аудиторияро ба эътибор гирад.

Да фасли дигари маҷмӯа – «Мавзӯ ва мундариҷаи матбуоти маҳаллӣ» таъкид карда мешавад, ки ин типи матбуот вобаста ба табиату фазои маҳал мавод нашр мекунад. Дар шароите, ки имкони ҳар рӯз нашр гардидани ин типи матбуот вучуд надорад, дар маводи ин гуна нашрияҳо очилияту фаврияти баланд ба назар намерасад, аз ин рӯ, кормандони эҷодии чунин нави матбуот бояд бештар ба жанрҳои таҳлилий ва бадеиву публицистӣ рӯ оранд. Дарёфти мавзӯ ва тарзи масъалагузорӣ дар нашрияҳои маҳаллӣ бояд ба талаботи аудитория созгор бошад. Нигоҳ доштани робита бо хонанда яке аз комёбиҳои муҳим ва ҳамчун падидаи чехраофар барои матбуоти маҳаллӣ доништа мешавад.

Умуман, муаллиф доираи мавзӯю мундариҷаи матбуоти маҳаллиро фарох арзёбӣ намуда, таъкид менамояд, ки на танҳо проблемаву мушкилоти маҳал, балки масъалаҳои минтақавию байналмилалӣ низ дар саҳифаҳои матбуоти маҳаллӣ инъикос ёфта метавонанд. Аз ин рӯ, кормандони эҷодии матбуоти маҳаллӣ бояд ҷаҳонбинии васеъ дошта бошанд. Мушкилоти ҷомеа, наздик будан бо аудитория ва робитаи зич доштан бо хонанда бояд кормандони нашрияҳои маҳаллиро водор намояд, ки ҳамеша аз пайи ҷустуҷӯи

мавзӯҳои нав бошанд, танҳо дар ҳамин сурат нашрия дар байни хонандагон маҳубубият пайдо менамояд.

Сабк ва усули хоси пешниҳоди мавод, хусусиятҳои забон ва услуб ва шакли инъикоси матлаб дар матбуоти маҳаллӣ дар фасли «Сабку услуб ва шеваи баён» баррасӣ гардидаанд. Дар интиҳоби мавзӯ ва сабку услуби баён чандон муваффақ набудани журналистони феълӣ матбуоти маҳаллӣ махсус зикр карда мешавад. Бо забони содаи ба мардум фаҳмо навиштани матлаб, кӯтоҳбаёнӣ, рангорангии ифодаи фикр, рӯҳи бадеӣ бахшидан ба мавод барои матбуоти маҳаллӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Дар фаслҳои дигари китоб масъалаҳои марбут ба имконоти истифодаи жанрҳо, робитаи матбуоти маҳаллӣ бо аудитория ва ороишу дизайни ин типҳои нашрияҳо матраҳ гардидаанд.

Умуман, китоби «Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ» асари комили илмиву методӣ ба ҳисоб рафта, барои минбаъд ба роҳ мондани тадқиқотҳои густурда дар ин самт заминаи мусоид фароҳам меорад. Дар маҷмӯъ онро метавон дастоварди хуб номид. Бо вучуди ин дар асар баъзе камбудҳои ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо дар нашрҳои минбаъда ба манфиати кор хоҳад буд:

1. Дар асар нисбат ба факту далелҳои илмӣ суҳанҳои умумӣ ё як навъ пургӯйӣ зиёд ба назар мерасад;

2. Дар фасли «Омилҳои рушди матбуоти маҳаллӣ» он омилҳои номбар мешаванд, ки ба пешрафти матбуоти маҳаллӣ ҳалал мерасонанд. Дар баробари ин, агар муаллиф омилҳои мушоҳидашуда, ки ба пешрафти матбуоти маҳаллӣ мусоидат менамоянд, номбар карда, онҳоро ба таври мушаххас гурӯҳбандӣ менамуд, хубтар мешуд. Ба монанди омилҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва ғайра;

3. Баъзан андешаҳои ғалат ба назар мерасанд. Масалан, дар саҳифаи 39 (саҳри сеюм аз боло) чунин ҷумла дида мешавад: «*Дар Тоҷикистон пайдоиши аввалин нашрияи миллӣ ба соли 1912 рост меояд ва дар ин замина матбуоти маҳаллиро метавон аз ҷавонтарин навъи матбуоти ватанӣ номид*». Ҳол он ки дар он замон (соли 1912) дар ҳарифаи сиёсӣ ҷаҳон Тоҷикистон ном давлат вучуд надошт. Аён аст, ки муаллиф дар қисми аввали ҷумлаи боло («*Дар Тоҷикистон пайдоиши аввалин нашрияи миллӣ ба соли 1912 рост меояд...*») таъсиси аввалин рӯзномаи тоҷикӣ дар Осиеи Миёна – «Бухорои Шариф»-ро дар назар дорад. Ҷузъи дуюми ҷумлаи боло (...*ва дар ин замина матбуоти маҳаллиро метавон аз ҷавонтарин навъи матбуоти ватанӣ номид*) низ бо қисмати аввали он (*Дар Тоҷикистон пайдоиши аввалин нашрияи миллӣ ба соли 1912 рост меояд...*) ягон иртибот надорад.

4. Дар баъзе фаслҳои маҷмӯа муаллиф вазъи матбуоти маҳаллии Тоҷикистонро дар қиёс бо матбуоти маҳаллии Россия мавриди баррасӣ қарор медиҳад, ки дар ин маврид низ андешаҳои муаллиф хусусияти умумӣ пайдо кардаанд. Хуб мебуд, агар вазъи кунунии нашрияи мушаххаси шаҳрӣ, ноҳиявӣ ё вилоятӣ бо нашрияи ҳамсони худ дар Россия ё ақаллан дигар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода мешуд. Дар он сурат ҳулосаҳои мушаххас баровардан имконпазир буд.

Бо вучуди ин, китоби «Моҳият ва таъиноти матбуоти маҳаллӣ» дастоварди хуби илмиву методӣ буда, барои омӯзгорону муҳаққиқон, донишҷӯён ва дигар алоқамандони соҳа муфид мебошад. Маводи онро дар курсу семинарҳои махсуси факултети шуъбаҳои журналистикаи мактабҳои олии ҷумҳурӣ, ҳамчунин дар таҳқиқотҳои илмӣ минбаъда доир ба матбуоти маҳаллӣ истифода бурдан мумкин аст.

ТДУ 78 тоҷик+37 тоҷик+398+9 тоҷик+008
 Ҷумъаев М., Шарифзода Ф.

ТАҲҚИҚИ РАВАНДҲОИ ИННОВАТСИОНӢ ДАР МУСИҚИИ ТОҶИК

(мулоҳизаҳо дар ҳошияи китоби Зубайдӣ А. Равандҳои инноватсионӣ дар
 муסיқии тоҷик. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 96 с.)

Пажӯҳиши шодравон Абӯбакр Зубайдӣ «**Равандҳои инноватсионӣ дар муסיқии тоҷик**» ҳам аҳамияти назарӣ ва ҳам аҳамияти амалӣ дорад. Аҳамияти назарии пажӯҳиш дар он ифода меёбад, ки муҳаққиқ бори аввал масъалаи инноватсия ва муסיқии миллиро мавриди баррасии илмӣ қарор додааст. Аз рӯи пажӯҳиши мазкур дар факултету шуъбаҳои санъати муסיқӣ ва ихтисосҳои марбутатаи соҳа курсу семинарҳои таълимӣ хондан мумкин аст, ки ин аҳамияти амалии кор мебошад.

Пажӯҳиши мазкур аз пешгуфтор ва чор боб иборат мебошад. Дар пешгуфтор мақсади таҳқиқ муайян гардида, таъкид карда мешавад, ки таърихи муסיқӣ бо инноватсия ва рушди технология тавҷам мебошад, зеро эҷоди муסיқӣ ҳамеша бо навгониҳои техникӣ тавҷам аст. Тамоми соҳҳои муסיқӣ, аз аввалин соҳҳои одӣ то соҳҳои мураккабу касбии муסיқии имрӯза ҳосили нави (инноватсия)-и тафаккури ромишгарону ҳунармандони ихтироъкор мебошанд, ки дар замонҳои гуногун арзи ҳастӣ намудаанд ва ба шарофати чунин навгониҳо рушду инкишофи санъати муסיқӣ таъмин гардидааст, дар оянда низ амалӣ намудани равандҳои инноватсионӣ дар соҳаи муסיқӣ боиси пешрафти ин соҳаи санъат хоҳад гардид.

Дар боби аввали пажӯҳиш – «**Мухтасар аз таърихи навгониҳои муסיқии тоҷик**» масоили навгониҳои муסיқии тоҷик аз замонҳои қадим то замони Истиқлолият, рушди тамоюлҳои инноватсионӣ дар Тоҷикистони муосир, саҳми ҳунармандан дар ихтироӣ асбобҳои гуногуни муסיқӣ ва пешрафти ин соҳа мавриди мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Дар бораи рушду инкишофи санъати муסיқии миллати тоҷик дар даврҳои гуногуни таърихӣ, омилҳои пайдоиш ва тақмили бархе аз соҳҳои муסיқӣ ва нақши шахсонӣ алоҳида дар пешрафти ин навъи санъат маълумот дода шудааст. Маълумоте, ки дар боби аввали пажӯҳиш дарҷ гардидааст, на танҳо барои мутахассисони соҳаи санъати муסיқӣ, балки барои муаррихону фарҳангшиносон ва тамоми алоқамандони соҳаи фарҳангу ҳунар ниҳоят муҳим мебошад. Зимни баррасии навгониҳои санъати муסיқии тоҷик дар замони Шӯравӣ ба нота гирифтани муסיқии суннатии тоҷик – «Шашмақом», ташкили ансамблҳои касбии муסיқӣ, ташаккули санъати муסיқии касбӣ ва дар омезиш бо унсурҳои муסיқии миллии инкишоф ёфтани санъати эстрадӣ аз омилҳои инноватсионӣ дар соҳаи муסיқӣ доништа мешавад. Пешрафти босуръати тамоми рукҳои фарҳанги муסיқӣ, аз ҷумла санъати муסיқии мардумӣ, эҷодиёти оҳангсозони халқӣ, муסיқии касбии мардумӣ, касбии классикӣ, касбии композиторӣ, пешрафти муסיқии эстрадӣ ва ғайра, ба комёбиву дастовардҳои нави эҷодӣ ноил гардидани ҳунармандони тоҷик, баргузориҳои даҳҳо чорабиниҳои ҳунариву концертӣ, истифодаи таҷҳизоти ҳозиразамон дар санъати муסיқии миллии, тавассути шабакаи ҷаҳонии Интернет дастрасии доираи васеи шунавандагону

бинандагон ва алоқамандони мусиқӣ гардондани бехтарин асарҳои соҳаи мусиқӣ ва суруду навоҳои дилангези ҳунармандону мутрибон, истифодаи воситаҳои мухталифи техникаву технологияи ҳозиразамон дар эҷоди суруду навоҳои гуногун ва нақши техникаву технологияи муосир дар бехтар гардидани сифати суруду навоҳо аз муҳимтарин омилҳои инноватсионӣ дар мусиқии замони истиқлолият арзёбӣ карда шудаанд.

Боби дуюми асари тадқиқотӣ «**Мавқеи таҷҳизотҳои технологӣ дар рушди мусиқии тоҷик**» унвон дошта, ду фаслро дар бар мегирад. Дар фасли аввал – «**Таҷҳизоти техникӣ ва рушди мусиқии тоҷик**» дар бораи нақши радиову телевизион ва дигар таҷҳизоти техникӣ, аз қабili микрофон, дастгоҳҳои қувватдиҳандаи овоз, дастгоҳҳои сабти овоз (магнитофон) ва ғайра дар пешрафти мусиқии миллии сухан меравад. Таъкид карда мешавад, ки истифодаи чунин таҷҳизоти техникӣ на танҳо барои пешрафти мусиқӣ мусоидат намуд, балки имкон дод, ки суруду навоҳои дилошӯб дар лентаи магнитӣ сабт гардида, дар мавридҳои зарурӣ истифода шаванд, ки ин ҳам барои баланд гардидани завқи бадеии мардум, ҳам барои инкишоф шавку рағбати ҷомеа ба суруду мусиқӣ мусоидат намуд. Таъкид карда мешавад, ки агар Радио дар солҳои сиюм барои шунавонидани бисёр суруду мусиқии дилангез имкон фароҳам оварда бошад, таъсиси телевизион имкон дод, ки алоқамандони соҳаи мусиқӣ ҳам овози дилангези ҳофизону мутрибони дӯстдоштаи худро шунаванду ҳам чехраи зебои онҳоро тамошо кунанд. Дар маҷмӯъ муҳаққиқ таъсиси радиову телевизиони Тоҷикистонро барои пешрафти санъати мусиқии тоҷик таҳаввулоти назаррас меҳисобад. Ҳамчунин дар шароити имрӯза истифода аз имконоти телефонҳои мобилӣ барои пешрафти соҳаи мусиқӣ назаррас арзёбӣ карда мешавад. Ба андешаи муаллиф дар гузаштаи на чундон дур телефон танҳо воситаи алоқаи байни одамон ба ҳисоб мерафт. Имрӯз телефонҳои мобилӣ, на танҳо воситаи алоқа ба ҳисоб мераванд, балки вазифаҳои зиёдро иҷро мекунанд. Тавассути чунин воситаҳо аз ҷумла суруд сабт кардану шунидан ё тамошо кардан, ҳатто сабти сурудҳои дилангезро тавассути шабакаи Интернет ба тамоми олам паҳн кардан имконпазир аст.

Дар фасли дуюми боби дуюми пажӯҳиши илмӣ – «**Микроэлектроника, компютер, Интернет ва рушди мусиқии миллии**» масъалаи нақши технологияи электронӣ дар пешрафти мусиқии миллии тоҷик мавриди баррасӣ қарор дода мешавад. Дар ин фасл таъкид карда мешавад, ки истифодаи компютер, махсусан Интернет дар рушди санъати мусиқӣ имконоти бемаҳдуд фароҳам овард. Бо истифодаи чунин таҷҳизот мо метавонем, дилхоҳ суруду мусиқиро дар иҷрои ҳунармандони дӯстдошта шунавем, тамошо кунем ва сабт намоем, дар бораи ҳар як ҳунарманд, таърихи пайдоиши ин ё ин суруду мусиқӣ ва ғайра маълумоти кофӣ ба даст оварем. Чунин таҷҳизот кори ҳунармандонро низ осон намуд. Сарояндагон бо истифода аз техникаву технологияи компютерӣ метавонанд, ҳангоми ҳунарнамоӣ дар сахна фонограммаи сурурхояшонро истифода кунанд, ҳамзамон оҳанги сурудро сабт карда, худ сурудро бо овози «зинда» сароидан мумкин аст. Ҳамчунин тавассути Интернет мо метавонем, сурудҳои сарояндагони дӯстдоштаамонро дар дилхоҳ нуқтаи олам дастрас, тамошо ё гуш намоем.

Боби сеюми пажӯҳиш «**Инноватсия ва созгарошӣ**» ном дошта, дар он истифодаи навгониҳо дар офаридани созҳои миллии мусиқӣ матраҳ

гардидааст. Ин боб аз ду фасли чудогона иборат мебошад. Дар фасли аввал, ки «**Мухтасар дар бораи созҳои мусиқии тоҷик**» номида шудааст, таъкид карда мешавад, ки созҳои миллии мусиқӣ рукни чудонашавандаи фарҳангу тамаддуни ҳар як халқу миллат ба ҳисоб мераванд. Таърихи қадима доштани созҳои миллии мусиқӣ таъкид карда шуда, ин созҳо аз ҷиҳати сохт, садо ва тарзи иҷрои мусиқӣ ба гурӯҳҳо тасниф, сохт, намуд, тарзи навохтан ва хусусиятҳо ҳосил иҷроии онҳо баён карда шудааст. Саҳми шахсони алоҳида дар такмил додани созҳои миллии муҳим арзёбӣ мегардад.

Фасли дигари боби чоруми кори тадқиқотӣ «**Равандҳои инноватсионӣ ва созтарошӣ**» унвонгузори шуда, дар он масъалаи истифодаи навгонҳои ҳангоми офаридани созҳои миллии мусиқӣ ва марҳилаҳои такмили созҳои миллии мусиқии тоҷик мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Аз ҷумла таъкид карда мешавад, ки ҳунари созтарошӣ дар байни мардуми мо аз замони ҳақиқат қадим вучуд дошт ва ин ҳунар ба тарзи анъанавии «устод-шогирд» идома меёфт. Вобаста ба пешрафти санъати мусиқӣ созҳои миллии мусиқӣ низ такмил ёфта, борҳо шакли намудашонро тағйир додаанд. Ба андешаи муҳаққиқ давраҳои такмил ёфтани созҳои мусиқии миллиро шарҳан ба ду марҳилаи ҷудо кардан мумкин аст, ки марҳилаи аввал аз замони қадима то солҳои 30-юми асри XX ва марҳилаи дуюм аз солҳои 30-юми асри XX то ба имрӯзро дар бар мегирад. Гуфта мешавад, ки созҳои мусиқии миллии, асосан аз ҷӯби дарахтони тут, зардолу ва чормағз сохта мешаванд ва дар гузашта созтарошӣ пурра дастӣ сурат мегирифт. Дар замони имрӯза бошад, барои офаридани созҳои миллии мусиқӣ асбобҳои ҳозиразамони барқӣ ва техникаву технологияи инноватсионӣ низ истифода мешаванд. Ин имкон медиҳад, ки ҳам созҳои мусиқӣ босифат сохта шаванду ҳам масолеҳе, ки аз он сохта шудаанд карда мешавад, сарфа гардад. Аз ҷумла бо истифода аз технологияи инноватсионӣ, аз масолеҳе, ки қаблан як сози мусиқӣ тарошида мешуд, имрӯз ду соза омода кардан мумкин аст. Ҳамчунин истифодаи технологияи инноватсионӣ дар созтарошӣ вақтро низ сарфа мекунад, ки дар маҷмӯъ ҳамаи ин ҳам ба баланд шудани сифати сози мусиқӣ ва ҳам ба паст шудани арзиши аслии он ва бозоргир шудани маҳсулот боис мегардад.

Боби чоруми кори тадқиқотӣ – «**Равандҳои инноватсионӣ дар таълими мусиқӣ**» ба масъалаи ҳақиқат муҳим – истифодаи технологияи инноватсионӣ дар раванди таълими мусиқӣ ба шогирдон бахшида шудааст. Албатта, технологияи инноватсионӣ дар ин ҷо он соҳа бо мақсади пешрафти кор истифода мешавад. Дар таълими мусиқӣ низ истифодаи ҷунин технологияи бо мақсади ба тарзи нисбатан осону сода таълим додани мусиқӣ, баланд бардоштани сифати таълим, самаранокӣ сарфакорона истифода бурдани вақт, кам кардани хароҷоти таълим истифода мешавад. Бо назардошти гуфтаҳои боло ин боби тадқиқот ҳақиқат муҳим ба ҳисоб рафта, аҳамияти калони амалӣ дорад. Боби маъмур аз се фасл иборат аст. Дар фасли якуми он, ки «**Технологияҳои муосир ва таълими мусиқӣ**» унвон дорад, масъалаи зарурату аҳамияти истифодаи технологияҳои муосир дар таълими мусиқӣ ва ба ин васила беҳтару самараноктар гардондани сифати таълим мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Гуфта мешавад, ки дар шароити имрӯза муаллими мусиқӣ дар баробари дониши баланди соҳавӣ, истеъдоди ҳуби навозандагиву сурудхонӣ доштан бояд бо таҷрибаи истифодаи технологияи инноватсионии дар таълими мусиқӣ шинос бошад, аз техникаву

технологияи муосири иттилоотӣ, махсусан компютер ба хубӣ бархӯрдор бошад ва ин воситаҳои техникаро дар дарс ба таври васеъ истифода бурда тавонад ва бо ин роҳ қобилият ва ҳиссиёти мусиқидониву мусиқифаҳмии шогирдонро баланд бардошта, эшонро дар рӯҳияи зебоипарастӣ тарбият намояд, дараҷаи фаъолияти эҷодии шогирдонро боло барад ва дар замиранон тарзи истифодаи равандҳои инноватсионӣ ва навғониҳои технологияро бедор намояд.

Фасли дуюми боби чоруми асари пажӯҳишӣ – **«Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар таълими мусиқӣ»** масъалаи зарурати дар раванди таълими мусиқӣ ба шогирдон омӯзондани воситаю усулҳои муосири таълим, аз ҷумла техникаву технологияи нави компютерӣ баррасӣ мешавад. Гуфта мешавад, ки имконоти техникаву технологияи иттилоотӣ дар ҷараёни таълим бемаҳдуд аст. Аз ҷумла дар ҷараёни таълим ё таҳсилоти фосилавии мусиқӣ истифода намудани техникаву технологияи мусиқӣ ба мақсад мувофиқ доништа мешавад, зеро донишандӯзоне, ки дар риштаҳои фосилавӣ таҳсил менамоянд, имкон доранд, ки бо истифода аз технологияи иттилоотӣ ҳозиразамон маводи таълимӣ дар барномаи пешбинигардида тавассути Интернет дасрас ва аз худ намоянд, ки ин баланд гардидани сатҳи азхудкунии дарсҳо дар таҳсилоти фосилавӣ мусоидат менамояд. Ҳамчунин тавассути истифодаи технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ беҳтар гардидани фаъолияти фикрӣ, мулоҳизаронӣ, нутқ ва баёни ақидаи шогирдон таъкид карда мешавад. Дар дарси мусиқӣ бо истифода аз чунин технология ба шогирдон намоиш додани порчаҳо аз опере, балет, филмҳои мусиқӣ, концертҳои классикӣ, филмҳои бадеиву мустанади дар бораи ҳаёт ва фаъолияти оҳангсозону сарояндагон ва навозандагон машҳур ба мақсад мувофиқ доништа мешавад. Таъкид карда мешавад, ки бо истифода аз васоити техникӣ ва техникаву технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ҳозиразамон баргузор намудани дарси мусиқӣ сифати дарсро баланд намуда, барои беҳтар гардидани дараҷаи фаҳми илмиву амалии мусиқии шогирдон мусоидат менамояд, раванди таълими мусиқиро самарабахш, дарсро шавқовар мегардонад ва рушди ақлониву зеҳнии шогирдон боис мегардад. Аз ин рӯ барои рушди минбаъдаи фарҳанги мусиқии ҷомеа тарбия ва омода намудани мутахассисони донандаи технологияи иттилоотӣ мултимедиавӣ муҳим доништа мешавад.

Дар фасли сеюми боби чоруми пажӯҳиш, ки **«Равандҳои инноватсионӣ дар мусиқии даврони муосир»** унвон дорад, масъалаи рушди санъати мусиқии миллӣ дар замони истиқлол ва бо истифода аз омилҳои инноватсионӣ рушду нумӯ намудани он мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Таъкид карда мешавад, ки дар ин давра бисёр муассисаҳои фарҳангӣ бунёд гардида, муассисаҳои мавҷудаи фарҳангӣ таъмиру таҷдид гардиданд ва дар баробари ин бо таҷҳизоти замонавии техникӣ таъмин карда шуданд, ки ин ба пешрафти санъати мусиқӣ мусоидат кард. Гуфта мешавад, ки тамоми мактабҳои мусиқии ҷумҳурӣ, Донишкадаи давлатии санъат ва фарҳанги ба номи Мирзо Турсунзода, факултетҳои мусиқии мактабҳои олии бо таҷҳизоти ҳозиразамон таъмин карда шуданд, ки ин ба пешрафти мусиқии миллӣ замина гузошт. Бо истифода аз техникаву технологияи инноватсионӣ рушди санъати мақомхонӣ ва фалаксароӣ махсус таъкид карда мешавад. Ба андешаи муҳаққиқ бо таъсиси

Консерваторияи миллии Тоҷикистон дар пешрафти мусикии касбии миллӣ шароити мусоид ба вучуд оварда шуд. Дар ин давра бо истифода аз таҷҳизоти мухталифи муосир ва технологияи инноватсионӣ ба рушди назаррас ноил гардидани тамоми соҳаву рукнҳои фарҳанги мусикии миллӣ, аз ҷумла санъати мусикии мардумӣ, эҷодиёти оҳангсозони хулқӣ, мусикии касбии мардумӣ, касбии композиторӣ, мусикии эстрадӣ ва ғайра зикр гардида, тавассути воситаҳои технологияи муосир эҷоду имконпазир гардидани иҷрои босифати суруду навоҳои мухталиф ва осон гардидани дастрасии онҳо ба алоқамандони санъати мусиқӣ қайд карда мешавад.

Ба андешаи мо дар пажӯҳиши «**Равандҳои инноватсионӣ дар мусикии тоҷик**» ду норасоии ҷузъӣ ба назар мерасад: аввалан, паҳлуҳои мусбати техникаву технологияи муосир дар пешрафти санъати мусикии миллӣ баён гардидааст, вале паҳлуҳои манфии он аз назар дур мондааст. Хуб мешуд, дар оянда муҳаққиқон ба омилҳои манфии истифодаи техникаву технологияи муосир дар соҳаи мусиқӣ тавачҷуҳ зоҳир намоянд. Сониян, агар дар охири кори таҳқиқотӣ аз ҳар як фасли қор хулосаҳои мушаххас баён карда мешуд, қимати он дучанд меафзуд. Аммо ин эродҳои ҷузъӣ ҳаргиз арзиши илмӣ тадқиқоти «**Равандҳои инноватсионӣ дар мусикии тоҷик**»-ро кам намекунанд. Балки он тадқиқоти бунёдӣ дар ин самт ба ҳисоб рафта барои дар оянда анҷом додани пажӯҳишҳои нисбатан густурдаву мукамал роҳ мекушояд.

УДК Тадж: 9+78.085+792.9+78 тадж+37 (575.3)

Гафуров Дж.

**ТАНЦЕВАЛЬНОЕ ИСКУССТВО ТАДЖИКОВ:
ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ**
(Краткое описание содержания сборника статей Клычевой
Назокат Аминовны. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 560 с.).

Сборник статей «Танцевальное искусство таджиков: история и современность» будет интересен не только специалистам в области хореографии, но и широкому кругу читателей. Статьи включены в сборник с целью ознакомить читателей с богатым танцевальным искусством, с творчеством выдающихся балетмейстеров республики в XX веке и в начале 21 столетия, привлечь внимание к происходящим переменам в республике в фольклоре, художественной самодеятельности, профессиональной хореографии. Сборник создан на основе опубликованных статей автора в периодической печати, в научных трудах в республике Таджикистан и за рубежом. Автор в своей работе использовала комплексный подход, исторический метод исследования, аналогии и сопоставительный анализ. Содержание сборника состоит из предисловия, 3-х разделов, заключения.

В первый раздел «Из истории танцевального искусства таджиков» входят статьи: «Истоки музыкальных и танцевальных традиций таджиков» в соавторстве с З.Казаковой. Следующие статьи написаны автором сборника Клычевой Н.А.: «Таджикский народный танец и его новые со-

временные формы», «Проблемы постановки народного танца на профессиональной сцене», «Основные направления развития профессионального хореографического искусства в Таджикистане», «О развитии традиций фольклорного танца таджиков», «Отражение хореографии в СМИ». В статьях рассматриваются вопросы истории музыкальных и танцевальных традиций предков таджиков, появление современных сценических форм таджикского народного танца в ансамблях танца «Лола» и «Зебо» в 60–70е годы XX века, поднимаются проблемы сценической постановки таджикского народного танца, современного развития танцевального искусства таджиков в фольклоре, в художественной самодеятельности и в профессиональной хореографии.

Танцевальное искусство таджиков уходит своими корнями в глубокую древность. Танец, который наряду с поэзией, музыкой, вокалом, живописью, архитектурой, скульптурой и другими видами искусства пришел к нам из глубины веков, является духовным богатством, нематериальным культурным наследием таджикского народа. По определению Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона: «Признание мировым сообществом нашего исторического и культурного наследия означает признание таджиков как цивилизаторской и культурной нации»¹

С древнейших времен происходило формирование танцевальных стилей и жанров искусства на основе творческой деятельности предков таджикского народа – древних восточных иранцев – бактрийцев, согдийцев, хорезмийцев, парфян, а также других народов, населявших территорию Средней Азии, Афганистана, Пакистана, Ирана, Восточного Туркестана.

Важную роль в становлении культурных традиций таджиков сыграло художественное творчество народов, населявших территории степных и горных ландшафтов Евразии от северных границ Китая до Венгрии в период расцвета арийской цивилизации. В эпоху древности и раннего средневековья получают развитие и сформированы основные тематические образы музыкального, а также вокальнотанцевального искусств, которые базировались, в первую очередь на эпических, религиозных и обрядовых представлениях предков таджикского народа. Богатые музыкальные и танцевальные традиции таджиков трансформируются согласно историческому развитию, отражают перемены, происходящие в духовной культуре народа.

Рождение и формирование на современном этапе новых художественных направлений в системе таджикской традиционной музыки и хореографии является исключительно важным процессом, обеспечивающим жизнестойкость и бесконечность развития национального искусства.

Инновационные процессы и новые технологии, развитие СМИ и Интернет изменили быт, труд сельского и городского населения республики, которые играют главную роль в определении сознания, уровня ду-

¹Основные направления внутренней и внешней политики Республики Таджикистан [Текст и фото]: Послание Президента страны Маджлиси Оли РТ. 26 декабря 2018 года, город Душанбе // Народная газета. – 2019. – 2 января.

ховной культуры, отношения к традициям, к культурному наследию таджикского народа. В начале XXI века эстрадная современная музыка с Интернета, экранов телевизоров в виде концертов, видеоклипов, фильмов, вошла в каждый дом и стала неотъемлемой частью жизни молодого поколения.

Второй раздел «Танцевальное творчество таджиков» посвящен рассмотрению итогов фольклорных экспедиций по таджикскому танцу, проведенных в 2010 г. (организация «Таджикские танцевальные инициативы»), 2015–2017 годы (НИИ культуры и информации), в которых участвовала Н.А. Клычева. Танцы Гиссарской долины были собраны в экспедиции в 2009 г. (Н. Клычева – руководитель, Ш. Абдурахманова, Дж. Обидпур) по проекту организации «Таджикские танцевальные инициативы» и при финансовой поддержке Отделения международной организации Института «Открытое общество» Фонда содействия в Таджикистане. Записаны танцы: фольклорно-этнографических ансамблей «Каратаг» г. Турсунзаде, «Насими Каратаг» Шахринавского района, «Сада» Вахдатского района, песни с танцами отдельных исполнителей Гиссарского, Варзобского, Рудаки и Файзабадского районов. Экспедиция НИИ культуры информации Министерства культуры республики (2015 г.) была осуществлена в Шаартузский и Муминабадский районы Хатлонской области, итоги которой показали состояние и развитие танцевального искусства носителей танцев данного региона. Фольклорная экспедиция (2016 г.) в Шугнанский, Рошткалинский, Ишкашимский, Рушанский районы и г. Хорог Горно Бадахшанской Автономной области показала богатство и разнообразие вокально-танцевального искусства памирцев. Итоги экспедиций (2015–2017 гг.) в города Канибадам, Худжанд, Бўстон, Истрвшан, Аштский, Зафарабадский район Согдийской области показали развитие танцевального искусства согдийцев городской и сельской местности.

Сохранение и дальнейшее развитие не материального культурного наследия таджиков одна из приоритетных направлений культурной политики государства Таджикистан. Правительство Республики Таджикистан Постановлением от 31 мая 2012 года за № 263 утвердило «Программу охраны нематериального культурного наследия таджикского народа на 2013–2020 годы». В программе согласно пункту 11 запланированы ежегодные экспедиции с целью сбора и выявления элементов НКН.

К реализации этой задачи в 2015 – 2019 гг. была привлечена группа учёных отдела народного творчества НИИКИ, которая осуществила экспедиции в Горно–Бадахшанскую Автономную область, Хатлонскую, Согдийскую области республики. Учёные проводили интервью, беседы, одновременно фото, аудио и видеозаписи с мастерами различных ремесел народного творчества, в том числе и по таджикскому народному танцу и танцевальной музыке.

“Национальный перечень элементов НКН таджикского народа” разработан группой учёных НИИКИ и принят ЮНЕСКО в 2013 г. и в 2015 году вышел из печати. Перечень состоит из 6 разделов с краткой информацией о различных видах устных традиций, исполнительского искусства, праздников и обрядах, обычаев и ритуалов, социальных практик, ремесел народного творчества, национальных блюд.

Таджикские танцы представлены в «Национальном перечне элементов НКН» во втором разделе «Исполнительские искусства» в трех категориях: 1) жизнеспособные на современном этапе, 2) слабо функционирующие и 3) требующие срочной охраны. В 2013 году в этот раздел было включено 66 танцев.

По итогам экспедиций 2015 года, во второй раздел в «Национальный перечень элементов НКН таджикского народа», добавлено было 28 танцев. Из них: один шуточный танец, один танец имитирующих животных, две музыкально-драматические сценки, семь танцев под дойру, четыре танца под игру музыкальных инструментов, пять танцев с предметами, три танца под классическую музыку, одна танцевально-театральная сценка, один обрядовый танец, три танца с песнями. Из них семнадцать танцев собрано и записано автором статьи. Остальные одиннадцать элементов дополнены Дж. Обипур и Д. Рахимовым.

В третий раздел «Роль деятелей искусства в развитии хореографического искусства Таджикистана» включены статьи о роли выдающихся деятелей культуры и искусства республики Гафара Валамат-заде (Нар. арт. СССР), Азизы Азимовой (профессор, Нар. арт. Тадж.ССР), Джамили Ахуновой (Нар. арт. Каракалпакской АССР), Зиёдулло Шахиди (композитор, Засл. деятель искусств Тадж.ССР) в становлении и развитии сценического танцевального искусства таджиков в советский период и в первое десятилетие 21 века. В своей творческой и педагогической деятельности по воспитанию исполнителей танцев по традиционной системе «Устод–шогирд» («Мастер–ученик») они разработали свой стиль и почерк, начиная с нуля процесс подготовки юношей и девушек. Устоды создали лучшие сценические образцы танцев, которые сыграли прогрессивную роль в развитии хореографического искусства Таджикистана. Автору сборника статей посчастливилось работать с устодами танцев в ансамбле танца «Лола», на отделении хореографии ТГИИ им. М.Турсун-заде, в ансамбле танца «Гулрез». Вклад прославленных мастеров таджикского искусства неоценим, дело их продолжается в творчестве нового поколения балетмейстеров, артистов ансамблей танцев, музыкантов, певцов, композиторов, художников.

В конце каждой статьи приведено краткое содержание статьи, ключевые слова, список литературы, использованных книг, брошюр, энциклопедий и отдельных статей, буклеты и др. – «Олами беканори ракси тоҷик», «Опера и балет Таджикистана» Н. Нурджанова, «Музыкальное искусство Памира» Ф. Кароматова, Н. Нурджанова, «Народный танец» Т. Ткаченко, «Танцевальное искусство Таджикистана» А. Проценко, «Мастера хореографического искусства Таджикистана» А. Азимовой, «История хореографического искусства Таджикистана: очерки» Н. Ключевой, З. Казаковой, «Гулчини ракс» Ш. Абдурахмонова, «Традиционные таджикские танцы» Ф. Аюбджановой, отдельные статьи «Из истории танцевального искусства таджиков» Н.Г. Хакимова, о проблемах хореографического искусства, материалы периодической печати.

Танцевальное искусство является представителем таджикского народа на различных мероприятиях международного уровня: фестивалях, форумах, конференциях, днях культуры и др.

МУАЛЛИФОН

Зубайдов А., номзади илмҳои таърих, муовини директори ПИТФИ оид ба илм.

Қличева Н., ходими пешбари илмии ПИТФИ.

Қобилов З., муаллими калони кафедраи таърихи халқи тоҷики МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров».

Комилов М., мутахассиси пешбари Китобхонаи миллии Тоҷикистон.

Муродов М. Б., доктори илмҳои филологӣ, профессор, мудири шӯбаи ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

Набиев В., доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи Ватан ва археологияи МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров».

Титова О., ходими Хонаи китоби Тоҷикистон.

Тураев М., аспиранти кафедраи таърих ва таърихи фарҳанги ДДФМ.

Тураева М., ходими илмии ПИТФИ.

Раҳмониён И., роҳбари ансамбли рақсии «Гулрез»-и Кумитаи телевизион ва радиои назди Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Саъдиев Ш., номзади илмҳои таърих, ходими пешбари илмии ПИТФИ.

Усмонов А., доктори илмҳои таърих, муовини ректор оид ба қорҳои тарбиявии МДТ «Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров».

Ҷумъаев М., номзади илмҳои филология, ходими пешбари илми ПИТФИ.

Шарифзода Ф., котиби илмии ДДОТ ба номи С. Айни.

АВТОРЫ

Джумаев М., кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Зубайдов А., кандидат исторических наук, зам. директора НИИКИ по науке.

Қличева Н., ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Қобилов З., старший преподаватель кафедры истории таджикского народа ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова».

Комилов М., ведущий специалист Национальной библиотеки Таджикистана.

Муродов М., доктор филологических наук, профессор, зав. отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.

Набиев В., доктор исторических наук, профессор кафедры отечественной истории и археологии ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова».

Раҳмониён И., руководитель ансамбля танца «Гулрез» Комитета по телевидению и радиовещанию при Правительстве Республики Таджикистан.

Саъдиев Ш., кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Титова О., сотрудник Дома книги Таджикистана.

Тураев М., аспирант кафедры истории и истории культуры МГИК.

Тураева М., научный сотрудник НИИКИ.

Усмонов А., доктор исторических наук, проректор по воспитательной работы ГОУ «Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова».
Шарифзода Ф., ученый секретар ТГПУ им. С. Айни.

AUTHORS

Abdurahimzoda K.B., Candidate in historical studies, Associate Professor. Director of the Book Chamber of Tajikistan.

Jumaev M.O. Candidate in philological studies, leading scientific worker at the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl.

Kobilov Z., Senior teacher at the department of History of Tajik people of the Khujand State University named after B. Gafurov.

Komilov M., leading specialist of the National Library of Tajikistan.

Murodov M., Doctor of philological sciences, Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICl.

Nabiev V., Doctor of historical sciences, professor of the department of Native history and archeology of the Khujand State University named after B. Gafurov.

Rahmoniyo I., Head of the dance ensemble “Gulrez” of the Committee on Television and Radio Broadcasting under the Government of the Republic of Tajikistan.

Saadiev Sh., Candidate in historical sciences, leading scientific worker at the Department of the Culture and Leisure issues of the RICl.

Titova O. researcher of the Book Chamber of Tajikistan.

Turaev M.I., Post-graduate student of the Department of History, history of culture and museum sciences of the MSIC.

Turaeva M., Scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICl.

Usmonov A., Doctor of historical sciences, the Khujand State University named after Bobojon Gafurov.

Zubaydov A., Candidate in historical sciences, Deputy Director of the RICl.

Sharifzoda F., Scientific Secretary of TSPU named after S. Aini.

МУНДАРИЧА

Фарҳангшиносӣ

Тураев М., Тураева М. Чашну маросим дар фарҳанги анъанавӣ.....5

Мероси фарҳангӣ

Тағай У. Баъзе вижагиҳои пухтани суманак дар ноҳияи
Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ.....12

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Абдурахимзода Қ.Б., Титова О.В. Доир ба таърихи ташкили
репертуари мукаммали китоби тоҷик.....17
Набиев В., Зубайдӣ А., Саъдиев Ш. Аз таърихи муносибатҳои
байниҳамдигарии гурӯҳҳои эҷодии Тоҷикистон ва РСФСР дар солҳои
Ҷанги Бузурги Ватанӣ.....48
Комилов М. Такмили фонди китобхонаҳои Тоҷикистон дар даврони
истиклол.....55

Санъатшиносӣ

Набиев В., Усмонов А., Қобилов З. Саҳми ҷавонон дар таъсис ва
рушди санъати кинои тоҷик.....75
Қличева Н., Раҳмониён И. Рақси анъанавии тоҷик: шарҳи
масъалаҳои таҳқиқотӣ.....82

ВАО ва таъбу нашр

Муродов М. Баъзе масъалаҳои назарии таъйиноти публицистика
дар замони муосир.....94

Танқид ва китобиёт

Ҷумъаев М. Дастури муфид доир ба шинохти матбуоти маҳаллӣ.....103
Ҷумъаев М., Шарифзода Ф. Таҳқиқи равандҳои инноватсионӣ дар мусиқии
тоҷик.....109
Ғафуров М. Санъати рақсии тоҷикон: таърих ва замони муосир.....113
Муаллифон.....116

СОДЕРЖАНИЕ

Культурология

Тураев М. Тураева М. Обряды и обычаи в традиционной культуре.....

Культурное наследие

Тагай У. Некоторые особенности приготовления суманака в районе Мир Сайид Алии Хамадони.....

Социально-культурная деятельность

Абдурахимзода Қ. Б., Титова О. В. Об истории создания полного репертуара Таджикской книги.....

Набиев В. Н. Зубайди А., Саъдиев Ш. Из истории взаимоотношений творческих коллективов Таджикистана и РСФСР в годы Великой Отечественной Войны.....

Комилов М. Совершенствование фондов библиотеки Таджикистана в период независимости.....

Искусствоведение

Набиев В., Усмонов А., Кабилов З. Вклад молодежи в становлении и развитии Таджикского киноискусства.....

Клычева Н., Рахмониён И. Традиционный таджикский танец: комментарии к вопросам исследования.....

СМИ и издательское дело

Муродов М. Некоторые теоретические проблемы функции публицистики в современном обществе

Критика и библиография

Джумаев М. Полезное руководство по познанию местной прессы.....

Джумаев М., Шарифзода Ф. Исследование инновационных процессов в таджикской музыке.....

Гафуров Дж. Танцевальное искусство таджиков: история и современность.....

Авторы.....

CONTENTS

Cultural studies

Turaev M., Turaeva M. Rituals and customs in traditional culture....

Cultural heritage

Tagay U. Some peculiarities of Sumanak cooking in the Mirsayid Alii Hamadoni district.....

Social and cultural activities

Abdurahimzoda K. B., Titova O.V. On the history of creating a complete collection of the Tajik books.....

Nabiev V., Zubaydi A., Saadiev Sh. On the history of relations between creative collectives of Tajikistan and the Russian Federation during the Second World War.....

Komilov M. Improving the collections of the library of Tajikistan during the period of independence.....

Art studies

Nabiev V., Usmonov A., Kabilov Z., Contribution of youth in formation and development of the tajik cinema.....

Klycheva N., Rahmoniyon I., Traditional Tajik dance: Comments on research questions.....

Mass Media and publishing issues

Murodov M. Some theoretical problems of the function of journalism in modern society.....

Review and critiques

Jumaev M., Helpful handbook for introduction of local press.....

Jumaev M., Sharifzoda F. Research of innovative processes in Tajik music.....

Ghafurof J., Dancing art of Tajiks: History and contemporary

Authors

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАҶАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташхиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташхис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташхис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташхис ба аъзоёни ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) раво карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳимми мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоари илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустии иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудию норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарризи пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарризи ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудию норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздихӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздихии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзоёни ҳайати таҳририя то наشري мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд.

Тақризи ҷорӣ дар идораи маҷалла ба муддати 5 то сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризи ҷорӣ ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матни онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ ва англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матнҳои тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифа бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайдӣ А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матни асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯ ва на бештар аз 25 номгӯи адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишонии ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғи мо: Душанбе, хиёбони Н. Қаробоев, 17 (ошёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи ахбори омма. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, билиотековедению, СМИ и печатные издания, народные ремесла и другие, имеющие новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например, Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;
- список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;
- название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;
- информация об авторе на русском и английском языках. Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название

Наш адрес: Душанбе, проспект Н. Каробаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации. Тел.: (+992 37) 233-84-58; email: murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияи илмию таҳлилӣ
2020, № 2 (50)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2020, № 2 (50)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2020, № 2 (50)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Шариф Комилзода

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродов Мурод

Мухаррири техникӣ
Ҷумъабой Қузиёв

Ба чоп 18.07.2020 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Қоғазӣ офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 14 /20

Маҷалла дар чопхонаи ҚДММ «Аржанг» ба таъб расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

